

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАЦЯ І БІЗНЕС ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ЮРИДИЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Монографія
за редакцією В. П. Кохан

Електронне видання

Харків
2025

УДК [[349.2:349.3]:346.1]:355.1-057.36-057.75
П 72
JEL classification: J08, J32, K31, L26, M13
DOI 10.37772/978-617-7806-66-9

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку
Національної академії правових наук України
(протокол № 9 від 16 грудня 2025 року)*

Рецензенти:

Кучма О. Л. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри трудового права та права соціального забезпечення Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Красюк Т. В. – кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Токарева К. О. – кандидатка юридичних наук, доцентка, завідувачка кафедри права Закладу вищої освіти «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая».

Колектив авторів:

В. П. Кохан – вступ, розд. 2; *Л. М. Сіньова* – розд. 1; *В. І. Шевердіна* – розд. 3; *І. А. Селіванова* – розд. 4; *О. В. Корват* – розд. 5.

П 72 **Праця і бізнес ветеранів війни: юридична теорія і практика: монографія /**
[В. П. Кохан, Л. М. Сіньова, В. І. Шевердіна та ін.]; за ред. В. П. Кохан. – Харків: НДІ
прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2025. 146 с.

ISBN 978-617-7806-66-9

Монографія комплексно висвітлює сучасний правовий статус ветеранів війни та особливості реалізації ними трудових і підприємницьких прав. Розглянуто теоретичні засади поняття та класифікації ветеранів війни, специфіку забезпечення права на працю ветеранів війни в умовах воєнного стану, систему гарантій і пільг ветеранів війни у сфері соціального захисту. Окремо проаналізовано законодавчі основи ветеранського підприємництва та практичні аспекти бізнес-планування, що формують основу економічної інтеграції ветеранів у суспільство.

Монографію призначено для наукових працівників, юристів, викладачів, аспірантів, докторантів, студентів юридичних спеціальностей закладів вищої освіти та всіх, хто цікавиться правовими проблемами професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни.

УДК [[349.2:349.3]:346.1]:355.1-057.36-057.75

ISBN 978-617-7806-66-9

© В. П. Кохан, Л. М. Сіньова, В. І. Шевердіна, 2025

© Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2025

NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE
OF PROVIDING LEGAL FRAMEWORK FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT

**LABOUR AND BUSINESS OF WAR VETERANS:
LEGAL THEORY AND PRACTICE**

Monograph

Kokhan, V. P. (Ed.). (2025). Labour and business of war veterans: Legal theory and practice: Monograph (V. P. Kokhan, L. M. Sinova, V. I. Sheverdina, et al.). Kharkiv: Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine.

UDC [[349.2:349.3]:346.1]:355.1-057.36-057.75

ISBN 978-617-7806-66-9

JEL Classification: J08, J32, K31, L26, M13

DOI 10.37772/978-617-7806-66-9

The monograph provides a comprehensive analysis of the contemporary legal status of war veterans and the specific features of the realization of their labour and entrepreneurial rights. It examines the theoretical foundations of the concept and classification of war veterans, the particularities of ensuring veterans' right to work under martial law, as well as the system of guarantees and benefits granted to war veterans within the framework of social protection. Special attention is devoted to the legislative foundations of veteran entrepreneurship and the practical aspects of business planning, which together form the basis for the economic integration of veterans into society.

The monograph is intended for researchers, legal practitioners, lecturers, postgraduate and doctoral students, law students of higher education institutions, and all those interested in legal issues related to the professional adaptation and entrepreneurial rights of war veterans.

Key words: war veterans, legal status of war veterans in the labor sphere, employment of war veterans, veteran policy, labor and social rights of war veterans, entrepreneurial activity of war veterans, business planning for war veteran's business.

© Kokhan V.P., Sinova L.M., Sheverdina V.I., 2025
© Scientific and Research Institute of Providing Legal
Framework for the Innovative Development of
National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
2025

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1.	
Поняття «ветерани війни» та їх класифікація: теоретичні проблеми	7
Розділ 2.	
Право на працю ветеранів війни як фундаментальне трудове право: проблеми реалізації в умовах воєнного стану.....	46
Розділ 3.	
Гарантії та пільги для ветеранів війни в Україні в системі соціального захисту України	70
Розділ 4.	
Правове забезпечення підприємницької діяльності ветеранів війни.....	93
Розділ 5.	
Бізнес-планування в підприємницькій практиці ветеранів війни.....	121
Додаток А.....	137

ВСТУП

Колективну монографію підготовлено науковими співробітниками Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України за результатами виконання у 2025 році фундаментальної наукової теми, присвяченої комплексному аналізу правового статусу ветеранів війни у сфері праці та підприємництва, – «Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни» (РК УкрІНТЕІ № 0123U104874). Дослідження продовжує започаткований науковий напрям щодо формування сучасних правових механізмів професійної адаптації ветеранів війни та стимулювання їх економічної активності в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Актуальність обраної проблематики зумовлена суттєвою трансформацією соціального портрету українського ветерана. Сьогодні це здебільшого молода, працездатна людина, яка після участі у бойових діях стикається зі складнощами інтеграції у цивільне життя, потребує ефективних і дієвих інструментів реалізації трудових прав, а також можливостей для започаткування та розвитку власної справи. Водночас держава має забезпечити не лише належний рівень соціального захисту, а й створити умови для економічної самостійності ветеранів – через поєднання гарантій, пільг, підтримки підприємництва та доступу до сучасних форм зайнятості.

У цій монографії висвітлено ключові напрями правового забезпечення праці та бізнесу ветеранів війни. У першому розділі проаналізовано теоретичні засади поняття «ветеран війни» та його класифікації, що має фундаментальне значення для формування цілісного правового статусу цієї категорії громадян. Другий розділ присвячено дослідженню права на працю ветеранів війни як базо-

вого трудового права, особливо в умовах воєнного стану, коли реалізація цього права набуває нових, часто проблемних аспектів. У третьому розділі систематизовано гарантії та пільги, що становлять основу соціального захисту ветеранів, їхню роль та ефективність у забезпеченні інтеграції захисників у цивільну сферу. Четвертий розділ зосереджений на законодавчому регулюванні ветеранського підприємництва, виявленні прогалин та перспектив удосконалення нормативної бази. Завершує дослідження п'ятий розділ, у якому розглянуто практичні аспекти бізнес-планування в підприємницькій діяльності ветеранів війни як інструменту підвищення їх економічної самостійності.

Представлене дослідження не претендує на вичерпне висвітлення всього спектра проблем правового статусу ветеранів війни у сфері праці та підприємництва. Водночас запропоновані аналітичні висновки та наукові рекомендації можуть слугувати підґрунтям для подальших міждисциплінарних розвідок, спрямованих на розроблення дієвих правових механізмів забезпечення гідних умов праці, економічного розвитку та соціальної інтеграції сучасних українських ветеранів.

**Керівник теми фундаментального дослідження
Вероніка КОХАН**

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ «ВETERАНИ ВІЙНИ» ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Суспільно-значуще поняття «ветеран» потребує оновлення за своїм змістовим наповненням в аспекті усвідомлення, яку найважливішу державницьку функцію, виконували з 2014 року і виконують сьогодні ветерани війни, захищаючи незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України. Відповідно, саме зараз, особливо активізується запит на осучаснення соціальної політики підтримки ветеранів війни. У державі та суспільстві має сформуватися розуміння необхідності створення умов для запровадження дієвої системи адаптації ветеранів війни до мирного життя. Як слушно підкреслюється в Проекті Плану відновлення України (Матеріали робочої групи «Захист прав ветеранів»), державна політика з захисту прав ветеранів через широкомасштабне військове вторгнення рф до України, повинна знайти відповіді на такі виклики: стрімке зростання кількості ветеранів та сімей загиблих захисників, які потребують соціальної підтримки та виплат; дефіцит фінансових ресурсів для забезпечення всіх виявлених потреб ветеранів, їх сімей та членів сімей загиблих захисників; неможливість спрогнозувати кількість ветеранів, які матимуть право на державну підтримку після завершення війни; прогресування масштабу необхідної соціальної підтримки та адресних потреб у сфері захисту прав ветеранів, зокрема у невідкладній психологічній та медичній допомозі, реабілітації серед військовослужбовців з числа ветеранів, членів сімей загиблих захисників; виявлення численних порушень на місцях при процедурі

мобілізації (поверхневий розгляд документів, формальне проходження військово-лікарських комісій), а також відсутність чи неякісне навчання мобілізованих без військового досвіду, що підвищує ризик бути травмованим чи загинути; відсутність дієвих інструментів для переходу від військового до цивільного життя¹. Варто наголосити, що у різних країнах термін «ветеран» визначається законами та має відмінності в залежності від історії та специфіки кожної країни. В загальному, ветеранами вважаються особи, які відслужили певний термін у збройних силах, часто в бойових умовах, і мають право на певні соціальні гарантії.

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»² містить 54 категорії осіб, що мають статус ветерана війни і на яких поширюються державні пільги й гарантії (знижка на оплату комунальних послуг, пільговий проїзд, першочергове отримання земельної ділянки тощо). Отримання цих пільг залежить від того чи може особа, яка потребує дані пільги довести, що вона входить до однієї з зазначених категорій.

У ст. 17 Основного закону наголошено, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Тому обов'язок держави надавати соціальний захист тим, хто ризикував своїм життям та здоров'ям та продовжує захищати незалежність та суверенітет України. З 2014 року була започаткована антитерористична операція (АТО), внаслідок військового конфлікту з'явилась нова категорія громадян – учасники АТО. Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобі-

¹ Тищенко О. В. Ветеранське менторство як вагомий напрямок соціально-правової адаптації ветеранів війни в Україні. *Актуальні питання удосконалення законодавства про працю та соціальний захист* : тези доп. та наук. повідомл. учасників XIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6 жовт. 2023 р.) / уклад. О. Г. Середа, О. М. Ярошенко, О. В. Соловйов, І. В. Зіноватна; за ред. О. Г. Середи. Харків, 2023. С. 105–106.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII : станом на 31 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

гання та припинення терористичної діяльності, звільнення заручників, забезпечення безпеки населення, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичної діяльності.

Таким чином, розпочата в 2014 році війна російської федерації проти України спричинила появу добровольчих формувань, які разом із ЗСУ виконували функції захисту територіальної цілісності і державного суверенітету. Легалізація правового статусу тих, хто перебував у складі добровольчих формувань, відбулася в 2015 році із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України»¹. З 2022 року триває повномасштабна війна, тому особливо гостро стоїть питання щодо соціального захисту таких категорій осіб, як: ветерани війни, учасники бойових дій, особи, які належать до учасників бойових дій, особи, які належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни, особи, які належать до учасників війни, сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни, сім'ї загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, особи, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною. В Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»² від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ визначено поняття і зміст статусу ветеранів війни та осіб, на яких поширюється чинність зазначеного Закону.

Марина Кахнова наголошує, що таке широке формулювання поняття «ветеран» не тільки може призвести до розмивання образу ветерана в суспільстві (коли суспільство втрачає чітке уявлення про те, хто такі ветерани й чому вони заслуговують на особливу увагу та підтримку), але й до ситуації, коли ветерани без бойового досві-

¹ Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» щодо статусу осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України : Закон України від 07.04.2015 р. № 291-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/291-19#n9>

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ : станом на 31 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

ду отримують такі самі пільги й послуги, як і ті, хто брав участь у бойових діях (до того ж ветерани без бойового досвіду та ветерани з бойовим досвідом, з високою ймовірністю, будуть мати різні потреби і труднощі)¹.

Термінологічна невизначеність поняття спричиняє труднощі у формуванні та сприйнятті образу ветерана. В українському контексті «ветеран» не завжди означатиме людину, яка брала участь у захисті Батьківщини чи проходила службу в ЗСУ. Розмите сприйняття образу ветерана применшує внесок цих осіб у захист нашої Батьківщини. Водночас, з юридичного погляду, законодавче визначення статусу ветерана є важливим, оскільки це є підставою для отримання пільг від держави².

Слово ветеран (лат. *veteranus*) означає досвідчений. У сучасних українських реаліях і серед військових, і загалом у суспільстві, найбільш досвідченими вважають тих захисників, які здобули бойовий досвід, починаючи з 2014 року³. Тлумачення із «Словника української мови» ветеран – це досвідчений, бувалий воїн, що брав участь у багатьох боях. Людина, що багато років успішно і плідно працює, працювала в якій-небудь галузі, діє, діяла в чомусь⁴.

Ветерани війни – це особи, які брали участь у бойових діях, анти-терористичних операціях та інших формах збройної боротьби із захисту Батьківщини чи в інших бойових діях на території інших держав, відповідно до міжнародних домовленостей, медичні пред-

¹ Що не так із законодавством, яке регулює статус ветеранів - Юридична Газета. *Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/shcho-ne-tak-iz-zakonodavstvom-yake-regulyue-status-veteraniv.html>

² Лавренюк В. Хто такі українські ветерани? *Зеркало недели | Дзеркало тижня | Mirror Weekly*. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/hto-taki-ukrayinski-veterani-316353_.html

³ Концепція політики щодо ветеранів та їхніх сімей – Veteran Hub. *Veteran Hub*. URL: <https://veteranhub.com.ua/projects/konczepcziya-polityky-shhodo-veteraniv-ta-yihnih-simej/>

⁴ ВЕТЕРАН – тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. *СЛОВНИК – тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн*. URL: <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=ветеран>

ставники, волонтери, особа з інвалідністю внаслідок війни, ліквідатори диверсійно-терористичних груп, вояки УПА, миротворці тощо, які несуть фізичні та психологічні наслідки щодо участі у цих діях, та потребують спеціальної підтримки й допомоги від держави. Відповідно до наведеного визначення, виокремлюють ознаки поняття «ветеран війни»:

- участь військової особи в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби на боці України або інших дружніх країн;
- підтверджена участь військової особи в збройному конфлікті, бойових діях та інших формах збройної боротьби, що була здійснена відповідно до вимог законодавства;
- факт отримання поранень, контузій, травм або інвалідності внаслідок участі в збройних конфліктах, бойових діях та інших формах збройної боротьби (факультативна ознака);
- строк проходження служби в збройних силах, поліції, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України та інших військових формуваннях;
- підтвердження ветеранства відповідними документами (військовий білет, посвідчення про ветеранство, свідоцтво про поранення чи інвалідність тощо);
- потребують спеціальних пільг та підтримки від держави;
- введення спеціального обліку ветеранів війни відповідно до законодавства¹.

Проблема визначення поняття «ветеран» і визначення статусу в різних контекстах – «учасники бойових дій» (УБД) та «учасники війни» (УВ). В Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» закріплене поняття учасники бойових дій (УБД) та учасники війни (УВ), які одночасно є ветеранами війни².

¹ Погосян Р. Поняття та особливості захисту прав ветеранів війни. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 1 (33). С. 109–113. URL: <https://doi.org/10.35774/appr2023.01.109>

² Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя соціальна робота та соціальна освіта. *Соціальна*

Отже, проблема полягає в застарілій системі державної підтримки, бюрократизації надання пільг та економічній і загальній соціальній неефективності задоволення потреб ветеранів порівняно з клієнтоорієнтованою моделлю надання послуг. У чинному законодавстві йдеться не лише про ветеранів, які мають безпосереднє відношення до захисту Батьківщини або проходили службу в силових структурах, а термін «ветеран» з відповідними додатками використовується в різних законодавчих актах. Так, Закон України № 3551-ХІІ від 22.10.1993 «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» (далі – Закон № 3551-ХІІ)¹ прирівнює до ветеранів осіб, які в бойових діях участі не брали та не проходили військову службу. Відповідно до згаданого Закону члени сімей загиблих (померлих) військовослужбовців – учасників бойових дій – отримують статус і є окремою ветеранською категорією. Закон № 3551-ХІІ вносить додаткову плутанину в розуміння, хто такі ветерани війни, адже передбачає також статуси для осіб, які брали участь не в бойових діях, а постраждали внаслідок надзвичайних ситуацій, цивільного населення, що проживало в період війни тощо. Отже, отримати чітке визначення «ветеран» із Закону № 3551-ХІІ неможливо. Тому наразі існує ситуація, коли значна кількість цивільних осіб користуються ветеранським статусом та соціальним захистом, що частково нівелює значення статусу ветерана як захисника Батьківщини, особи, яка виконувала покладені на неї обов'язки військової служби, ризикуючи своїм життям та здоров'ям².

Проаналізуємо розділ II Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, хто є ветеранами війни. У статті 4 зазначено, що ветера-

робота та соціальна освіта. 2024. Вип. 1 (12) С. 11–18. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305055](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305055).

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ : станом на 31 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

² Міністерство у справах ветеранів. URL: https://mva.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/MCT_Feasibility_study_on_the_veteran-centric_SDM_for_Minveterans_UKR.docx.

нами війни є особи, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До ветеранів війни належать: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни¹.

Стаття 5 визначає, що учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань по захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил діючої армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час². (Перелік підрозділів, що входили до складу діючої армії, та інших формувань визначається Кабінетом Міністрів України).

В ст. 6 зазначені особи, які належать до учасників бойових дій, це³:

1) військовослужбовці, які проходили службу у військових підрозділах, частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії в період громадянської та Другої світової воєн, під час інших бойових операцій по захисту Батьківщини, партизани і підпільники громадянської та Другої світової воєн;

2) учасники бойових дій на території інших країн – військовослужбовці Радянської Армії, Військово-Морського Флоту, Комітету державної безпеки, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ колишнього Союзу РСР (включаючи військових та технічних спеціалістів і радників), працівники відповідних категорій, які за рішенням Уряду колишнього Союзу РСР проходили службу, працювали чи перебували у відрядженні в державах, де в цей період велися бойові дії, і брали участь у бойових діях чи забезпеченні бойової діяльності військ (флотів).

Військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, поліцейські, особи

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 № 3551-ХІІ : станом на 31 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

² Там само.

³ Там само.

рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки або у відрядження в держави, де в цей період велися бойові дії.

В Постанові КМ України «Про організаційні заходи щодо застосування Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 63 від 08.02.1994 році зазначений перелік держав і періодів бойових дій на їх території, де зазначена категорія працівників брала участь. Це такі країни: Алжир, Ангола, Афганістан, Бангладеш, В'єтнам, Ефіопія, Єгипет, ОАР, Єменська Арабська Республіка, Іспанія, Іран, Камбоджа, Китай, Куба, Лаос, Мозамбік, Монголія, Північна Корея, Сирія, Сомалі, Угорщина, Фінляндія, Чехо-Словаччина, Югославія, Японія.

3) військовослужбовці, а також особи начальницького і рядового складу органів Міністерства внутрішніх справ і органів Комітету державної безпеки колишнього Союзу РСР, які в період Другої світової війни проходили службу в містах, участь в обороні яких захищується до вислуги років для призначення пенсії на пільгових умовах, встановлених для військовослужбовців частин діючої армії;

4) особи вільнонайманого складу Збройних Сил, військ і органів Міністерства внутрішніх справ і Комітету державної безпеки колишнього Союзу РСР, які займали штатні посади у військових підрозділах, частинах, штабах і установах, що входили до складу діючої армії в період Другої світової війни та інші періоди ведення бойових дій, або перебували в ці періоди у містах, участь в обороні яких захищується до вислуги років для призначення пенсії на пільгових умовах, встановлених для військовослужбовців частин діючої армії;

5) колишні військовослужбовці, особи вільнонайманого складу, а також колишні бійці винищувальних батальйонів, взводів і загонів захисту народу та інших формувань, що брали безпосередню участь у бойових операціях по ліквідації диверсійно-терористичних груп

фашистської Німеччини та інших незаконних формувань і груп на території колишнього Союзу РСР;

6) працівники спеціальних формувань Народного комісаріату шляхів, Народного комісаріату зв'язку, Народного комісаріату охорони здоров'я, плаваючого складу промислових і транспортних суден і льотно-підйомного складу авіації Народного комісаріату рибної промисловості колишнього Союзу РСР, морського і річкового флоту, льотно-підйомного складу авіації Головного управління Північного морського шляху, переведені у період Другої світової війни на становище осіб, що перебували у лавах Червоної Армії і виконували завдання в інтересах армії та флоту в межах тилкових кордонів діючих фронтів або оперативних зон діючих флотів, а також члени екіпажів суден транспортного флоту, які були захоплені в портах фашистської Німеччини 22 червня 1941 року на порушення Конвенції про становище ворожих торгових суден на початку воєнних дій (Гаага, 1907 рік);

7) особи, які в період Другої світової війни перебували у складі частин і підрозділів діючої армії та флоту як сини, вихованці полків і юнги до досягнення ними повноліття;

8) особи, які брали участь у бойових діях проти фашистської Німеччини та її союзників у роки другої світової війни на території інших держав у складі армій союзників колишнього СРСР, партизанських загонів, підпільних груп та інших антифашистських формувань;

9) працівники сфери культурного обслуговування фронтів, які в період Другої світової війни або в період ведення бойових дій в інших державах виступали перед воїнами діючих армій, флотів, військових з'єднань і контингентів;

10) особи, які в період з 8 вересня 1941 року по 27 січня 1944 року працювали на підприємствах, в установах і організаціях міста Ленінграда і нагороджені медаллю «За оборону Ленінграда», та особи, нагороджені знаком «Жителю блокадного Ленінграда», а також особи, які з 30 жовтня 1941 року по 4 липня 1942 року брали участь у обороні міста Севастополя і нагороджені медаллю «За оборону Севастополя»;

11) особи, які у складі груп піротехнічних робіт (груп розмінування) залучалися до безпосереднього виконання завдань щодо розмінування (виявлення, знешкодження та знищення) вибухонебезпечних предметів на території України, та особи, які на мінних тральщиках брали участь у траленні бойових мін у територіальних і нейтральних водах у воєнний і повоєнний час;

12) особи, які у неповнолітньому віці були призвані чи добровільно вступили до лав Радянської Армії і Військово-Морського Флоту під час військових призовів 1941-1945 років;

13) військовозобов'язані, які призивалися на навчальні збори і направлялися до Афганістану в період ведення там бойових дій;

14) військовослужбовці автомобільних батальйонів, які направлялися до Афганістану для доставки вантажів у цю країну в період ведення там бойових дій;

15) військовослужбовці льотного складу, які здійснювали вильоти на бойові завдання до Афганістану з території колишнього Союзу РСР;

16) особи, які брали участь у всіх формах збройної боротьби за незалежність України у XX столітті у складі Української повстанської армії, Української повстанчої армії отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ», Української народної революційної армії (УНРА), Організації народної оборони «Карпатська Січ», Української військової організації (УВО), збройних підрозділів Організації українських націоналістів і відповідно до Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» визнані борцями за незалежність України у XX столітті. Порядок надання статусу учасника бойових дій зазначеним особам встановлюється Кабінетом Міністрів України;

17) військовослужбовці та особи, які були зараховані до частин місцевої протиповітряної оборони Народного Комісаріату внутрішніх справ колишнього Союзу РСР і брали безпосередню участь у відбиванні ворожих нальотів, ліквідації наслідків бомбардувань та артилерійських обстрілів, що здійснювалися спеціально сформованими частинами;

18) особи, які у складі формувань народного ополчення брали участь у бойових діях під час Другої світової війни;

19) військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані, добровольці Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейські, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, особи рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, особи, які входили до складу добровольчого формування територіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх здійснення, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України.

20) особи, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету

та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів.

21) особи, які у період до 23 лютого 2018 року включно у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення не менше 30 календарних днів, у тому числі за сукупністю днів перебування в районах її проведення, у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією, Національною гвардією України, Службою безпеки України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами.

Слід зазначити, що дія абзацу першого цього пункту не поширюється на працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, а також на осіб, які добровільно забезпечували (або добровільно залучалися до забезпечення) проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність).

22) члени екіпажів кораблів, катерів, суден забезпечення, літаків та вертольотів, особи, які, перебуваючи на борту кораблів, катерів, суден забезпечення, літаків (вертольотів) Збройних Сил України,

Державної прикордонної служби України та Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, виконували бойове (службове) завдання із захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в умовах безпосереднього зіткнення та вогневого контакту з військовими формуваннями інших держав і незаконними збройними формуваннями.

23) співробітники розвідувальних органів України під прикриттям та особи, залучені до конфіденційного співробітництва з розвідувальними органами України і які виконували свої завдання на тимчасово окупованій території України, в районі проведення антитерористичної операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, або на інших територіях, де в період виконання цих завдань велися бойові дії.

24) залучені до конфіденційного співробітництва особи, які брали участь у виконанні завдань руху опору на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції, районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, або на інших територіях, де в період виконання цих завдань велися воєнні (бойові) дії;

25) особи, які з 24 лютого по 25 березня 2022 року відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» або у складі добровольчих формувань у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Державною прикордонною службою України, Національною поліцією, Національною гвардією України, Службою безпеки України та іншими утвореними відповідно до закону військовими формуваннями та правоохоронними органами брали участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів.

Дія абзацу першого цього пункту не поширюється на працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у здійсненні заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської Федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів.

Як бачимо, у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію України, з'явилася велика кількість осіб, які є учасниками бойових дій. На сьогодні є проблема щодо визначення поняття «ветеран» та визначення статусу таких як: «учасники бойових дій» (УБД) та «учасники війни» (УВ). У зв'язку з чим на рівні законодавства був визначений перелік ветеранів війни: учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни та учасники війни.

Наприклад, у Ізраїлі немає визначення ветерана як такого. Найближчим до поняття ветерана з погляду визначення ветерана в інших країнах (як людини, яка не перебуває на військовій службі) звільнений військовослужбовець (за умови звільнення від служби у резерві), або звільнений військовий з інвалідністю. Основним органом, відповідальним за права звільнених військовослужбовців та піклування про членів їх родин є Міністерство оборони Ізраїлю. Така структура є логічною, зважаючи на те, що частина звільнених військовослужбовців залишається в активному резерві та є частиною Сил Оборони Ізраїлю¹.

Основним законом, який ратифікує права ветеранів та їх родин у Хорватії, є Закон про хорватських ветеранів Вітчизняної війни та членів їх сімей, чинний з 31.07.2021 року. Згідно з текстом Закону (Стаття 3), хорватський ветеран Вітчизняної війни – це особа, яка організовано брала участь у захисті незалежності, територіальної цілісності, тобто суверенітету Республіки Хорватія у якості:

¹ Качалова Т.В., Останіна Н.С., Зінченко Т.В. Соціальна підтримка і супровід ветеранів/ветеранок в умовах війни. Навчально-методичні матеріали. Ніжин, видавництво НДУ імені Миколи Гоголя. 2024. С. 27-28.

а) члена Збройних сил Республіки Хорватія (Корпусу національної гвардії, Хорватської армії, міністерства, до сфери компетенції якого належать питання оборони, Поліції, міністерства з питань внутрішніх справ і Хорватських сил оборони);

б) члена збройних загонів Народного захисту, який був безпосередньо залучений як член бойового сектору щонайменше 100 днів у період з 30 липня 1991 року до 31 грудня 1991 року або менше, якщо участь в захисті суверенітету Республіки Хорватія він продовжив без перерви у бойовому секторі Збройних сил Республіки Хорватія тривалістю не менше 100 днів безперервно;

в) члена збройних загонів Народного захисту, який не мав зобов'язання бути в запасі або не був на строковій службі, якщо він був безпосередньо залучений як член бойового сектору щонайменше 30 днів у період з 30 липня 1991 року по 31 грудня 1991 року;

г) члена збройних загонів Народного захисту, який був безпосередньо залучений як член бойового сектору, який при цьому помер, отримав поранення або ушкодження в період з 30 липня 1991 року по 31 грудня 1991 року;

д) члена збройних загонів Народного захисту, який був безпосередньо залучений як член бойового сектору, і при цьому зник безвісти в період з 30 липня 1991 року по 31 грудня 1991 року;

е) члена збройних загонів Народного захисту, який був безпосередньо залучений як член бойового сектору, який при цьому утримувався у ворожому таборі, в'язниці чи в іншому ворожому об'єкті в період з 30 липня 1991 року по 31 грудня 1991 року¹.

Ветеран у США – це особа, яка проходила військову службу у Збройних силах та була звільнена на умовах, що дозволяють отримати статус ветерана, незалежно від статі, віку чи досвіду участі у бойових діях. Даний термін використовується для позначення осіб, які брали участь у різних військових конфліктах, включаючи Першу

¹ Методичний посібник для соціальних працівників: Посилення спроможності соціальних працівників здійснювати психосоціальну підтримку ветеранів та їх сімей з питань психічного здоров'я / В. Горбунова, О. Савиченко, І. Тичина, Н. Портницька, 2022. 61 с.

та Другу світові війни, війну у В'єтнамі, війни у Перській затоці, а також у сучасних операціях.

Варто зазначити, що в американському законодавстві використовуються два терміни – «ветеран» і «чинний військовослужбовець». До категорії ветеранів відносяться військовослужбовці, звільнені зі служби, резервісти, члени Національної Гвардії, які перебували на службі на федеральному рівні або особи, які отримала інвалідність через захворювання чи поранення під час виконання обов'язків або військових тренувань. Тоді як до категорії чинних військовослужбовців відносяться осіб, які перебувають на службі у Збройних силах (не включає виконання обов'язків під час навчання)¹.

Відповідно до законодавства Великої Британії, ветеран – це будь-яка особа, яка прослужила принаймні один день у Збройних Силах Її Величності (регулярних або резервних) або в екіпажі морських суден торгового флоту, які брали участь у визначених законодавством військових операціях². Згідно з даними Міністерства оборони Сполученого Королівства в 2022 році у Великій Британії проживало 2 мільйона ветеранів Збройних Сил. Очікується, що до 2028 року це число скоротиться до 1,6 мільйона, водночас прогнозується, що частка ветеранів працездатного віку зросте з 37% у 2016 році до 44% до 2028 року, також відсоток ветеранів-жінок збільшиться з 10% до 13%³.

Варто зазначити, що Велика Британія на сьогодні має досить високі показники ефективності реалізації власної політики підтримки ветеранів. Високий рівень економічного та соціального розвитку дозволяє державі сконцентрувати свої зусилля на вдосконаленні вже існуючих систем надання послуг та практик, зокрема адаптуючи їх

¹ Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя соціальна робота та соціальна освіта. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1 (12) С. 11–18. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305055](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305055).

² The Strategy for our veterans. Valuede. Contributing. Supporte. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5bead7d6ed915d6a13d1de79/Strategy_for_our_Veterans_FINAL_08.11.18_WEB.pdf.

³ Support for UK Veterans. URL: <https://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/CBP-7693/CBP-7693.pdf>.

до потреб ветеранів. Таким чином держава перейняла на себе, окрім інших, частково консультативну, комунікативну та захисну функції. Це створило умови задля забезпечення потреб ветеранів та їх реабілітації навіть в умовах ув'язнення. Велика роль при цьому надається міжвідомчій взаємодії та співпраці з громадським сектором, зокрема для того, щоб усі можливі послуги для ветеранів були зрозумілими та легкодоступними¹.

Враховуючи відсутність збройних конфліктів в країнах Європейського союзу, то більшість з них не мають цілісної ветеранської політики. Для європейців ветеран – це або учасник Другої світової війни або учасник збройних конфліктів у інших країнах. Відтак, частка ветеранів є невеликою².

Отже, у статті 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» подається перелік осіб (25 пунктів), які можуть претендувати на набуття учасників бойових дій – військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, які передбачені даним Законом та проаналізовано термін ветеран в таких країнах, як Хорватія, Ізраїль, Велика Британія та США.

Наступним зі статусів, який закріплений в Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» у ст. 7 це особи, які належать до осіб з інвалідністю внаслідок війни. Законодавчо такий статус закріплений посвідченням людини з інвалідністю або людини з інвалідністю внаслідок війни.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21 березня 1991 року № 875-XII³ особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функ-

¹ Державна політика підтримки ветеранів: досвід Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії. Ветеранський фонд (Поруч з ветераном). URL: <https://veteranfund.com.ua/support-for-veterans-of-the-united-kingdom-of-great-britain-and-northern-ireland/>.

² Аналіз соціальної підтримки ветеранів країн-членів НАТО для демобілізації. Internews Ukraine. URL: <https://internews.ua/storage/app/media/rang/2023%20event%20news/November/infobrief-natodemobilisation.pdf>.

³ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.

цій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у: виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу (далі – об'єкти фізичного оточення), транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту; охороні здоров'я; соціальному захисті; забезпеченні виконання індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю; наданні пристосованого житла; сприянні громадській діяльності¹.

На сьогоднішній день єдиним коректним терміном є особа з інвалідністю, який підкреслює повагу та гідність людини, а інвалідність визначає її статус та соціальну характеристику. Термін «інвалід» – це застарілий радянський термін, який є некоректним. У січні 2018 року був підписаний Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування терміну «особа з інвалідністю» та похідних від нього» 2 жовтня 2018 року № 2581-VIII щодо виключення з українського законодавства та вжитку терміну «інвалід» і замінений на «особа з інвалідністю», «дитина з інвалідністю», «особа з інвалідністю з дитинства» та «особа з інвалідністю внаслідок війни», залежно від того, про кого йде мова.

¹ Сіньова Л. М. Правове регулювання соціального захисту осіб з інвалідністю *Права людини – пріоритет сучасної держави* : збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 10 груд. 2021 р.) / відп. ред. С. В. Ківалов. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 278.

У грудні 2006 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативний протокол до неї. Сторони Конвенції зобов'язані сприяти, захищати та забезпечувати повне здійснення своїх прав людьми з обмеженими можливостями та забезпечити повну їх рівність перед законом. Конвенція слугує головним 278 каталізатором у глобальних змінах ставлення до людей з обмеженими можливостями не як до об'єктів благодійності, медикаментозного лікування та соціального захисту, а як до повноправних та рівноправних членів суспільства з правами людини. Україна підписала та Законом України «Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї» від 16.12.2009 року № 1767-VI ратифікувала цей нормативно-правовий документ.

У преамбулі даної Конвенції визначено, що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми з інвалідністю, та перешкодами у стосунках і середовищі. Інвалідність – поняття, що еволюціонує. Конвенція прописує динамічний підхід, що дозволяє адаптації із збігом певного проміжку часу та в різних соціально-економічних обставинах. До осіб з інвалідністю Конвенція відносить осіб зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими¹.

Відповідно до критичної теорії інвалідності, інвалідність – це в першу чергу не медична, а соціальна характеристика, яка сама по собі є підкресленням відмінностей між представниками даної категорії та рештою населення, що, як було зазначено вище, є одним з видів стигматизації (Hall, Melinda C., 2019)².

¹ Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 : станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

² Стигматизація ветеранів і ветеранок: ситуація в Україні та досвід США. Український ветеранський фонд. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2025/04/Styhmatzatsiia-veteraniv-i-veteranok.pdf>.

Отже, до осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи з числа військовослужбовців діючої армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових ділянках залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєн або з участю в бойових діях у мирний час.

До осіб з інвалідністю внаслідок війни належать також особи з інвалідністю з числа:

1) військовослужбовців, осіб вільнонайманого складу, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання інших обов'язків військової служби, пов'язаних з перебуванням на фронті в інші періоди, з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, з участю у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, іншим ураженням ядерними матеріалами;

2) осіб начальницького і рядового складу органів Міністерства внутрішніх справ і органів Комітету державної безпеки колишнього Союзу РСР, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України та інших військових формувань, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час виконання службових обов'язків, ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, ядерних аварій, ядерних випробувань, участі у військових навчаннях із застосуванням ядерної зброї, інших уражень ядерними матеріалами;

4) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних: у районах бойових дій у пе-

ріод Другої світової війни та від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння у повоєнний період; від вибухових речовин, боєприпасів і військового озброєння на території проведення анти-терористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях до 1 грудня 2014 року, з 1 грудня 2014 року до 24 лютого 2022 року – на території проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, де органи державної влади здійснюють свої повноваження, та в населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, під час проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, з 24 лютого 2022 року – на території проведення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України; під час виконання робіт, пов'язаних з розмінуванням боєприпасів, незалежно від часу їх виконання.

Слід наголосити, що дія абзацу третього цього пункту не поширюється на осіб, засуджених за злочини проти основ національної безпеки України та кримінальні правопорушення проти громадської безпеки.

Зв'язок інвалідності з пораненням чи іншим ушкодженням здоров'я, отриманим особами, зазначеними в цьому пункті, встановлюється для повнолітніх осіб – за висновком медико-соціальної експертизи або за результатами оцінювання повсякденного функціонування особи, для осіб віком до 18 років – лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України;

5) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок воєнних дій громадянської та Другої світової воєн або стали особами з інвалідністю із зазначених причин у неповнолітньому віці у воєнні та повоєнні роки;

6) військовослужбовців, осіб вільнонайманого складу, а також колишніх бійців винищувальних батальйонів, взводів і загонів захисту народу та інших осіб, які брали безпосередню участь у бойових операціях по ліквідації диверсійно-терористичних груп та інших незаконних формувань на території колишнього Союзу РСР і стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час виконання службових обов'язків у цих батальйонах, взводах і загонах у період з 22 червня 1941 року по 31 грудня 1954 року;

7) учасників бойових дій на території інших держав, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, пов'язаних з перебуванням у цих державах;

8) осіб, які брали безпосередню участь у бойових діях під час Другої світової війни, та осіб, які у неповнолітньому віці були призвані чи добровільно вступили до лав Радянської Армії і Військово-Морського Флоту під час військових призовів 1941–1945 років і стали особами з інвалідністю внаслідок загального захворювання або захворювання, отриманого під час проходження військової служби чи служби в органах внутрішніх справ, державної безпеки, інших військових формуваннях;

9) осіб, залучених до складу формувань Цивільної оборони, які стали особами з інвалідністю внаслідок захворювань, пов'язаних з ліквідацією наслідків Чорнобильської катастрофи;

10) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних під час участі у масових акціях громадського протесту в Україні з 21 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року за євроінтеграцію та проти режиму Януковича (далі – Революція Гідності), та які звернулися за медичною допомогою у період з 21 листопада 2013 року по 30 квітня 2014 року.

Абзац перший цього пункту не поширюється на працівників міліції, осіб, які проходили службу в правоохоронних органах спеціального призначення, військовослужбовців внутрішніх військ,

Збройних Сил України та інших військових формувань, які отримали інвалідність внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних при виконанні службових обов'язків, пов'язаних з подіями Революції Гідності.

Участь осіб, зазначених в абзаці першому цього пункту, у Революції Гідності та отримання ними під час Революції Гідності поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я встановлюється в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Зв'язок інвалідності з пораненнями, каліцтвом, контузією чи іншим ушкодженням здоров'я, отриманими особами, зазначеними в абзаці першому цього пункту, під час участі у Революції Гідності, встановлюється за результатами медико-соціальної експертизи або оцінювання повсякденного функціонування особи в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, визначає Кабінет Міністрів України;

11) військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних, добровольців Сил територіальної оборони) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, розвідувальних органів України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовців військових прокуратур, осіб рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейських, осіб рядового, начальницького складу, військовослужбовців Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної пенітенціарної служби України, осіб рядового і начальницького складу Державного бюро розслідувань, осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, осіб, які входили до складу добровольчого формування те-

риторіальної громади, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України та стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, під час безпосередньої участі у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, а також працівників підприємств, установ, організацій, які залучалися до забезпечення проведення антитерористичної операції, до забезпечення здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, до участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України і стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час забезпечення проведення антитерористичної операції безпосередньо в районах та у період її проведення, під час забезпечення здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, забезпечення здійснення заходів, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів;

12) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час

безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, за умови, що в подальшому такі добровольчі формування були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів;

13) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення, перебуваючи безпосередньо в районах її проведення у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, але в подальшому такі добровольчі формування не були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів, і виконували завдання антитерористичної операції у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією, Національною гвардією України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами.

Підставою для надання особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, статусу особи з інвалідністю внаслідок війни є (але не виключно):

а) клопотання про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни керівника добровольчого формування, до складу якого входила така особа. До клопотання додаються документи, що підтверджують участь особи в антитерористичній операції, або письмові свідчення не менш як двох свідків з числа осіб, які спільно з такою особою брали участь в антитерористичній операції та отри-

мали статус учасника бойових дій, або особи з інвалідністю внаслідок війни, або учасника війни відповідно до цього Закону;

б) довідка керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України, Генерального штабу Збройних Сил України про виконання добровольчими формуваннями завдань антитерористичної операції у взаємодії із Збройними Силами України, Міністерством внутрішніх справ України, Національною поліцією, Національною гвардією України та іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями та правоохоронними органами, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення;

в) документ, що підтверджує встановлену групу та причину інвалідності;

14) осіб, які добровільно забезпечували (або добровільно залучалися до забезпечення) проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях (у тому числі здійснювали волонтерську діяльність) та стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час забезпечення проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах та у період її проведення, під час забезпечення здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів;

15) осіб, залучених до конфіденційного співробітництва з розвідувальними органами України і які стали інвалідами внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва), одержаних під час виконання своїх завдань на тимчасово окупованій території України, у районі проведення антитерористичної операції або здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, або на інших територіях, де в період виконання цих завдань велися бойові дії;

16) осіб, які стали особами з інвалідністю внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, у період дії воєнного стану внаслідок самооборони під час виконання завдань, пов'язаних із запровадженням і здійсненням заходів правового режиму воєнного стану.

Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, зазначеним у пунктах 11–15 частини другої цієї статті, визначається Кабінетом Міністрів України.

Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, зазначеним у пункті 16 частини другої цієї статті, категорії таких осіб, а також періоди та райони проведення заходів і виконання завдань, визначених пунктом 16 частини другої цієї статті, визначаються Кабінетом Міністрів України. Порядок позбавлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни осіб, зазначених у пункті 16 частини другої цієї статті, визначається Кабінетом Міністрів України.

Особи, зазначені у пункті 11 частини другої цієї статті (крім військовослужбовців (резервістів, військовозобов'язаних) Служби безпеки України та осіб, які входять до складу розвідувальних органів України), або їх представники мають право відповідно до Закону України «Про особливості надання публічних (електронних публічних) послуг» подати заяву про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, у тому числі засобами Реєстру та/або Державного вебпорталу електронних публічних послуг у сфері національної безпеки і оборони, та/або Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, до органу, уповноваженого встановлювати статус особи з інвалідністю внаслідок війни, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У такій заяві зазначаються відомості, необхідні для встановлення статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, а також додаються копії відповідних документів, засвідчені підписом суб'єкта звернення (за наявності).

Якщо особа, яка подає заяву про надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни, не володіє такими відомостями (документами), орган, уповноважений встановлювати статус особи з інвалідністю внаслідок війни, витребовує такі відомості (документи) за запитом в уповноваженого органу або особи в рамках міжвідомчої взаємодії суб'єктів владних повноважень, але не пізніше ніж через п'ять календарних днів від дати надходження такої заяви. Уповноважений орган або особа зобов'язані надати запитувані відомості (документи) або обґрунтувати причину відмови у наданні не пізніше ніж через 15 календарних днів від дати надходження такого запиту. Не пізніше ніж через 10 календарних днів після отримання відомостей (документів) орган, уповноважений встановлювати статус особи з інвалідністю внаслідок війни, приймає рішення про надання відповідного статусу.

Постановою КМ України від 8 вересня 2015 р. № 685 «Про затвердження Порядку надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України» затверджений Порядок надання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни особам, які отримали інвалідність внаслідок травми (поранення, контузії, каліцтва) або захворювання, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації в Донецькій та Луганській областях, забезпеченні їх проведення, під час безпосередньої участі у заходах, необхідних для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України.

Учасниками війни визнаються військовослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу, а також інші особи, передбачені цим Законом.

Відповідно до ст. 9 «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ учасниками війни вважаються:

1) військовослужбовці, які проходили військову службу у Збройних Силах, військах і органах Міністерства внутрішніх справ, Комітету державної безпеки колишнього Союзу РСР чи в арміях його союзників у період Другої світової війни або навчались у цей період у військових училищах, школах і на курсах;

2) особи, які в період Другої світової війни працювали в тилу на підприємствах, в установах, організаціях, колгоспах, радгоспах, індивідуальних сільських господарствах, на спорудженні оборонних рубежів, заготівлі палива, продуктів, переганяли худобу, навчались у цей період у ремісничих, залізничних училищах, школах і училищах фабрично-заводського навчання та інших закладах професійно-технічної освіти, на курсах професійної підготовки або під час навчання в школах, вищих і середніх спеціальних навчальних закладах працювали в народному господарстві та на відбудові об'єктів господарського і культурного призначення.

До учасників війни належать також особи, які в період Другої світової війни працювали на територіях, що після 1944 року ввійшли до складу колишнього Союзу РСР, а також громадяни, які за направленням державних органів колишнього Союзу РСР працювали в державах – союзниках СРСР.

Особам, які народилися до 31 грудня 1932 року включно і з поважних причин не мають можливості подати документи, що підтверджують факт роботи в період війни, статус учасника війни може бути встановлено за поданням відповідних комісій у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Особам, які народилися після 31 грудня 1932 року, статус учасника війни може бути встановлено лише за наявності документів та інших доказів, що незаперечно підтверджують факт роботи в період війни.

Учасниками війни визнаються особи, нагороджені орденами і медалями колишнього Союзу РСР за самовіддану працю і бездоганну військову службу в тилу в роки Другої світової війни;

3) члени груп самозахисту об'єктових і аварійних команд місцевої протиповітряної оборони, народного ополчення, що діяли в період Другої світової війни;

4) особи, які в період Другої світової війни перебували у складі армії та флоту як сини, вихованці полків та юнги до досягнення ними повноліття;

6) працівники, які на контрактній основі направлялися на роботу в держави, де велися бойові дії (включаючи Республіку Афганістан у період з 1 грудня 1979 року по грудень 1989 року), і не входили до складу обмеженого контингенту радянських військ;

7) дружини (чоловіки) військовослужбовців, які працювали за наймом у державах, зазначених у пункті 6 цієї статті, в період ведення бойових дій у них і не входили до складу обмеженого контингенту радянських військ;

8) особи, які в період Другої світової війни відбували покарання в місцях позбавлення волі або перебували в засланні і реабілітовані відповідно до чинного законодавства України та колишнього СРСР;

10) особи, які в період Другої світової війни добровільно подавали матеріальну, фінансову чи іншу допомогу військовим частинам, госпіталям, партизанським загонам, підпільним групам, іншим формуванням та окремим військовослужбовцям у їх боротьбі проти німецько-фашистських загарбників за умови незаперечного підтвердження цих фактів;

11) особи, які після 9 вересня 1944 року були переселені на територію України з території інших країн;

12) особи, які під час оборони міста Севастополя з 30 жовтня 1941 року по 4 липня 1942 року проживали на його території. Доказами перебування на території обложеного Севастополя можуть визнаватися посвідчення «Мешканець обложеного Севастополя 1941-1942 років» і «Юний захисник Севастополя 1941-1942 років»,

довідки, показання свідків та інші документи, які подаються до комісій, зазначених у абзаці третьому пункту 2 цієї статті;

13) працівники підприємств, установ, організацій, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні проведення антитерористичної операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у порядку, встановленому законодавством, які залучалися та брали безпосередню участь у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів, у порядку, встановленому законодавством.

Порядок надання статусу учасника війни особам, зазначеним в абзаці першому цього пункту, категорії таких осіб, терміни їх участі у забезпеченні проведення антитерористичної операції, у забезпеченні здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, а також райони антитерористичної операції визначаються Кабінетом Міністрів України. Райони здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації визначаються відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Соціальний захист населення є одним із основних обов'язків держави. Ветерани війни як в Україні, так і за кордоном належать до особливої соціальної верстви населення та підлягають особливому захисту з боку держави. Питанням соціального захисту незахищених верств населення займається не тільки держава, а й різноманітні міжнародні та міжурядові організації. Адже саме ветерани війни заслуговують на суспільну повагу, яка має, окрім людської цінності, ще й ідеологічну¹.

¹ Воробйова Г. В. Актуальні проблеми міжнародних відносин та безпеки. *Актуальні проблеми політики*. 2021. Вип. 68. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/68_2021/16.pdf.

Україна, маючи власний досвід у забезпеченні потреб ветеранів, опиняється перед викликом адаптації кращих міжнародних практик та розробки новітніх підходів до соціалізації ветеранів. Це вимагає не лише урядових зусиль, але й активної участі громадськості та приватного сектору. За допомогою аналізу досвіду країн, таких як США, Канада, Велика Британія та ін., маємо на меті виявити успішні стратегії та можливості для їх імплементації в Україні, забезпечуючи тим самим умови для ефективної підтримки ветеранів на національному та міжнародному рівнях¹.

Таким чином, термін «ветеран» набуває в Україні нового значення. Ще недавно це слово означало літню людину, як правило, з нагородами часів Другої світової війни. На жаль, війна стала реальією для теперішнього покоління українців – тисячі солдатів і добровольців пройшли і далі витримують на території України усі жахіття війни.

Слід наголосити, що у законопроекті № 3407 від 2020 р. передбачається 5 категорій осіб, яким може надаватися статус учасника бойових дій замість 25-х визначених у чинному законі. Згідно ст. 6 учасники бойових дій та постраждалі учасники Революції Гідності:

1. Учасники бойових дій – це особи, які безпосередньо брали участь в бойових діях під час захисту Батьківщини або на території інших держав. Порядок надання та позбавлення статусу затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Учасниками бойових дій визнаються:

1) особи, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації у Донецькій та Луганській областях, перебуваючи безпосередньо в районах та у період здійснення зазначених заходів:

¹ Сіньова Л. М. Соціально-правовий захист ветеранів війни: міжнародний досвід. *Право та інновації*. 2025. № 2 (50). С. 21–27. URL: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-2\(50\)-3](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-2(50)-3).

а) військовослужбовці (резервісти, військовозобов'язані) Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Державної спеціальної служби транспорту, військовослужбовці військових прокуратур, особи рядового та начальницького складу підрозділів оперативного забезпечення зон проведення антитерористичної операції центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи, поліцейські, особи рядового, начальницького складу, військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, Управління державної охорони України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, Державної кримінально-виконавчої служби України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань;

б) особи, які у складі добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, брали безпосередню участь в антитерористичній операції, перебуваючи безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення за умови, що такі добровольчі формування діяли у взаємодії або в подальшому були включені до складу Збройних Сил України, Міністерства внутрішніх справ України, Національної гвардії України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів.

2) особи, які брали безпосередню участь в бойових діях на території інших держав, перелік яких, періоди бойових дій у них та категорії військовослужбовців затверджуються Кабінетом Міністрів України, зокрема військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, поліцейські, особи рядового, начальницького складу і військовослужбовці Міністерства внутрішніх справ України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які за рішенням відповідних державних органів були направлені для участі в між-

народних операціях з підтримання миру і безпеки або у відрядження в держави, де в цей період велися бойові дії;

3) особи, які брали безпосередню участь в бойових діях Другої світової війни, а саме військовослужбовці, які проходили службу у військових підрозділах, частинах, штабах і установах, що входили до складу чинної армії, партизани і підпільники, учасники формувань народного ополчення, працівники спеціальних формувань, переведені у період Другої світової війни на становище осіб, що перебували у лавах Червоної Армії і виконували завдання в інтересах армії та флоту в межах тилкових кордонів діючих фронтів або оперативних зон діючих флотів, а також особи, які брали безпосередню участь у бойових діях проти нацистської Німеччини та її союзників у роки Другої світової війни, в тому числі на території інших держав у складі армій союзників колишнього СРСР, партизанських загонів, підпільних груп та інших антифашистських формувань;

4) особи, які брали безпосередню участь в бойових діях під час боротьби за незалежність України в ХХ столітті – особи, які брали участь у всіх формах збройної боротьби за незалежність України у ХХ столітті у складі Української повстанської армії, Української повстанчої армії отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ», Української народної революційної армії (УНРА), Організації народної оборони «Карпатська Січ», Української військової організації (УВО), збройних підрозділів Організації українських націоналістів і відповідно до Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» визнані борцями за незалежність України у ХХ столітті.

5) особи, яким було надано статус ветерана з інвалідністю відповідно до статті 10 цього Закону та яким після повторного огляду медико-соціальною експертною комісією не було встановлено інвалідність. Такі особи звільняються від необхідності проходження повторної процедури оформлення статусу. Статус учасника бойових дій надається на заміну статусу ветерана з інвалідністю. 3. Постраждалі учасники Революції Гідності – це особи, які отримали тілесні ушкодження (тяжкі, середньої тяжкості, легкі), які не призвели до

інвалідності, внаслідок участі у масовому громадському русі протесту, який охопив з 21 листопада 2013 року більшість території України, з вимогою євроінтеграції держави та завершився 21 лютого 2014 року 7 поваленням режиму Януковича. Абзац перший цього пункту не поширюється на працівників міліції, осіб, які проходили службу в правоохоронних органах спеціального призначення, військовослужбовців внутрішніх військ, Збройних Сил України та інших військових формувань, які отримали інвалідність внаслідок поранень, каліцтва, контузії чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних при виконанні службових обов'язків, пов'язаних з подіями Революції Гідності¹. Як бачимо в проєкті деякі категорії осіб, що можуть претендувати на статус УБД за чинним законодавством, випадають. Більшість з них через зрозумілі причини – живих учасників Громадянської війни давно не залишилось.

Підсумовуючи можемо зазначити, що учасниками бойових дій є особи, які брали участь у виконанні бойових завдань із захисту Батьківщини у складі військових підрозділів, з'єднань, об'єднань всіх видів і родів військ Збройних Сил чинної армії (флоту), у партизанських загонах і підпіллі та інших формуваннях як у воєнний, так і у мирний час. До осіб з інвалідністю внаслідок війни належать особи з-поміж військовослужбовців чинної армії та флоту, партизанів, підпільників, працівників, які стали особами з інвалідністю внаслідок поранення, контузії, каліцтва, захворювання, одержаних під час захисту Батьківщини, виконання обов'язків військової служби (службових обов'язків) чи пов'язаних з перебуванням на фронті, у партизанських загонах і з'єднаннях, підпільних організаціях і групах та інших формуваннях, визнаних такими законодавством України, в районі воєнних дій, на прифронтових дільницях залізниць, на спорудженні оборонних рубежів, військово-морських баз та аеродромів у період громадянської та Другої світової воєни або з участю в бойових діях у мирний час. Учасниками війни визнаються військо-

¹ Про статус ветеранів та членів сімей загиблих (померлих) Захисників України та ветеранів : проєкт Закону України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68710.

вослужбовці, які в період війни проходили військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, трудівники тилу.

Варто зазначити, що ветерани та ветеранки сучасної російсько-української війни, які здебільшого є людьми молодого віку, мають зовсім інші, відмінні потреби від ветеранів попередніх поколінь, які навряд чи обмежуються лише пільгами на комунальні послуги чи безкоштовним проїздом. Сучасне суспільство живе в нових реаліях і стикається зі складнішими викликами, отже, держава має враховувати це та формувати нову політику у відповідь на суспільний запит¹.

Також потрібно враховувати, що чинне українське законодавство не пов'язує статус ветерана зі звільненням із військової служби, що передбачає зняття з військового обліку. За таких обставин може виникнути ситуація, коли людина матиме подвійний статус. Наприклад, ті, хто брали участь у бойових діях у період ООС і офіційно оформили свій статус, отримавши посвідчення УБД, а після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року продовжили воювати (уже в статусі ветерана), є чинними військовослужбовцями й ветеранами одночасно. На противагу цьому підходи до визначення статусу ветерана в зарубіжних країнах відрізняються. Наприклад, у США ветеранами називають військових, звільнених із військової служби. У Хорватії зазначений статус пов'язують із військовими, які брали участь у місцевій війні за незалежність. У досвіді Ізраїлю цікавим є те, що в цій країні законодавство чітко розмежовує статуси ветеранів Другої світової війни та сучасних демобілізованих військових (які надалі стають резервістами й можуть бути залучені під час воєнних дій за потреби, тобто їхній зв'язок із військовою службою не переривається)².

Питання подвійного статусу може також виникати, коли військові одночасно мають право на статус УБД й отримання статусу особи

¹ Що не так із законодавством, яке регулює статус ветеранів. *Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/shcho-ne-tak-iz-zakonodavstvom-yake-regulyue-status-veteraniv.html>.

² Там само.

з інвалідністю внаслідок війни. Обидва статуси набувають за правилами, встановленими відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Цим самим законом передбачено пільги для категорій громадян, які мають відповідні статуси. Якщо учасник/учасниця бойових дій дістав/дістала поранення, травму, каліцтво або захворювання під час виконання обов'язків військової служби і йому/їй встановлено будь-яку групу інвалідності, він/вона має право на отримання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни. У разі надання учасникові/учасниці бойових дій (війни) статусу особи з інвалідністю внаслідок війни видане раніше посвідчення УБД вилучають і залишають на зберіганні в органі соціального захисту населення за місцем реєстрації громадянина/громадянки з повідомленням органу, який видав таке посвідчення. Тобто в цьому випадку законодавці дали людям право обирати між двома статусами. Це означає, що й пільгами можна користуватися лише за одним обраним статусом¹.

У контексті глобальних конфліктів та змін у міжнародній безпеці, ветерани стикаються із значними викликами під час повернення до мирного життя. Зважаючи на складність переходу з військової служби до цивільного життя, ветерани в багатьох країнах світу зіштовхуються з проблемами соціальної реінтеграції та працевлаштування. Ця проблема є глобальною, адже ветерани у всіх куточках світу потребують підтримки для успішної інтеграції у суспільство².

Україна, маючи власний досвід у забезпеченні потреб ветеранів, опиняється перед викликом адаптації кращих міжнародних практик та розробки новітніх підходів до соціалізації ветеранів. Це вимагає не лише урядових зусиль, але й активної участі громадськості та

¹ Що не так із законодавством, яке регулює статус ветеранів. *Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/sferi-praktiki/viyskove-pravo/shcho-ne-tak-iz-zakonodavstvom-yake-regulyue-status-veteraniv.html>.

² Інноваційні підходи до працевлаштування та перекваліфікації ветеранів: світовий досвід і перспективи для України. *Український ветеранський фонд – Ветеранський фонд (Поруч з ветераном)*. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Аналітичка-міжнародний-досвід.docx.pdf>.

приватного сектору. За допомогою аналізу досвіду країн, таких як США, Канада, Велика Британія та інших, на меті виявити успішні стратегії та можливості для їх імплементації в Україні, забезпечуючи тим самим умови для ефективної підтримки ветеранів на національному та міжнародному рівнях. Виклики, з якими стикаються українські ветерани, особливо актуальні в умовах повномасштабної війни. Відсутність систематизованого підходу до соціальної адаптації може призводити до різноманітних соціальних проблем, включаючи безробіття, психологічні розлади та соціальну ізоляцію. Тому питання створення комплексної системи підтримки ветеранів не тільки моральний обов'язок держави, але й важлива складова соціальної стабільності та економічного розвитку¹.

Слід наголосити, що з війни повертаються ветерани, які отримали поранення та інвалідність. Тому державі необхідні поступові механізми, які забезпечать плавний процес інтеграції ветеранів у цивільне життя. Поки ветерани відновлюють професійні навички або здобувають нову кваліфікацію, їм потрібні засоби для існування. Гарантовані виплати від держави в умовах війни можуть виглядати популістично, але можливо впровадження оплачуваного стажування чи короткострокового навчання з можливістю працевлаштування. Відсутність системного підходу до соціальної адаптації ветеранів може призвести до соціальної напруги та проблем, включно з безробіттям, психологічними розладами та соціальною ізоляцією. Таким чином, створення комплексної системи підтримки ветеранів є важливою складовою соціальної стабільності та економічного розвитку країни. Працевлаштування ветеранів — один із ключових кроків у цьому напрямку².

¹ Інноваційні підходи до працевлаштування та перекваліфікації ветеранів: світовий досвід і перспективи для України. *Український ветеранський фонд - Ветеранський фонд (Поруч з ветераном)*. URL: <https://veteranfund.com.ua/wp-content/uploads/2024/07/Аналітичка-міжнародний-досвід.docx.pdf>.

² Міжнародний досвід працевлаштування ветеранів: США, Канада, Великобританія. URL: <https://www.tarastarasenko.com/mizhnarodnyj-dosvid-praczevlashtuvannya-veteraniv-ssha-kanada-velykobrytaniya/>.

Отже, проаналізований розділ II Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ дає розуміння хто є «ветеранами війни», «учасниками бойових дій» та «учасником війни», які і нині часто плутають, хоча юридично це різні категорії. Зазначимо, що ветеран війни це широка категорія, яка включає учасників бойових дій та інших осіб, пов'язаних із захистом Батьківщини. Саме статус учасника бойових дій дає право на низку соціальних пільг та гарантій. Також учасники бойових дій і їх діти мають право на державну цільову підтримку у сфері освіти, а щороку до Дня Незалежності отримують разову грошову виплату.

РОЗДІЛ 2

ПРАВО НА ПРАЦЮ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасні трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільно-економічному житті України в умовах воєнного стану, висвітлюють важливість проблематики забезпечення трудових прав ветеранів війни як однієї з уразливих і чисельних категорій працівників нині. Масова мобілізація, участь сотень тисяч громадян у бойових діях та поступова демобілізація обумовлюють потребу у організаційно-правовому забезпеченні поверненні військових до мирного життя, їхній соціальній та економічній інтеграції. Одним з основних інструментів такої інтеграції виступає сфера праці і відповідно право на працю, фундаментальний характер якого визнаний у численних міжнародно-правових стандартах прав людини (Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р.¹, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р.², Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р.³) і у статті 43 Конституції України⁴.

¹ Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

² Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

³ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

⁴ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Актуальність проблематики забезпечення трудових прав ветеранів війни зумовлюється тим, що ринок праці України нині перебуває у стані глибокої турбулентності: з одного боку, відбувається руйнування економічної інфраструктури, втрата робочих місць, масова міграція населення, з іншого – активна цифровізація суспільного життя, поява нових сфер зайнятості, розширення нестандартних форм праці. У цьому контексті ветерани війни стають особливо вразливою категорією, адже їхня можливість реалізувати проголошене Конституцією України право на працю залежить не лише від економічних умов, а й від стану здоров'я, психологічної адаптації, наявності і дотримання правових гарантій та відповідних механізмів підтримки у державі.

Метою дослідження є комплексний аналіз проблем реалізації права на працю ветеранами війни в умовах воєнного стану, виявлення прогалин у правовому регулюванні та розробка пропозицій щодо вдосконалення системи юридичних гарантій у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети планується вирішення таких завдань:

- 1) розкрити особливості реалізації права на працю ветеранами війни у сучасних умовах, враховуючи тенденції розвитку ринку праці – цифровізацію, нестабільність економічних процесів та стан здоров'я ветеранів;
- 2) систематизувати види працевлаштування ветеранів війни (наймана праця, самозайнятість, нестандартні форми праці) та визначити їх переваги й ризики;
- 3) проаналізувати проблеми правового регулювання праці ветеранів у стандартних і нестандартних формах зайнятості;
- 4) оцінити вплив цифровізації на реалізацію трудових прав ветеранів війни;
- 5) запропонувати напрями вдосконалення законодавства та механізмів державної політики у сфері забезпечення трудових прав ветеранів.

Під час проведення дослідження теми було застосовано низку методів наукового пізнання: системний метод – для аналізу трудових

прав ветеранів у контексті правової системи України та міжнародних стандартів; за допомогою порівняльно-правового методу порівнювалися підходи до регулювання праці ветеранів у різних країнах; статистичний метод застосовувався для узагальнення даних про рівень зайнятості ветеранів, види працевлаштування та проблеми їх реалізації; використання формально-юридичного методу дозволило здійснити тлумачення правових норм та виявлення прогалин у чинному законодавстві у сфері трудових прав ветеранів війни.

Право на працю як фундаментальне трудове право в умовах воєнного стану

Право на працю є одним із найважливіших фундаментальних прав людини, оскільки воно забезпечує матеріальну основу для гідного існування, реалізацію інших соціально-економічних прав та сприяє інтеграції людини в суспільне життя. Конституція України в статті 43 проголошує: «Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується»¹. Таким чином, право на працю у вітчизняній правовій системі розглядається не лише як можливість здійснювати певну діяльність, а й як гарантія доступу особи до соціально значущої сфери життєдіяльності.

У цій статті Конституції України закріплено обов'язок держави створювати умови для повного здійснення громадянами права на працю. Йдеться про забезпечення можливості для кожного працездатного громадянина знайти роботу, яка відповідає його здібностям та професійній підготовці, а також про належну оплату праці, яка не може бути нижчою за визначений законом мінімальний рівень. Конституція також гарантує право на належні, безпечні та здорові умови праці, захист від незаконного звільнення та право на своєчасне одержання винагороди².

Особливого значення ця конституційна гарантія набуває під час воєнного стану, коли економіка функціонує в екстремальних умовах,

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Там само.

а ринок праці зазнає серйозних викликів. Конституційна норма у такому разі виступає основою для пошуку правових рішень, що дозволяють поєднати необхідність обмеження певних прав у воєнний час з обов'язком держави зберегти гарантії їх основного змісту.

Загальновідомо, що право на працю має міжнародне визнання і закріплення. Зокрема, воно міститься у Загальній декларації прав людини 1948 року¹ (ст. 23), яка проголошує, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі й сприятливі умови праці та захист від безробіття. Аналогічні положення містяться у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року² (ст. 6–7), який підкреслює, що держава має вживати заходів для досягнення повної зайнятості.

Особливу роль у сфері забезпечення трудових прав відіграють конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці (МОП). Україна ратифікувала низку ключових конвенцій МОП, серед яких: Конвенція № 122 про політику у сфері зайнятості³, Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять⁴, Конвенція № 159 про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів⁵. Зазначені міжнародні нормативно-правові акти формують правову основу, яка зобов'язує Україну забезпечувати рівні можливості для всіх громадян, зокрема, і ветеранів війни.

¹ Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

² Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.

³ Конвенція № 122 про політику у сфері зайнятості : Конвенція Міжнародної організації праці від 9 лип. 1964 р. № 122 [Ратифікована Україною 17 лют. 1969 р.]. *Зібрання чинних міжнародних договорів України / Верховна Рада України*. Київ : Парламентське вид-во, 2002. Т. 1. С. 356–360.

⁴ Конвенція № 111 про дискримінацію в галузі праці та занять : Конвенція Міжнародної організації праці від 25 черв. 1958 р. № 111 [Ратифікована Україною 4 черв. 1961 р.]. *Зібрання чинних міжнародних договорів України / Верховна Рада України*. Київ : Парламентське вид-во, 2002. Т. 1. С. 294–299.

⁵ Конвенція № 159 про професійну реабілітацію і зайнятість інвалідів : Конвенція Міжнародної організації праці від 20 черв. 1983 р. № 159 [Ратифікована Україною 6 бер. 2003 р.]. *Офіційний вісник України*. 2003. № 15. Ст. 680.

Європейська соціальна хартія (переглянута)¹, ратифікована Україною у 2006 році, також містить низку зобов'язань держави щодо забезпечення права на працю. Вона передбачає, зокрема, сприяння доступу до ринку праці, підтримку у випадку безробіття та захист від дискримінації. Для ветеранів війни ці норми набувають особливого значення, оскільки вони є соціальною групою, яка потребує додаткових заходів державної і суспільної підтримки для інтеграції в трудові відносини.

Українське законодавство враховує вимоги міжнародних стандартів у галузі трудового права і соціального забезпечення. Так, Закони України «Про зайнятість населення»² та «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»³ передбачають особливі заходи, спрямовані на забезпечення працевлаштування осіб, які брали участь у бойових діях. Проте, як відомо, існують проблеми із практичною реалізацією цих норм, що зумовлює необхідність додаткового правового регулювання сфери трудових прав і гарантій ветеранів війни і наукове осмислення проблематики реалізації і дотримання прав на працю ветеранами війни.

Воєнний стан, який було введено в Україні у 2022 році⁴ у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, став серйозним викликом для системи забезпечення трудових прав. Конституція України⁵ (ст. 64) дозволяє в умовах воєнного стану тимчасове обмеження деяких прав і свобод людини. Водночас обмеження не можуть скасовувати саму сутність права.

¹ Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text.

² Про зайнятість населення : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5067-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 24. Ст. 243.

³ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовт. 1993 р. № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

⁴ Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/64/2022>.

⁵ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

У трудовій сфері це означає можливість змінювати порядок організації праці, застосовувати спрощені процедури звільнення, переведення, укладення чи розірвання трудових договорів. Так, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 2022 року¹ передбачив низку особливостей:

роботодавець може відмовити у наданні відпустки з поважних причин,

допускається збільшення робочого часу для окремих категорій працівників,

спрощується порядок залучення працівників до роботи у нічний час або понаднормово.

Н. В. Кохан, розглядаючи обмеження права на працю в умовах воєнного стану, визначає «право на працю як природне, невід’ємне для кожної людини соціально-економічне право, за допомогою якого вона задовольняє власні потреби та потреби своєї сім’ї, а також потреби держави й суспільства». Далі дослідниця зазначає, що право на працю як важливе соціально-економічне право людини та громадянина, забезпечує добробут працівника. Дане право потребує визначеного механізму реалізації в мирний час. Особливого механізму реалізації право на працю потребує у військовий час. Потребує визначеності й межі його обмеження під час військового стану, які визначатимуться КЗпП України та встановлюватись спеціальним законом «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»².

Погоджуємося із висновками Н. Черевко, яка, досліджуючи конституційне право на працю в умовах воєнного стану, стверджує, що «в умовах воєнного стану держава не має права обмежувати право на працю, але з дотриманням принципу пропорційності – будь-які такі обмеження мають бути обґрунтованими, тимчасовими та про-

¹ Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>.

² Кохан Н. В. Обмеження права на працю в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 190. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/41>.

порційними меті, яку вони переслідують. Таким чином, захист держави не може будуватися на порушенні прав людини; право на працю має бути гарантоване в будь-який час»¹.

Отже, в умовах воєнного стану набуває особливої актуальності реалізація і дотримання права на працю. Конституція України та міжнародні стандарти прав людини створюють належну правову основу для його забезпечення. Проте в практичній площині реалізації ветеранами війни права на працю існує низка проблем (дотримання юридичних гарантій і пільг, обмеження у доступі до ринку праці), вирішення яких є одним із головних завдань сучасної держави.

Особливості реалізації права на працю ветеранами війни

Повномасштабна війна та запровадження воєнного стану істотно трансформували ринок праці України. Досвід останніх років засвідчує, що трудова сфера реагує на воєнні виклики глибокими структурними змінами. У традиційних галузях економіки – промисловості, транспорті, сфері послуг, особливо в прифронтових регіонах – спостерігається суттєве скорочення робочих місць. Водночас зростає попит на робочу силу у секторах, пов'язаних із забезпеченням обороноздатності держави, – в оборонно-промисловому комплексі, IT-сфері, логістиці, а також у напрямках, пов'язаних із волонтерською діяльністю та координацією гуманітарної допомоги.

Паралельно посилюються міграційні процеси: мільйони українців виїхали за кордон, що, з одного боку, знизило рівень конкуренції на внутрішньому ринку праці, а з іншого – створило дефіцит кваліфікованих працівників у низці галузей².

У цьому контексті ветерани війни становлять особливу соціально-трудова групу, для якої держава гарантує право на працю, але практичні можливості реалізації цього права мають низку специ-

¹ Cherevko N. Right to work under martial law: Legislative aspect in Ukraine. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2024. № 14(3). P. 63. <https://doi.org/10.56215/naia-chasopis/3.2024.55>.

² Грішнова О. А., Колот А. М. Війна і праця: нові виклики ринку праці України. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. №1. С. 5–21.

фічних особливостей. Значна частина ветеранів потребує спеціальних умов праці, програм перекваліфікації та/або психологічної підтримки, що зумовлює необхідність комплексного підходу до їхнього працевлаштування.

Здійснене нами раніше дослідження¹ реалізації ветеранами війни права на працю та суміжних трудових прав дозволило виснувати, що на реалізацію та дотримання трудових прав ветеранів війни впливають два фактори: (1) спеціальний правовий статус цієї категорії працівників і відповідно наявність у них додаткових гарантій у сфері працевлаштування та праці, наданих відповідно до Законів України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 року № 3551-XII, «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI; (2) тимчасові загальні обмеження трудових прав, встановлені законодавством у сфері праці, прийнятим під час війни, зокрема Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022, Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 року № 2136-IX тощо.

Викладене вище свідчить, що ветерани війни реалізують право на працю на загальних умовах з урахуванням тимчасових обмежень, встановленими «військовим» трудовим законодавством, та додатковими трудовими гарантіями, наданими правовим статусом «ветеран війни». Трудові гарантії ветеранів війни різняться від того, до якої категорії належить особа – учасник бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни чи учасник війни. Відповідно найбільше гарантій у сфері праці мають учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни².

Реалізація права на працю ветеранами війни відбувається в умовах як об'єктивних обмежень, так і певних переваг. Серед основних обмежень слід виокремити насамперед стан здоров'я: чимало вете-

¹ Кохан В. П. Особливості реалізації конституційного права на працю ветеранами війни в умовах воєнного стану. *Право та інновації*. 2025. № 2(50). С. 44–51. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-2\(50\)-5](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2025-2(50)-5).

² Там само.

ранів мають поранення, інвалідність або посттравматичні розлади, що суттєво звужує коло доступних професій. Додатковою проблемою є втрата професійних навичок – багато військових до мобілізації працювали у сферах, які нині фактично зруйновані війною, тому повернення до колишньої діяльності для них часто неможливе.

Недосконалість правового регулювання також виступає стримувальним чинником: хоча законодавство формально передбачає квотування робочих місць для ветеранів і осіб з інвалідністю, механізми контролю за його виконанням залишаються слабкими¹. Так, квоти на працевлаштування осіб з інвалідністю часто не виконуються: роботодавці воліють сплатити штраф, ніж створювати необхідні робочі місця. Відсутність належної координації між державними інституціями – Міністерством у справах ветеранів, Міністерством економіки та органами місцевої влади – призводить до дублювання програм підтримки ветеранів і неефективного використання державних ресурсів.

Перешкодою у реалізації трудових прав ветеранами війни є соціально-психологічний аспект, суспільний настрій – певні упередження роботодавців щодо ветеранів війни, побоювання щодо їхнього психоемоційного стану або можливих труднощів у колективі, наслідком чого є відмова у прийомі на роботу ветеранів війни.

Водночас ветерани мають низку переваг, які можуть бути використані як ресурс їхньої успішної інтеграції на ринок праці. Серед них – державні гарантії у вигляді додаткових відпусток, переважного права при скороченні штату, а також можливості участі у програмах професійної перепідготовки. Високий рівень суспільної довіри та поваги до військових відкриває перспективи для їхнього працевлаштування у сферах безпеки, державної служби та громадського сектору. Крім того, значна частина ветеранів виявляє мотивацію до самозайнятості, використовуючи державні та міжнародні грантові програми, відкриваючи власний бізнес.

¹ Гуменюк І. М. Реалізація права на працю учасниками бойових дій: проблеми правового забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №2. С. 142–146.

Працевлаштування ветеранів може здійснюватися в різних формах, серед яких найпоширенішою залишається наймана праця. Головним завданням у цьому випадку є адаптація умов роботи до індивідуальних потреб ветерана. У багатьох країнах роботодавці, які працевлаштовують ветеранів, отримують податкові пільги або інші стимули, проте в Україні такі механізми ще не набули належного розвитку.

Другим напрямом є самозайнятість, що поступово набуває популярності серед ветеранів. Відкриваючи власну справу чи реєструючи ФОП, вони реалізують себе у сфері послуг, дрібного виробництва, фермерства або ІТ-фрілансу. Ключову роль тут відіграють програми фінансової підтримки – як державні, так і міжнародні гранти, спрямовані на відновлення економічної активності.

Важливим позитивним чинником є також розвиток цифрових компетентностей, адже багато військових під час служби опанували сучасні технології, пов'язані з використанням дронів, ІТ-рішень чи кіберзахисту. Саме тому варто звернути увагу на форми праці за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, окрему нішу яких займають нестандартна зайнятість. Для ветеранів війни з обмеженими фізичними можливостями актуальною стає дистанційна робота, що дозволяє виконувати професійні завдання без необхідності постійної присутності на робочому місці. Цікавою є наукова стаття А.М. Колот і О.А. Грішної, які досліджують цифрову трансформацію праці в аспекті можливостей для осіб з інвалідністю та ветеранів війни¹.

Однак, тут на заваді розвитку нестандартних форм зайнятості стає нерозвинене законодавство про працю, яке містить прогалини щодо регламентації праці на цифрових платформах (гіг-зайнятості), фрілансу, що створює ризики відсутності соціального захисту для ветеранів, які обирають такі форми праці. Крім того, чинне законодавство не враховує індивідуальних потреб різних категорій ветера-

¹ Колот А. М., Грішнова О. А. Цифровізація і гідна праця в умовах воєнних викликів. *Соціально-трудові відносини: теорія і практика*. 2024. №1. С. 9–23.

нів: гарантії для інвалідів війни, молодих ветеранів чи учасників бойових дій без інвалідності є фактично однаковими, попри суттєві відмінності у їхніх можливостях і потребах.

Отже, варто відмітити іншу тенденцію цифровізації ринку праці – поширення застосування цифрових технологій позитивно впливає на доступ працівників, зокрема з числа ветеранів війни, до інформації про наявні правові можливості та гарантії у сфері трудового права і права соціального забезпечення. Нині одночасно впроваджуються кілька електронних сервісів, які передбачають можливості для ветеранів війни отримати інформацію про їхні трудові і соціальні права, зокрема, як отримати послуги із професійної адаптації для освоєння нової професії та перенавчання за новою спеціальністю. В Україні функціонує сервіс е-Ветеран – інформаційно-довідкова онлайн система на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни, створену для підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни шляхом он-лайн контролю за реалізацією їх прав та гарантій, де можна знайти усі відповіді на нагальні питання щодо послуг з професійної адаптації, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, працевлаштування, які реалізуються в межах бюджетних програм Мінветеранів, МОН, Мінекономіки, Державного центру зайнятості¹.

Окремі послуги у сфері працевлаштування доступні для ветеранів війни на сайті Державної служби зайнятості України. Так, через сайт Державної служби зайнятості можна отримати інформацію та скористатися такими державними послугами, як: (1) навчання для ветеранів за новою спеціальністю у закладах професійно-технічної освіти, (2) отримання ваучеру на навчання за новою професією або перекваліфікацію, (3) отримання гранту на власну справу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей².

¹ Кохан В. П. Реалізація права на працю ветеранами війни в умовах цифровізації сфери праці. *Право та інновації*. 2025. № 1 (49). С. 100. URL: <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1257/861>.

² Державна служба зайнятості. Популярні послуги. URL: <https://dcz.gov.ua/>.

Таким чином, запровадження державних електронних сервісів у сфері пошуку роботи, професійної адаптації та соціального захисту, якими можуть скористатися різні категорії осіб, є перевагою сучасного цифрового суспільства, позаяк полегшує доступ ветеранів війни до інформації про встановлені права і гарантії у сфері праці, а отже і сприяє реалізації трудових прав, отримання трудових гарантій і пільг, передбачених спеціальним Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Проблеми правового регулювання праці ветеранів війни

Діюче законодавство України, яке регламентує правовий статус ветеранів війни і трудові відносини, суб'єктом яких є ветерани війни, носить фрагментарний характер і є частково застарілим, зокрема, основний нормативний акт, яким визначено правовий статус ветеранів війни – Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – прийнято більше 30 років тому.

Незважаючи на те, що чинне законодавство окремо не регулює працевлаштування ветеранів, водночас, ним встановлені додаткові трудові гарантії і права учасникам бойових дій та особам з інвалідністю внаслідок війни. Ці гарантії передбачені у відповідних статтях Кодексу законів про працю України¹ та у Законі України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»².

Розпорошеність норм, що регулюють процес працевлаштування ветеранів, війни між Кодексом законів про працю України, Законами України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про зайнятість населення» впливає на ефективність правового регулювання праці ветеранів війни.

Іншою проблемою правового регулювання праці ветеранів війни є проблема забезпечення ефективних механізмів контролю за дотриманням трудового законодавства в частині забезпечення прав і гарантій ветеранів.

¹ Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

² Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

Наприклад, статус ветерана війни передбачає такі додаткові гарантії за Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»¹:

- збереження місця роботи під час мобілізації;
- збереження місця роботи під час скорочення або реорганізації;
- 100% середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи на випадок непрацездатності;
- надання чергової відпустки у зручний час;
- додаткова оплачувана відпустка (раз на рік, надається право на додаткову відпустку із збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів (без збереження з/п для сімей загиблих).

Таким чином, трудове законодавство містить широкий перелік прав, гарантій ветеранів війни, які можуть порушуватися з боку роботодавців або державних органів під час працевлаштування, праці або звільнення таких осіб. Саме тому потрібні дієві механізми контролю за дотриманням трудового законодавства в частині забезпечення прав і гарантій ветеранів.

Потребує вдосконалення система професійної адаптації та перекваліфікації ветеранів війни. Нині у нашій державі передбачено кілька механізмів професійної адаптації ветеранів війни, які реалізуються і через державну службу зайнятості, і через органи соціального захисту, і через місцеві органи виконавчої влади – обласні і міські державні адміністрації.

По-перше, запроваджено механізм отримання ветеранами війни державних послуг із професійної адаптації через органи соціального захисту. Нормативною основою є Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ², Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації соціальної та професійної адаптації учасників антитерористичної операції та постраждалих учасників Революції Гідності» від 21.06.2017 р. № 432³.

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

² Там само.

³ Про затвердження Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів

Крім того, діє експериментальний проект з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості. Нормативну основу складає Постанова Кабінету міністрів України «Про реалізацію експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості» від 15.09.2023 р. № 984¹.

Третій механізм професійної адаптації ветеранів війни – розширення можливостей для підвищення конкурентоспроможності деяких категорій громадян (учасників бойових дій). Нормативною основою цього механізму є Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI², наказ Міністерства розвитку економіки України від 11.04.2023 р. № 2040 «Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер»³, Постанова КМУ від 20.03.2013 р. № 207 «Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці»⁴.

війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України та постраждалих учасників Революції Гідності : Постанова КМУ від 21.06.2017 р. № 432. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/432-2017-%D0%BF#Text>.

¹ Про реалізацію експериментального проекту з організації професійного навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни в закладах професійної (професійно-технічної) освіти Державної служби зайнятості : Постанова КМУ від 15 вересня 2023 р. № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984-2023-%D0%BF#Text>.

² Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

³ Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер : наказ Міністерства розвитку економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#Text>.

⁴ Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності осіб на ринку праці : Постанова КМУ від 20.03.2013 р. № 207. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-%D0%BF#Text>.

Розглядуваний механізм реалізується Державною службою зайнятості, куди особа може звернутися для отримання ваучера на навчання. Згідно зі статтею 30 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 р. № 5067-VI¹ учасники бойових дій серед інших категорій громадян мають право на одноразове отримання ваучера для підтримання конкурентоспроможності шляхом перепідготовки за робітничою професією, підготовки за спеціальністю для здобуття ступеня магістра на основі ступеня бакалавра або магістра, здобутих за іншою спеціальністю, підготовки на наступному рівні освіти (крім третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти), спеціалізації та підвищення кваліфікації за професіями і спеціальностями.

Ветеран війни може отримати ваучер на навчання лише за тими професіями і спеціальностями, які визначені у наказі Міністерства розвитку економіки України «Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер» від 11.04.2023 р. № 2040².

По-четверте, в Україні надається державна цільова підтримка учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, які навчаються у державних або комунальних закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти. Нормативна основа цього механізму – Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти» від 23.11.2016 р. № 975³.

¹ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

² Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер : наказ Міністерства розвитку економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#Text>.

³ Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-%D0%BF#Text>.

Види державної цільової підтримки визначені пунктом 4 зазначеної постанови КМУ¹, це може бути повна або часткова оплата навчання за рахунок коштів загального фонду державного або місцевих бюджетів, соціальна стипендія, безоплатного забезпечення підручниками – за рахунок бібліотечного фонду відповідного закладу освіти тощо.

Для отримання державної цільової підтримки особи подають особисто на ім'я керівника відповідного закладу професійної (професійно-технічної), фахової передвищої або вищої освіти заяву. Державна цільова підтримка певного виду надається за рішенням керівника закладу освіти (пункт 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 23.11.2016 р. № 975)².

Однак, проведений аналіз чотирьох механізмів професійної адаптації та навчання ветеранів війни свідчить про певні проблеми у цій сфері, зумовлені обмеженістю щодо вибору навчальних програм і закладів освіти, у яких можна вчитися чи підвищувати кваліфікацію. Ветерани війни не можуть ефективно реалізовувати можливості із перекваліфікації і навчання через обмеженість переліку навчальних закладів та переліку професій і спеціальностей, які нині встановлені у вже згадуваних нормативно-правових актах.

Можливим вирішенням проблеми може стати розширення Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер³, з урахуванням Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 року № 266⁴, та переліку навчальних закладів, які мають право здійснювати перенавчання ветеранів війни.

¹ Про надання державної цільової підтримки деяким категоріям громадян для здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2016 р. № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2016-%D0%BF#Text>.

² Там само.

³ Про затвердження Переліку професій, спеціальностей, для навчання за якими може бути виданий ваучер : наказ Міністерства розвитку економіки України від 11.04.2023 р. № 2040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0793-23#Text>.

⁴ Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова КМУ від 29.04.2015 р. № 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF#Text>.

Як уже зазначалося, законодавству про працю України бракує законодавчих норм, які регулювали б нестандартні форми зайнятості і які б відкрили правову можливість для осіб, які з різних причин не можуть працювати на стандартних умовах (повний робочий день, у місці розташування роботодавця тощо). Після повернення до мирного життя ветерани війни змушені проходити психологічну реабілітацію та адаптацію, і нестандартна зайнятість, ще однією характерною рисою якої є гнучкість, дозволяє поєднувати роботу і фізичне, психологічне відновлення, лікування.

Зрозуміло, що відсутність в Україні правового забезпечення роботи через онлайн-платформи (наприклад, загально відомі сервіси доставки або служби таксі Uber, Uklon, Bolt, Glovo) означає, що особи, які залучені до такої нестандартної зайнятості, не захищаються нормами трудового права, а їх трудові права та реалізація ними цих прав не гарантуються нормами законодавства про працю. Юридична невизначеність правового статусу осіб, які працюють через цифрові платформи в Україні, – це одна з основних проблем у правовому полі країни, що потребує вирішення через популярність такої зайнятості, яку ми вважаємо працею у розумінні Кодексу законів про працю України¹.

Отже, існує реальна потреба національного трудового права виробити концептуальні підходи до правового регулювання нестандартних форм зайнятості і закріпити їх у трудовому законодавстві України, що уможливить поширити трудові права та гарантії на всіх осіб, які залучені до такої зайнятості. Другою нагальною потребою сучасного трудового права є актуалізація механізму захисту трудових прав і законних інтересів, який повинен передбачати підстави, форми і процедури захисту не тільки класичних працівників, але й осіб, які працюють на умовах нестандартної зайнятості².

¹ Кохан В. П. Реалізація права на працю ветеранами війни в умовах цифровізації сфери праці. *Право та інновації*. 2025. № 1 (49). С. 99–100. <https://pti.org.ua/ndipzir/uk/article/view/1257/861>.

² Кохан В. П. Роль трудового права у правовому забезпеченні повернення ветеранів війни до цивільного життя. *Правове забезпечення професійної адаптації та*

Однією із проблем правової регламентації трудових відносин із ветеранами війни є брак дієвих стимулів для роботодавців щодо працевлаштування цієї категорії осіб.

На сьогодні можна згадати про отримання роботодавцем компенсації єдиного соціального внеску (ЄСВ) або часткової компенсації витрат на оплату праці у разі працевлаштування на нові робочі місця учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, звільнених з військової служби після участі в бойових діях (ст. 26, 27 Закон України «Про зайнятість населення»¹).

Іншим стимулом для роботодавців є урядова програма, прийнята Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2023 року № 893 «Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць працевлаштованих осіб з інвалідністю»².

Згідно із Кодексом законів про працю України ветерани війни можуть повернутися на попереднє місце роботи у відповідності до частини 3 ст. 119 КЗпП, яка передбачає збереження місця роботи і посади на підприємстві, в установі, організації для мобілізованих працівників³. Крім того, вони можуть працевлаштуватися на нове робоче місце на іншому підприємстві, установі та організації.

Вивчаючи питання повернення ветеранів на попереднє місце роботи, стає зрозумілим, що реадaptaція ветеранів на робочому місці є складною і вимагає підтримки та ресурсів з боку роботодавців. Ветерани з вадами здоров'я, отриманими на війні, стикаються

права на підприємницьку діяльність ветеранів війни : монографія / [В. П. Кохан, Є. А. Новіков, О. В. Шаповалова та ін.] ; за ред. В. П. Кохан, І. О. Мамаєва. Харків : НДІ прав. забезп. інновац. Розвитку НАПрН України, 2024. С. 16.

¹ Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 року № 5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>.

² Деякі питання надання компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць/місць провадження господарської діяльності/незалежної професійної діяльності для осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2023 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/893-2023-%D0%BF>.

³ Кодекс законів про працю України : Закон від 10.12.1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

зі значними проблемами, як-от обмежений доступ до праці, незручними умовами праці на робочому місці.

Саме тому була прийнята програма Уряду, яка компенсує роботодавцям витрати на облаштування робочих місць для людей з інвалідністю I та II груп. Відповідно до умов Порядку роботодавець може отримати компенсацію за облаштування робочого місця за працевлаштованих людей. Згідно з п. 5 Порядку компенсація виплачується в розмірі фактичних витрат роботодавця за облаштування робочого місця працевлаштованої особи з інвалідністю, але не вище граничного розміру. Граничний розмір компенсації не може перевищувати 15 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається рішення про її надання, для осіб з інвалідністю I групи, 10 розмірів мінімальної заробітної плати – для осіб з інвалідністю II групи¹.

Держава зацікавлена у працевлаштуванні ветеранів війни і відкриттю ними власної справи, саме тому у 2026 році вступають в силу зміни до законодавства, які спрямовані на зміну підходів до нормативу працевлаштування осіб із інвалідністю (зокрема, осіб з інвалідністю внаслідок війни)² та створення умов державної підтримки для учасників бойових дій, які займаються підприємницькою діяльністю³.

Перш за все, треба мати на увазі, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» розповсюджується лише на ветеранів війни, які мають інвалідність. Це означає, якщо особа є учасником бойових дій або учасником війни і не має інвалідності, то вона отримує піль-

¹ Деякі питання надання компенсації фактичних витрат за облаштування робочих місць/місць провадження господарської діяльності/незалежної професійної діяльності для осіб з інвалідністю : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серп. 2023 р. № 893. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/893-2023-%D0%BF>.

² Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю : Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20>.

³ Про ветеранське підприємництво : Закон України від 26 лют. 2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20>.

гі і юридичні гарантії у сфері праці за іншими законами – Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Кодексом законів про працю.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю» передбачено такі зміни до законодавства¹:

змінено підхід до нормативу працевлаштування осіб з інвалідністю: норматив буде визначатися з розрахунку нормальної тривалості робочого часу працівників з інвалідністю або в тих випадках, коли вони працюють за скороченим чи неповним робочим часом унаслідок заходів «розумного пристосування»;

поняття, що вживаються у законі («інвалідність», «розумне пристосування», «універсальний дизайн», «дискримінація за ознакою інвалідності») чітко визначені, приведені до відповідності з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю;

розширено сферу роботодавців, до яких застосовуються ці норми: зокрема, включено органи державної влади та місцевого самоврядування як роботодавців, які повинні створювати умови для працевлаштування осіб з інвалідністю;

введено альтернативний механізм виконання нормативу працевлаштування: роботодавець вправі зробити внесок цільового призначення до фонду на підтримку працевлаштування осіб з інвалідністю;

встановлено обов'язковість індивідуальної програми реабілітації для осіб з інвалідністю, і вимоги до соціальних послуг та супроводу на робочому місці.

Інший закон – Закон України «Про ветеранське підприємництво»², який вступить в дію в лютому 2026 року, уперше комплексно врегулює питання створення, розвитку та підтримки ветеранського підприємництва в Україні. Його метою є створення умов для еконо-

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення права осіб з інвалідністю на працю: Закон України від 15 січ. 2025 р. № 4219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4219-20>.

² Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20>.

мічної самореалізації ветеранів війни, членів їхніх сімей і членів сімей загиблих (померлих) захисників. Закон передбачає, що ветеранське підприємництво є складовою державної ветеранської політики.

Зауважимо, що хоч цей Закон не має прямого впливу трудові норми, він опосередковано впливає на сферу праці, адже: стимулює самозайнятість ветеранів, зменшуючи залежність від традиційного найму; створює нові робочі місця у ветеранських підприємствах; вводить пріоритетне право таких підприємств при участі у державних закупівлях, що може підвищити стабільність зайнятості ветеранів.

Проведений аналіз законодавства, що регулює працю ветеранів війни, дозволяє зробити низку висновків.

Проблеми правового регулювання праці ветеранів війни в Україні свідчать про системну недосконалість нормативної бази, що не відповідає сучасним соціально-економічним реаліям. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» було ухвалено понад три десятиліття тому, тому багато його положень не враховують нові виклики – зокрема, масштабні наслідки повномасштабної війни та потреби тисяч ветеранів, які повертаються до цивільного життя. Правові норми, що регулюють працевлаштування ветеранів, розпорошені між кількома законами, що ускладнює їх застосування на практиці.

Попри наявність певних трудових гарантій (збереження робочого місця, додаткові відпустки, соціальні виплати), ефективність їх реалізації залишається низькою через слабкий контроль держави і відсутність стимулів для роботодавців. Чинні механізми професійної адаптації та перекваліфікації ветеранів є надто обмеженими – як за переліком спеціальностей, так і за колом закладів освіти.

Для подолання цих проблем необхідне оновлення законодавства, створення єдиного механізму працевлаштування ветеранів, розширення програм перекваліфікації, а також розвиток системи правових стимулів для роботодавців, що забезпечить реальну інтеграцію ветеранів у ринок праці.

Висновки та пропозиції щодо удосконалення правового регулювання праці ветеранів війни

Проведений аналіз особливостей реалізації права на працю ветеранів війни у сучасних умовах дозволяє зробити низку висновків.

По-перше, право на працю ветеранів війни є невід'ємною складовою системи соціально-трудова прав, але воєнний стан та специфіка українського ринку праці зумовлюють низку обмежень у його реалізації. До таких обмежень належать: скорочення кількості робочих місць, релокація підприємств, психологічні та фізичні наслідки війни для самих ветеранів.

По-друге, у ветеранів війни спостерігається подвійна вразливість: вони є одночасно учасниками бойових дій із підвищеними потребами у соціальному захисті та активними учасниками ринку праці, які прагнуть реалізувати свій потенціал. Це потребує від держави комплексної політики, яка має поєднувати соціальні гарантії з активними програмами працевлаштування.

По-третє, цифровізація є важливим інструментом забезпечення трудових прав ветеранів, але наявні проблеми цифрової нерівності, недостатнього правового регулювання нестандартних форм праці та низька інтеграція сервісів знижують її ефективність.

По-четверте, правове регулювання нестандартної праці ветеранів війни (віддалена робота, гіг-економіка, самозайнятість) залишається фрагментарним і не забезпечує належного рівня соціальних гарантій.

Аналіз сучасного стану правового регулювання праці ветеранів війни свідчить, що законодавча база у цій сфері є фрагментарною, нормативно розпорошеною та частково застарілою. Основний закон – Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» – був ухвалений понад тридцять років тому і не враховує новітніх соціально-економічних умов, цифровізації ринку праці та викликів, спричинених повномасштабною війною. Відтак, першочерговим завданням є оновлення законодавчої моделі регулювання праці ветеранів війни з урахуванням сучасних реалій та міжнародних стандартів прав людини і праці.

Доцільним є кодифікація правових норм, що стосуються праці ветеранів, у межах єдиного розділу або окремої глави Кодексу законів про працю України, де було б визначено особливості трудових відносин ветеранів, гарантії працевлаштування, пільги, умови звільнення, професійної адаптації та перекваліфікації. Такий підхід сприятиме усуненню правових колізій і дублювання положень різних нормативно-правових актів, забезпечивши системність і прозорість правового регулювання.

Потребує вдосконалення механізм державного контролю за дотриманням трудових прав ветеранів війни. Практика засвідчує, що чинні гарантії – квотування робочих місць, збереження місця праці, додаткові відпустки – часто залишаються декларативними через відсутність ефективного моніторингу. Необхідно запровадити спеціальні інструменти державного нагляду за виконанням законодавства у сфері праці ветеранів, зокрема шляхом створення в структурі Державної служби з питань праці підрозділу або окремої посади уповноваженого з питань працевлаштування ветеранів.

Варто розширити систему стимулів для роботодавців, які забезпечують працевлаштування ветеранів війни. Це може включати податкові пільги, часткову компенсацію витрат на облаштування робочих місць, відшкодування частини заробітної плати чи соціальних внесків. Міжнародний досвід свідчить, що поєднання економічних стимулів і соціальної відповідальності бізнесу є дієвим засобом підвищення рівня зайнятості ветеранів.

Потребує удосконалення система професійної адаптації, підготовки та навчання ветеранів. Доцільно об'єднати існуючі державні механізми, що нині реалізуються різними інституціями – Міністерством у справах ветеранів, Державною службою зайнятості, Міністерством освіти і науки – в єдиний міжвідомчий комплекс із єдиною цифровою базою даних, стандартизованими програмами та уніфікованими процедурами доступу. Особливо важливо забезпечити гнучкість навчальних програм, орієнтованих на сучасні професії, попит на які зростає внаслідок цифровізації та розвитку дистанційної зайнятості.

Доцільно розробити Державну програму сприяння зайнятості ветеранів війни як окремий стратегічний документ, який би передбачав системні заходи соціальної реінтеграції через працю, розвиток ветеранського підприємництва, створення центрів кар'єрного консультування, психологічної підтримки та перекваліфікації. У межах такої програми слід забезпечити міжвідомчу координацію та партнерство держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій і роботодавців.

Нарешті, в умовах цифрової трансформації економіки слід розширювати можливості використання електронних сервісів для реалізації трудових прав ветеранів, інтегруючи наявні інструменти (зокрема е-Ветеран, Портал державних послуг, сервіси Державної служби зайнятості) у єдину цифрову платформу. Це підвищить прозорість надання послуг, полегшить доступ ветеранів до актуальної інформації про вакансії, програми навчання та соціальні гарантії.

Таким чином, право на працю ветеранів війни не може розглядатися лише як індивідуальна гарантія. Воно є елементом національної стратегії сталого розвитку. Від того, наскільки успішно держава, бізнес і суспільство зможуть забезпечити реалізацію цього права, залежить ефективність післявоєнної відбудови та соціальна згуртованість українців.

Ветерани війни є не лише суб'єктами соціального захисту, а й активними суб'єктами розбудови майбутнього України. Їхня інтеграція у ринок праці повинна стати пріоритетом, що гарантуватиме справедливість, рівність та розвиток демократичних цінностей.

Завдання наукової спільноти та законотворців полягає у формуванні такої моделі правового регулювання, яка б не лише гарантувала формальний доступ ветеранів до праці, а й створювала реальні механізми їхньої економічної активності, соціальної адаптації та гідного життя.

РОЗДІЛ 3

ГАРАНТІЇ ТА ПІЛЬГИ

ДЛЯ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО

ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

1. Правова природа і особливості гарантій та пільг як правових засобів регулювання суспільних відносин з особами, які мають особливий правовий статус

Явища які характеризують різноманітні аспекти правового регулювання суспільних відносин традиційно знаходяться в центрі уваги юридичної науки як одні з найбільш важливих загальнотеоретичних проблем. Це можна пояснити тим, що суспільство і держава постійно перебувають у пошуку найбільш оптимальних моделей, способів і засобів нормативного впорядкування соціальних процесів з метою забезпечення високого рівня їх правового визначення, юридичного гарантування, а також досягнення належного стану законності і правопорядку у державі. Серед заходів соціального захисту переважне місце належить виплатам і послугам, які надаються згідно з чинним законодавством України, які є додатком до основних джерел існування людини, необхідною складовою конституційного права на забезпечення достатнього життєвого рівня, який принаймні не може бути нижчим від прожиткового мінімуму в державі, встановленого законом. Згідно законів України до таких заходів належать – соціальні гарантії і пільги.

Вивчення теоретико-правових питань які стосуються правових гарантій та пільг протягом тривалого часу проводилось виключно на галузевих рівнях у рамках трудового, цивільного, адміністративного, фінансового права, права соціального забезпечення та інших правових галузей і не розглядалися як самостійний засіб регулювання, а ототожнювалися з дозволами, заохоченнями, імунітетами, привілеями тощо. Следством того, що їх вивчення здійснювалося переважно в межах окремих галузей права, це зумовило фрагментарність підходів і відсутність цілісного бачення їх ролі у механізмі правового регулювання. А ототожнення цих правових засобів із суміжними категоріями – дозволами, заохоченнями, імунітетами, привілеями – призвело до розмиття їх правової природи та функціонального призначення.

Самі по собі гарантії та пільги є специфічними правовими засобами, які є частиною механізму правового регулювання, що використовується для впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування та досягнення певних цілей держави. Гарантії створюють умови для реалізації прав і свобод, тоді як пільги надають переваги окремим суб'єктам, сприяючи соціальній справедливості та адаптації до цивільного життя. Гарантії виконують стабілізуючу роль, сприяючи ефективному захисту прав і свобод, тоді як пільги виступають інструментом соціальної підтримки та вирівнювання можливостей. Разом вони формують систему правових стимулів і запобіжників, що дозволяє забезпечити баланс між принципом рівності та необхідністю диференціації правового статусу окремих категорій громадян. Отже, гарантії та пільги як правові засоби регулювання суспільних відносин з особами, які мають особливий правовий статус, є невід'ємною складовою механізму реалізації соціальної функції держави. Вони забезпечують не лише формальне визнання прав таких осіб, а й створюють реальні умови для їх здійснення, компенсації обмежень чи ризиків, пов'язаних із виконанням суспільно значущих функцій.

Правова природа гарантій і пільг, що надаються особам із особливим правовим статусом, ґрунтується на ідеї соціальної справед-

ливості, рівності та диференціації правового регулювання залежно від соціальної ролі, функцій або життєвих обставин особи. У цьому контексті гарантії та пільги виступають спеціальними юридичними засобами, спрямованими на забезпечення реалізації, охорони та відновлення прав таких осіб у публічно-правових і трудових відносинах. Крім того, надання пільг відноситься до основних способів правового регулювання суспільних відносин, який характеризується власними особливостями нормативного закріплення, регуляторного потенціалу і може становити самостійний предмет для наукових пошуків. У зазначеному аспекті слід звернути увагу на дослідження сутності і особливостей пільг і встановити як в Україні реалізується політика у сфері соціального забезпечення й державної підтримки різних категорій населення з особливим правовим статусом.

З точки зору правової природи, гарантії – це закріплені в законодавстві умови, способи та механізми, які забезпечують реалізацію суб'єктивних прав, тоді як пільги – це зменшення або звільнення від загального правового обов'язку, що застосовується з метою компенсації соціальних втрат, спричинених виконанням особливої ролі (наприклад, службової, професійної, громадянської тощо). Таким чином, гарантії забезпечують сталість і дієвість правового статусу особи, а пільги – гуманістичний і соціально орієнтований вимір державної політики, спрямований на підтримку найбільш вразливих для суспільства категорій осіб. Їх поєднане функціонування утворює систему правового захисту, яка забезпечує баланс між рівністю можливостей і необхідністю диференційованого підходу в регулюванні суспільних відносин.

У науковій доктрині гарантії та пільги розглядаються як інституційна складова соціальної функції держави, що відображає її зобов'язання щодо підтримки вразливих або особливо значущих категорій громадян – військовослужбовців, ветеранів війни, осіб з інвалідністю, працівників небезпечних професій, спортсменів, науковців тощо.

У загальній теорії держави і права пільга визначається як передбачена в законодавстві можливість полегшення становища суб'єкта

права шляхом надання йому будь-яких переваг або часткового звільнення від виконання встановлених правил та обов'язків¹. Пільги виражаються у звільненні від виконання деяких обов'язків або наданні додаткових юридичних можливостей вчиняти певним чином. На доктринальному рівні пільги традиційно класифікуються за різними критеріями: суб'єктний склад, зміст, порядок надання, термін дії, джерела фінансового забезпечення, сфера дії та інші. Зазначені аспекти знайшли досить широке висвітлення у галузі права соціального забезпечення та трудового права. Досконале вивчення пільг як способів правового регулювання суспільних відносин передбачає розкриття їх основних юридичних характеристик. Відповідно, доцільним є виокремлення специфіки й найважливіших характеристик пільг і гарантій. Зокрема, їм притаманні такі ознаки:

1) вони становлять своєрідний виняток із загальних правил, певне відхилення від єдиних вимог нормативного характеру, відповідний спосіб юридичної диференціації;

2) вони є правомірними винятками, законними правилами, установленними компетентними органами в нормативних актах відповідно до демократичних процедур правотворчості;

3) вони супроводжуються більш повним задоволенням суб'єктами власних інтересів, полегшенням умов їх життєдіяльності, що обов'язково повинно мати місце в рамках суспільних інтересів. При встановленні їх законодавець прагне поліпшити становище окремих осіб, створити особливий, більш сприятливий режим для задоволення їх інтересів².

В українському законодавстві для різних категорій громадян установлені правила, що регулюють прийом до закладів вищої освіти, надання медичних послуг, призначення пенсій та ін. За відсутності правової регламентації в тій чи іншій сфері органи управління змушені на свій розсуд робити винятки для окремих осіб з ураху-

¹ Загальна теорія держави і права : підручн. / за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.

² Левада О. В. Пільги й обмеження в праві: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 200 с.

ванням конкретних обставин, що призводить до невизначеності у практичній діяльності тих чи інших установ і відкриває лазівку для суб'єктивізму й навіть зловживань з боку відповідальних структур. Пільги – це елемент спеціального правового статусу особи, механізм доповнення основних прав і свобод суб'єкта заходами юридичного характеру.

Головною особливістю пільг у системі правового регулювання є те, що вони є інструментом реалізації соціальної функції держави. З урахуванням того, що для деяких категорій учасників суспільних відносин (особи з інвалідністю, ветерани війни, учасники бойових дій, члени їх сімей та ін.) в більшості випадків установлюється декілька різновидів взаємодоповнюючих пільг, що вказує на їх системність. Зауважимо, що для України напрямок державної соціальної політики для військовослужбовців і ветеранів війни сьогодні один з найважливіших, особливо в умовах повномасштабного збройного конфлікту та затяжних військових дій на території держави. Так, за офіційними даними Міністерства соціальної політики, сім'ї та єдності України – число громадян зі спеціальним правовим статусом (ветеран війни, військовослужбовець та члени їх сімей) для яких передбачені ті чи інші пільги останніми роками зростає щоквартально. Враховуючи те, що політика надання пільг потребує значних фінансових витрат для держави і є досить обтяжливою для Державного бюджету, пільги були і залишаються на сьогодні важливим засобом регулювання відносин у сфері соціальної підтримки населення.

Не менш важливою особливістю пільг є те, що вони призначені для полегшення соціального становища осіб, для створення сприятливих умов для задоволення їх потреб і реалізації законних інтересів. І саме у такий спосіб держава сприяє формуванню оптимальних умов для повноцінної життєдіяльності окремих категорій громадян. У практичному аспекті шляхом закріплення в законодавстві вичерпного переліку пільг, а також процедуру їх отримання. Адже у сучасних умовах розвитку правової системи України та трансформації соціально-правових відносин виникає об'єктивна потреба у форму-

ванні єдиної концепції гарантій і пільг як самостійних інструментів правового впливу, здатних забезпечувати баланс між принципом рівності, соціальною справедливістю та необхідністю підтримки осіб з особливим правовим статусом.

У практичному аспекті шляхом закріплення в законодавстві пільг держава надає особі додаткові передбачені законом можливості діяти певним чином (приміром, вступати до закладу вищої освіти на особливих умовах), звільняє від виконання тих чи інших обов'язків (наприклад, сплачувати комунальні послуги, обов'язку сплачувати за проїзд у громадському транспорті тощо), надає додаткові особливі переваги, реабілітаційне, санаторно-курортне лікування, оздоровлення й відпочинок у медичних реабілітаційних центрах, санаторіях, будинках відпочинку, пансіонатах та оздоровчих закладах за рахунок бюджетних коштів, отримання матеріальної допомоги та ін. При цьому обов'язковою умовою отримання пільг є встановлення особі особливого правового статусу. Тобто за змістом пільг це указує на їх компенсаторний характер, що зумовлено особливим професійним чи іншим соціальним статусом особи, для якої вони встановлені. У процесі правового регулювання суспільних відносин пільги сприяють розширенню правового статусу особи і громадянина специфічними можливостями юридичного характеру. Це підтверджується тим, що пільги встановлюються для відповідних категорій громадян, які в межах стандартної моделі правового регулювання режиму реалізації соціальних можливостей не мають змоги через соціально-економічні чи організаційні причини реалізовувати свої законні права¹.

Також, ще одна особливість пільг полягає в тому, що завдяки їм реалізується диференційований підхід у правовому регулюванні. Цей підхід полягає у визначенні особливого правового статусу різних категорій осіб, які користуються пільгами. Тобто пільги своїм змістом та обсягом є різними для різних категорій пільговиків. Це вказує

¹ Левада О. В. Пільги й обмеження в праві: загальнотеоретична характеристика : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2019. 200 с.

на те, що держава застосовує принцип особистісного підходу до різних категорій громадян-пільговиків залежно від їх внеску в розвиток держави, забезпечення її обороноздатності, специфіки професійної діяльності осіб, їх фізичних, вікових та інших характеристик¹. Здебільшого це виявляється у визначенні особливого правового статусу різних категорій осіб, які користуються пільгами. Наприклад, пільги, встановлені для працівників правоохоронних органів, учасників бойових дій і ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС, за своїм змістом та обсягом є різними².

Сутнісною особливістю пільг є їх правова регламентація і полягає в тому, що вони фіксуються на рівні нормативних, а не правозастосовних актів. Це пояснюється тим, що держава намагається запобігати випадкам, коли пільга може надаватися в індивідуальному порядку на рівні власного розсуду суб'єкта правозастосування конкретній особі чи групі осіб. Установлення системи пільг на рівні закону дозволяє звести до мінімуму вільний корисливий розсуд у цьому важливому процесі. Таким чином, ефективність гарантій і пільг визначається не лише їх нормативним закріпленням, але й реальністю їх застосування, узгодженістю із загальними принципами права та стратегічними цілями державної політики у сфері соціального захисту й правового регулювання.

Підсумовуючи все вищевказане можна зробити висновок, що пільги, як спосіб правового регулювання суспільних відносин, покликані юридично гарантувати досягнення цілей правової політики держави. Основною їх ціллю є створення організаційно-правових можливостей для забезпечення гідних умов життєдіяльності для потребуючої державної підтримки категорії осіб. Визначною ознакою такої категорії є наявність у них особливого правового статусу. Під-

¹ Смолярова М. Л. Правові пільги та заохочення як правові стимули. *Актуальні проблеми трудового права і соціального забезпечення* : тези доп. та наук. повідомл. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27–28 верес. 2013 р.) / за ред. В. В. Жернакова. Харків: Право, 2013. С. 270–273.

² Мурза О. В. Співвідношення понять «правові пільги» та «привілеї». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1 (56). С. 32–39.

вищення соціальних стандартів їх життя являється запорукою реалізації ними прав і законних інтересів та зміцненню законності і правопорядку у суспільстві. Враховуючи сучасні тенденції становлення України як правової соціальної держави соціальна роль пільг залишається надзвичайно важливою, а питання правового забезпечення цього питання залишається важливим аспектом діяльності законодавчої й виконавчої влади. А удосконалення правової системи України у контексті європейської інтеграції є необхідною умовою для формування сучасної моделі соціальної держави, у якій гарантії та пільги виступають не лише правовими нормами, а й реальними інструментами забезпечення гідного рівня життя громадян.

2. Організаційно-правові форми соціального забезпечення: їх види для осіб зі спеціальним правовим статусом.

Стрімкі зміни що відбуваються в сучасному світі мають вплив на розвиток української держави і суспільства. Тому система соціального забезпечення повинна бути адаптована до нових викликів, таких як слабка економіка, демографічні зміни, цифровізація, технологічний прогрес тощо. Україна як сучасна соціально орієнтована держава має на меті організацію ефективної системи соціального забезпечення населення. Організаційно-правові форми цієї системи визначають способи надання соціальних послуг, забезпечення гідних умов життя та соціальної підтримки громадян у різних життєвих ситуаціях. Але наявність різноманітних організаційних та правових форм соціального забезпечення призводить до недостатньої узгодженості між ними для різних категорій осіб, які потребують підтримки та захисту від держави. Це може призвести до прогалин у покритті потреб громадян та бути більш вразливими до корупції через нечітке регулювання та недостатні механізми контролю. Особливо в умовах затяжного військового протистояння українського народу, проблема соціального захисту ветеранів та ветеранок війни набула надзвичайної актуальності. Ветеранська спільнота збільшується і потреби у соціальній підтримці також зростають та стають різноманітнішими. Тож ветерани війни розраховують на організа-

ційно-правові механізми, які гарантують не лише матеріальну, а й медичну, психологічну та правову підтримку.

Соціальний захист людини і громадянина в частині, що стосується забезпечення осіб зі спеціальним статусом є ключовим елементом реалізації основоположних прав і свобод людини, який гарантується на рівні основного закону держави – Конституції України, а також на рівні міжнародних стандартів, які передбачені – Загальною декларацією прав людини, Європейською соціальною хартією та іншими міжнародно-правовими актами. Та набуває особливого значення для осіб, які через певні життєві обставини отримали спеціальний правовий статус. Теоретичне осмислення цього питання у системному та міжгалузевому вимірі дозволить підвищити ефективність правового регулювання, забезпечити його узгодженість із міжнародними стандартами та сприятиме вдосконаленню законодавства у сфері соціального захисту, праці та публічної служби.

Україна обрала стратегічним пріоритетом – курс Євроатлантичної інтеграції, що охоплює зближення з Європейським Союзом (далі – ЄС) з метою вступу до нього. Це процес, що передбачає впровадження європейських стандартів у законодавство, економіку та суспільне життя та співробітництво України з європейськими структурами для забезпечення стабільності, розвитку та покращення рівня життя населення в державі. А також виконання певних завдань щодо розвитку держави і права, ключовими аспектами та цілями яких є:

- 1) економічний розвиток – вступ до єдиного економічного простору;
- 2) політична стабільність – зближення з демократичними європейськими інституціями, зміцнення верховенства права;
- 3) соціальний та гуманітарний розвиток – покращення рівня життя громадян, захист соціальних прав, необмежений обмін інформацією та культурними досягненнями.

В рамках виконання таких завдань – європейська інтеграція має вплив на структуру та функціонування організаційно-правових

форм соціального забезпечення, підштовхуючи Україну до найбільшого сприяння ефективній підтримці різних категорій громадян¹.

Водночас Україні потрібно не лише гармонізувати національне законодавство з законодавством ЄС, а й удосконалювати національну правову систему, щоб соціальний захист людей став дієвим та фінансово спроможним явищем на внутрішньодержавному рівні. Але гармонізація національного законодавства України з правом Європейського Союзу має розглядатися не як формальний процес адаптації нормативних актів, а як глибинна модернізація правової системи, спрямована на створення ефективних механізмів соціального захисту. Важливо не лише відтворити європейські стандарти, а й забезпечити їх практичну дієвість шляхом формування фінансово спроможної, прозорої та результативної системи реалізації соціальних прав. Реформування національного законодавства у цьому напрямі повинно спиратися на принципи соціальної справедливості, адресності та стійкості фінансування, що дозволить забезпечити реальне, а не формальне виконання державою своїх соціальних зобов'язань.

Аналізуючи поняття організаційно-правова форма соціального забезпечення необхідно звернути увагу на деякі аспекти. У праві найчастіше під поняттям форма розуміють саме зовнішнє вираження чого-небудь. З огляду на це організаційно-правові форми соціального захисту можна визначити як способи акумуляції коштів на соціальне забезпечення з подальшим розподілом їх між відповідними категоріями населення, що потребують матеріальної підтримки з боку держави.

О. М. Ярошенко визначав, що організаційно-правова форма соціального забезпечення – це законодавчо передбачений спосіб організації здійснення права громадян на соціальне забезпечення, який має спеціальні завдання, зумовлений соціальними ризиками, видами забезпечення, колом суб'єктів, які їх отримують та які їх надають, а також джерелами й порядком формування відповідних коштів.

¹ Радник. Український юридичний портал. URL: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sostial/494-stashkiv/9924-14-----141-----html>.

Тобто чітке визначення та встановлення цих форм – важлива гарантія реалізації конституційного права людини на соціальний захист¹.

Що стосується форм соціального забезпечення, то у навчальній літературі науковці розмежовують їх з урахуванням:

1) способу акумуляції коштів за рахунок яких здійснюється соціальне забезпечення;

2) кола суб'єктів, які забезпечуються;

3) видів забезпечення конкретного кола суб'єктів;

4) системи органів, які здійснюють соціальне забезпечення.

Розмежування форм соціального забезпечення за способами акумуляції коштів, колом суб'єктів, видами забезпечення та системою органів, що його здійснюють, дає змогу виявити внутрішню логіку функціонування соціальної системи та визначити оптимальні шляхи її вдосконалення. Адже форми соціального забезпечення є багатовимірною правовою категорією, структура якої визначається як економічними, так і організаційно-правовими чинниками. Застосування такого підходу забезпечує комплексне бачення соціального захисту як механізму, що поєднує державні, страхові й недержавні елементи, дозволяє розподіляти відповідальність між державою, роботодавцями та громадянами.

Отже, наукове осмислення форм соціального забезпечення крізь призму вказаних критеріїв створює підґрунтя для формування ефективної, фінансово збалансованої та соціально орієнтованої системи, здатної адекватно реагувати на сучасні виклики і потреби суспільства.

Основними формами соціального забезпечення в Україні є:

1) загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

2) державне соціальне забезпечення за рахунок бюджетних коштів;

3) змішане соціальне забезпечення окремих категорій громадян;

4) недержавне соціальне забезпечення.

¹ Ярошенко О. М. Реформа системи організаційно-правових форм соціального забезпечення в Україні в умовах євроінтеграції. *Економіко-правові проблеми розвитку та сприяння господарській діяльності в сучасних умовах*. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. С. 183–188. URL: https://ndipzir.org.ua/wpcontent/uploads/2019/17.05.19/17_05_2019-183-189.pdf

Соціальне забезпечення покликано гарантувати соціальну стійкість становища громадян у суспільстві незалежно від їх статусу і положення. Тим самим воно забезпечує нормальну життєдіяльність усіх членів суспільства. Звідси випливає – різноманітність форм соціального забезпечення, їх постійний розвиток і зміна. Його функції полягають: а) в забезпеченні певних мінімальних гарантій для всіх громадян щодо доступу до базових соціальних благ; б) в убезпеченні членів суспільства від різноманітних ризиків, що виникають у процесі їх життя; в) в допомозі тим верствам населення, які з тих чи інших причин опинились у скрутному становищі.

Відповідно до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-ХІІ від 22 жовтня 1993 року: державна політика соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України – це цілеспрямована, системна діяльність органів державної влади щодо забезпечення соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України шляхом надання їм пільг і гарантій соціального захисту відповідно до законодавства. Така діяльність держави реалізується шляхом: встановлення обсягу пільг та гарантій, комплексності під час формування та реалізації заходів адаптації ветеранів війни до мирного життя, належного фінансового забезпечення передбачених законом пільг та гарантій зазначеній категорії громадян, відкритості та рівного доступу до інформації про державні пільги та гарантії, механізми їх реалізації, доступу до реалізації права на отримання всіх пільг та гарантій, прозорості та підзвітності діяльності органів державної влади, їх посадових осіб у сфері соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України¹.

¹ Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>.

Ветерани війни – люди, які брали участь у захисті Батьківщини чи в бойових діях на території інших держав. До них належать: учасники бойових дій, люди з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни, вони мають право на соціальний захист від держави. Це проявляється у наданні різноманітних пільг та гарантій, спрямованих на забезпечення їхнього добробуту. Серед них: медичні послуги, допомога з житлом, пільги на транспорт та комунальні послуги, а також підтримка у трудовій сфері та інші.

Наведемо класичну класифікацію пільг, які надаються ветеранам війни в Україні.

а) Медичні пільги (наприклад, безплатне одержання ліків, виробів медичного призначення, безплатне протезування, позачергове обслуговування та госпіталізація в медичних закладах, щорічне медичне обстеження і диспансеризація, безкоштовна медична допомога в закладах охорони здоров'я тощо).

б) Пільги на оплату комунальних послуг (наприклад, з управління багатоквартирним будинком; з постачання комунальних послуг тощо).

в) Житлові (наприклад, позачерговий безплатний капітальний ремонт будинків і квартир та першочерговий поточний ремонт, позачергове забезпечення житлом тих, хто потребує поліпшення житлових умов, одержання позики на будівництво, реконструкцію або капітальний ремонт будинків, а також позики на будівництво з відстрочкою погашення, першочергове право на вступ до житлових кооперативів тощо).

г) Транспортні (наприклад, безплатний проїзд у міському пасажирському транспорті тощо).

д) Трудові (наприклад, позачергове працевлаштування за спеціальністю, переважне право залишитися на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників, виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності, щорічна відпустка у зручний час, а також додаткова відпустка зі збереженням заробітної плати тощо).

Крім того, можливі і інші варіанти допомог, а саме: сплата податків, зборів, мита та інших платежів до бюджету, позачергове обслу-

говування закладами, що надають соціальні послуги з догляду, поза-чергове обслуговування підприємствами, установами, організаціями служби побуту, громадського харчування, житлово-комунального господарства, міжміського транспорту; державна цільова підтримка для здобуття ветеранами та їх дітьми професійної освіти у державних та комунальних закладах та інші. Перелічені види допомог свідчать про розширене розуміння системи соціального забезпечення, у межах якої держава використовує не лише класичні форми матеріальної підтримки (пенсії, допомоги, компенсації), а й додаткові соціальні пільги та послуги, спрямовані на забезпечення належного рівня життя та соціальної інтеграції певних категорій осіб.

Повний перелік пільг для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та ветеранів війни визначений Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Слід зазначити, що концептуальний підхід держави щодо пільгового забезпечення має компенсаторний, а не мотивувальний характер, не враховує особливості сьогодення та не корелюється з потребами національної безпеки та оборони, зокрема з необхідністю побудови ефективної моделі соціального заохочення громадян до виконання свого військового обов'язку.

На сьогодні позитивний вплив на розвиток організаційно-правових форм соціального забезпечення мають: цифровізація соціальних послуг (портал і додаток «Дія», система «єДопомога» для отримання виплат онлайн); публічно-приватне партнерство (участь бізнесу й громадських організацій у наданні соціальних послуг, соціально відповідальне підприємництво); міжнародна допомога (наприклад, програми ООН, ЄС, Червоного Хреста, які інтегровані у національну систему забезпечення); адресність і персоналізація допомоги (перехід від універсальних пільг до індивідуально орієнтованих виплат і послуг); інтегровані соціальні послуги на рівні громади (місцеві центри, що поєднують правову, психологічну, медичну й соціальну допомогу).¹

¹ Міністерство у справах ветеранів України. Соціальні гарантії та пільги для ветеранів. Соціальні гарантії та пільги згідно Закону України «Про статус ветеранів

З огляду на вищезазначене, робимо висновок, що організаційно-правова форма соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей це механізм, що забезпечує соціальну безпеку населення. Проблемними моментами у вивченні цього питання є: по-перше, врегулювання у відповідності до неефективних підходів нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки; по-друге, недостатнє вивчення питань, які потребують окремого комплексного дослідження для вдосконалення правового регулювання соціального захисту осіб зі спеціальним правовим статусом. Також це може стосуватися забезпечення додаткової підтримки, а також використання сучасних технологій, які можуть покращити доступ до соціальних послуг та забезпечення проінформованість громадян. Ці аспекти можуть вимагати подальшого дослідження та розгляду для більш глибокого розуміння та вдосконалення системи організаційно-правових форм соціального забезпечення осіб зі спеціальним правовим статусом.

3. Сучасний стан та трансформація системи соціального захисту щодо державного забезпечення осіб зі спеціальним правовим статусом

Сфера соціального захисту завжди була ключовим аспектом формування та реалізації соціальної політики України. Гарантоване статтею 46 Конституції України право на соціальний захист наголошує, що Україна є соціальною державою, діяльність якої спрямована на забезпечення права громадян на соціальний захист¹. Конституційне закріплення права на соціальний захист є фундаментальною основою формування соціальної політики держави та визначає її як соціальну за своєю природою. Це положення не лише встановлює обов'язок держави гарантувати мінімальний рівень соціального забезпечення, але й зумовлює необхідність створення ефективних правових, організаційних і фінансових механізмів реалізації цього

війни, гарантії їх соціального захисту» № 3551-XII від 22.10.1993». URL: https://veteranfund.com.ua/legal_consultations/social-garnt-pilgi/.

¹ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96 БР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

права на практиці. Право на соціальний захист виступає базовим елементом соціальної державності України, що забезпечує стабільність суспільних відносин, сприяє зменшенню соціальної нерівності та утвердженню принципів справедливості й людської гідності. Реалізація цього права вимагає від держави послідовної політики модернізації системи соціального забезпечення, її узгодження з європейськими стандартами та забезпечення реальної дієвості соціальних гарантій для кожного громадянина.

Тяжкі реалії сьогодення, пов'язані із повномасштабним військовим вторгненням на територію України, стали викликом для усіх напрямків державної політики. Не виключенням стала і соціальна політика держави, яка спрямована на підтримку малозабезпечених та соціально вразливих категорій населення.

У зв'язку з веденням активних бойових дій та запровадженням воєнного стану на всій території України було внесено ряд змін у систему законодавства щодо соціального забезпечення військовослужбовців та ветеранів війни, які мають значний вплив на зміст та обсяг їх правового статусу. Взагалі трансформація системи соціального забезпечення в Україні передбачає комплекс заходів, спрямованих на поліпшення соціального захисту населення та їх матеріального становища. Це включає в себе перегляд законодавства, впровадження нових соціальних послуг, розвиток системи надання пільг та адаптацію ветеранів до цивільного життя. Дослідження державної ветеранської політики щодо захисту основних конституційних прав громадян, що мають статус ветеранів війни дає змогу стверджувати, що є декілька варіантів для розвитку державної системи соціального захисту, пріоритетними напрямками яких мають бути:

- а) впровадження спеціального законодавства;
- б) забезпечення дієвості спеціального державного органу;
- в) створення цифрової платформи для ветеранів війни;
- г) перегляд та удосконалення всіх механізмів, що полегшують доступ ветеранів війни до соціальних благ.

Соціальний захист ветеранів війни є різновидом загального соціального захисту населення, що є одним із основних напрямів со-

ціальної політики держави. Як встановлює закон, соціальний захист ветеранів війни – це функція держави, яка спрямована на встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав та задоволення матеріальних і духовних потреб, статусу в суспільстві та підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Забезпечення соціальних прав, що надає держава, з урахуванням особливостей їх діяльності та правового статусу, враховуючи особливий характер їх служби є важливим завданням для становлення високорозвиненої соціальної держави¹.

У своїх дослідженнях Холодніцький А. М. виділяє такі групи проблем в системі соціального захисту: «недосконалість нормативно-правової бази щодо реформування системи соціального захисту населення; підвищення адресності соціальної допомоги; відсутність взаємоузгодження різних програм соціальної допомоги; складність переходу до єдиної системи грошових трансфертів у рамках мульти-програмної системи соціального захисту населення»². Аналіз таких підходів, дозволяє зробити висновок, що система соціального захисту в Україні потребує глибокого структурного та нормативного реформування, спрямованого на підвищення її ефективності, адресності та узгодженості. В свою чергу, недосконалість нормативно-правової бази перешкоджає створенню єдиного правового простору у сфері соціального забезпечення, тоді як фрагментарність програм та їх недостатня координація призводять до дублювання функцій, нераціонального розподілу бюджетних ресурсів і соціальної нерівності.

Досліджуючи систему нормативно-правових актів у сфері здійснення соціального захисту ветеранів війни в Україні, можна зроби-

¹ Науково-практичний коментар Конституції України / за заг. ред. Стефанчука Р. О. (доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук) і Петришина О. В. (доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук). Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 108–109.

² Холодніцький А. М. Сучасний стан соціального захисту в Україні. Тези доповідей науково-практичної конференції до Дня науки. Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2017. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/233.pdf>.

ти висновок, що регулювання соціального захисту такої категорії осіб буде ефективним виключно в тому випадку, коли буде забезпечено оптимізовану та зрозумілу правову регламентацію регулювання таких суспільних відносин та їх відповідне нормативно-правове та законодавче закріплення. Особливе місце у цій системі приділяється міжнародним актам, так як на сьогодні більшість із досліджених актів українського законодавства не повністю враховують нинішній рівень життя і затрат, на противагу зарубіжним країнам, де механізм соціального захисту налагоджено і він вдало працює. Крім того, не враховані економічні можливості держави, доцільність та якість соціального забезпечення. Як результат – велика кількість пільг і соціальних виплат, не підкріплених фінансовою спроможністю держави. Очевидною також є недостатня адресність та ефективність використання соціальних коштів, відсутність пріоритизації соціальних видатків, що розпорошує ресурси та не дозволяє вирішити існуючі проблеми бенефіціарів. Це становить загрозу соціально-економічній стабільності держави та не сприяє формуванню і реалізації ефективної державної політики соціального захисту¹.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях висловив думку, що особи розраховують на стабільність та усталеність юридичного регулювання, тому часті та непередбачувані зміни законодавства перешкоджають ефективній реалізації ними прав і свобод, а також підривають довіру до органів державної влади, їх посадових і службових осіб (абзаци четвертий підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018)².

У рішенні Великої палати Конституційного Суду України від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 наголошено, що законні очікування

¹ Проєкт Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Соціальний захист». Липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>.

² Рішення Конституційного суду України від 22.05.2018 № 5-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.

є одним із проявів справедливості у праві й передбачають юридичну визначеність правового регулювання щодо суб'єктів права. В аспекті статті 8 Конституції України юридична визначеність означає не-суперечливість такого регулювання та недопустимість його зміни з порушенням засадничих принципів права¹.

У контексті верховенства права юридична визначеність спрямована на забезпечення чіткості змісту норм права. Законні очікування – невід'ємна частина юридичної визначеності – виникають внаслідок законодавчої діяльності державного органу і полягають у тому, що якщо особа очікує досягнення певного результату, діючи відповідно до норм права, то має бути гарантований захист цих очікувань. Таким чином, Верховна Рада України, приймаючи закони, створює для суб'єктів правозастосування правові підстави бути впевненими в отриманні відповідних можливостей, а тому цих суб'єктів слід вважати такими, які мають законні очікування, що підлягають захисту. Такий захист означає недопущення того, щоб органи державної влади зловживали повноваженнями під час прийняття рішень та вчинення відповідних дій. Тобто основний мотив захисту законних очікувань пов'язаний із наслідками дій органів державної влади.

Соціальне забезпечення ветеранів війни є одним з ключових інструментів державної політики у сфері соціального захисту. В умовах повномасштабної війни кількість осіб зі статусом ветеран війни стрімко зростає, що зумовлює необхідність переосмислення, модернізації та системної трансформації підходів до надання допомоги, пільг та підтримки. Існуюча система, сформована в попередні десятиліття, не відповідає викликам сучасності, а тому потребує адаптації до нових соціально-економічних реалій. Та існує складність побудови ефективної системи соціального захисту ветеранів війни у період дії воєнного стану на тих принципах та тих нормах законодавства, які приймалися та діяли в мирний час. Тобто унормування

¹ Рішення Конституційного суду України від 22.05.2018 № 5-п/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>.

суспільних відносин, пов'язаних зі здійсненням, зокрема, соціальної політики, у зв'язку з прийняттям нових законів або внесенням змін до чинних органи державної влади мають надавати особам можливість адаптуватися до нової правової ситуації, щоб їх законні очікування були захищені.

Також в сучасних реаліях не має залишитись поза увагою і фізичний стан людей які були учасниками бойових дій і внаслідок чого отримали фізичні і психологічні травми, що зменшує їх затребуваність у суспільстві. Розуміння поняття та сутності соціального захисту ветеранів війни, як одного із важливих напрямків соціальної політики держави, яка забезпечує створення умов для соціального захисту ветеранів війни. А саме в наданні можливостей для нормальної життєдіяльності людини, у тому числі й відновлення фізичних і психологічних сил таких осіб та створення всіх необхідних умов для їх подальшого нормального життя. Соціальний захист включає в себе сукупність заходів та засобів організаційного, правового та соціально-економічного характеру, що здійснюються державними та/або приватними структурами з метою забезпечення соціально безпечного існування людини як найвищої соціальної цінності та невід'ємного елемента соціального існування шляхом запобігання, зменшення або усунення соціальних ризиків, а також задоволення потреб людини в соціальній сфері.

Всі ці процеси мають бути забезпечені державою з урахуванням принципу верховенства права, який вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи (абзац дев'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 13 вересня 2023 року № 7-р(І)/2023)¹.

¹ Рішення Конституційного суду України від 13.09.2023 № 7-р(І)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-23#Text>.

Процес трансформації системи соціального забезпечення ветеранів війни в Україні набирає неабиякої важливості у контексті зростаючих викликів, пов'язаних з суттєвим збільшенням кількості осіб зі статусом ветерана війни. Хоча основу правового статусу ветеранів війни складають конституційні права і свободи людини і громадянина, та все ж обсяг їх залежить від їх спеціального правового статусу. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 № 3551-ХІІ визначає правовий статус таких осіб та забезпечує створення належних умов для їх життєзабезпечення. Особливості правового статусу ветерана війни виражаються в підставах визнання громадянина ветераном війни і в засобах їх соціальної захищеності.

Розглянувши чинну модель соціального забезпечення ветеранів можна визначити такі проблемні аспекти як: а) фрагментарність правового поля (відсутність єдиної нормативної політики щодо всіх категорій ветеранів); б) неадресність допомоги (пільги надаються без урахування реального стану, доходів, потреб); в) низький рівень цифровізації та бюрократизовані процедури; г) обмежена реінтеграція у цивільне життя (недостатня кількість програм з перекваліфікації, психосоціальної підтримки, адаптації).

Тому одним з напрямів трансформації державної політики соціального захисту в Україні має стати проведення комплексного аналізу поточних фінансових зобов'язань держави у соціальній сфері, наявного обсягу соціальних, пенсійних, страхових послуг і виплат, умов доступу до них, а також відповідність їх обсягу фінансовим можливостям держави. Держава має переглянути діючі програми соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання. Також необхідно встановити чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання бенефіціарами права на соціальні послуги та соціальні виплати.

Як вже зазначалося в Україні актуальним є питання об'єктивної обмеженості державного бюджету для виконання історично та політично створених норм законодавства щодо соціального забезпечення тієї чи іншої категорії громадян. В українському законодавстві

закріплено значна кількість соціальних гарантій, які не виконуються, а соціальні виплати не виплачуються, що породжує відповідні проблеми у системі соціального захисту. Саме тому існує необхідність в розробленні нормативно правового акту, який має містити алгоритм реалізації соціальних прав і гарантій людини і громадянина, зокрема на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, а також механізм соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини, враховуючи міжнародні та європейські соціальні стандарти, у тому числі стандарти права на гідний рівень життя, стандарти соціального та пенсійного забезпечення тощо.¹

Аналіз стану соціального захисту ветеранів війни в Україні показав, що варто реально розуміти соціальні проблеми ветеранів війни, їх потреби, оскільки тільки тоді можна здійснювати планування, методичне забезпечення та координацію зусиль усіх ланок державного управління. Поєднання зусиль роботи в соціальній сфері щодо соціального захисту ветеранів війни між державними органами, громадськими організаціями, органами військового управління, органами місцевого самоврядування обов'язково забезпечать ефективну роботу у цій сфері. У даному аспекті не менш важливим є забезпечення відповідної комунікаційної роботи, роботи, спрямованої на встановлення реальної взаємодії між наведеними вище інституціями та налагодження їх ділової взаємодії, їх інтеграція до єдиної системи соціальної роботи.

Тож дослідження проблем системи соціального захисту ветеранів війни є одним із перших кроків до розуміння необхідності вчинення подальших активних дій, спрямованих на вдосконалення соціального захисту таких осіб. Сьогодні очевидним є те, що точкові зміни, з огляду на збільшення кількості ветеранів у суспільстві, не здатні вирішити ті проблеми, які склалися в державі, а тому система потребує комплексної реорганізації за участі ветеранів та ветеранок,

¹ Урядовий портал: Комплексні зміни для підтримки ветеранів й ветеранок, їхніх родин: Уряд схвалив низку важливих рішень. 16 травня 2025 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kompleksni-zminy-dlia-pidtrymky-veteraniv-i-veteranok-ikhnikh-rodyn-uriad-skhvalyv-nyzku-vazhlyvykh-rishen>.

їхніх родин як бенефіціарів державної політики. Трансформація системи соціального забезпечення ветеранів війни є одним із ключових напрямів державної соціальної політики у воєнний та післявоєнний період. Ефективна модель повинна базуватись на принципах адресності, справедливості, цифрової доступності та гідності. Залучення самих ветеранів до формування політики є запорукою її практичності та стійкості. У цьому контексті побудова системи на принципах адресності, прозорості та соціальної справедливості, є ключовою умовою для підвищення ефективності соціального захисту. Така модель дозволить забезпечити раціональне використання фінансових ресурсів, усунути надмірну бюрократизацію та створити передумови для формування сталого, справедливого і фінансово збалансованого механізму соціальної підтримки населення.

РОЗДІЛ 4

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

1. Формування державної політики щодо підтримки підприємницької діяльності ветеранів

Економічна наука та історія переконливо доводять критичну важливість приватного підприємництва для досягнення найрізноманітніших цілей і завдань країни: від створення потужної системи національної безпеки до ефективних інститутів ліквідації бідності, безробіття та надання підтримки людям, які потрапили в біду. Саме приватний бізнес відкриває широкі можливості самореалізації людей. За даними Світового банку «приватний сектор забезпечує близько 90 відсотків робочих місць, 75 відсотків інвестицій, понад 70 відсотків виробництва і понад 80 відсотків державних доходів у країнах, що розвиваються»¹.

Для України особливе значення має такий різновид приватного підприємництва як ветеранське. Російсько-українська війна триває одинадцятий рік. За оцінкою Міністерства у справах ветеранів України після закінчення війни в країні кількість ветеранів може сягнути 5–6 мільйонів людей. Нині в Україні налічують 1,2 мільйона ветеранів, а оцінка в 5–6 мільйонів людей охоплює як самих військових,

¹ Business Ready (B-READY). World Bank. October 2024. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/08942fab-9080-4f37-b7bef61c9f9aed9/content>.

так і їхніх рідних¹. В той же час Інститут демографії та соціальних досліджень прогнозує чисельність населення України у 2033 році в межах від 26 до 35 млн людей, зокрема через загострення депопуляційних тенденцій – зростання міграції працездатного населення, зменшення рівня народжуваності та зростання смертності².

Отже, через деякий час значну частину українського суспільства становитимуть саме ветерани цієї війни. Це надзвичайно цінний людський капітал, який після завершення війни може стати рушійною силою соціально-економічного розвитку країни за умови формування відповідної людиноцентричної державної політики щодо повернення ветеранів до мирного життя. Більшість військових, які боронять наразі Україну – це цивільні, які стали до лав Сил оборони. Після повернення вони можуть зробити цінний внесок у розвиток суспільства, держави, громад за умови належної реабілітації та підтримки їх повернення до цивільного життя.

В Україні механізм підтримки ветеранського підприємництва лише формується. Натомість в інших країнах ці практики достатньо розвинені. Їх досвід також свідчить, що ветеранський бізнес є дуже ефективним інструментом підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. Тому дуже важливо вивчати та використовувати досвід інших країн в цій сфері.

Характерною рисою всіх іноземних практик підтримки ветеранського підприємництва є поєднання правового визнання ветеранського бізнесу з інфраструктурною, освітньою та фінансовою підтримкою. Такі практики дозволяють інтегрувати підприємництво у ширшу систему соціальної адаптації.

Так, у США, на відміну від України, діє система правових преференцій для ветеранського бізнесу, включно з сертифікацією VOSB/

¹ Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни. Zmina. 23 грудня 2024. URL: <https://zmina.info/news/uryad-prognozuyezbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczya-vijny/>.

² Населення України у 2033 р. може становити від 26 до 35 млн осіб – директор Інституту демографії (interfax.com.ua). 13 листопада 2023 р. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/947256.html>.

SDVOSB, яка надає переваги у державних тендерах та доступ до пільгових кредитів через SBA. Додатково функціонують освітні програми, зокрема Boots to Business, та мережі підтримки через центри VBOC¹. У США особливу увагу приділяють ветеранам з інвалідністю. Національний фонд ветеранів з інвалідністю (The Disabled Veterans National Foundation)² надає вкрай необхідну підтримку ветеранам-інвалідам та ветеранам групи ризику, які залишили армію та зазнали поранень. Наразі цим фондом запроваджені різні програми підтримки вказаної соціальної групи, зокрема діє програма підтримки інклюзивного ветеранського фермерства «AgrAbility», що розрахована на ветеранів – жителів сільської місцевості щодо розвитку фермерського підприємництва. Ця практика може бути корисною для України: по-перше, це може вирішити проблему працевлаштування; по-друге – сприятиме розвитку малого підприємництва в Україні³.

У Канаді, натомість, зроблено акцент на менторстві, освітніх ініціативах (Operation Entrepreneur) та соціальній підтримці. Надаючи ветеранам можливість отримати гранти та кредити для реалізації своїх бізнес-ідей, що може включати фінансування на придбання обладнання, оренду приміщень та інші витрати, уряд визначає складовою програм підтримки ветеранів їх навчання з фінансів. Це допомагає ветеранам розуміти аспекти фінансового планування та управління бізнесом, крім цього, ветерани можуть скористатися бізнес-консалтингом, де досвідчені консультанти допомагають в розвитку бізнесу та стратегічному плануванні, мережеві заходи сприяють ветеранам у знаходженні партнерів, обміні ідеями та отриманні підтримки від інших підприємців. Уряд Канади створює сприятливі

¹ Шумаков Н. О. Ветеранське підприємництво: досвід України та зарубіжних країн. *Юридична Україна*. 2025. № 5. С. 20–24. [https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-5\(269\)-3](https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-5(269)-3).

² The Disabled Veterans National Foundation. URL: <https://www.dvnf.org>.

³ Костишин Е., Грицанюк В., Шевців Ю. Досвід США щодо реінтеграції ветеранів війни до цивільного життя. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. № 1(12). С. 11–18. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.1\(12\).2024.305055](https://doi.org/10.31499/2618-0715.1(12).2024.305055). С. 15.

законодавчі умови для ветеранського підприємництва, спрощуючи процес реєстрації бізнесу та надаючи пільги для стартапів, відповідні програми сприяють ветеранам у вступі до конкретних галузей та створюють умови для співпраці з індустрією. Ці інноваційні підходи Канади підкреслюють важливість розвитку підприємницького потенціалу ветеранів, сприяючи їхньому вдалому переходу до цивільного життя та активної участі в економічному розвитку країни¹.

Велика Британія покладається на благодійні інституції (Heropreneurs, Veterans Enterprise UK), які надають мікрофінансування та акселерацію. В Ізраїлі активно використовується потенціал ветеранів у сфері високих технологій через акселераційні програми Israel Innovation Authority².

У Німеччині підтримка ветеранів здійснюється через Федеральне міністерство оборони та Bundeswehr Sozialwerk e.V. Через специфіку контрактної армії у Німеччині відсутня численна ветеранська спільнота, проте ветерани місій за кордоном отримують підтримку через програми реінтеграції та перекваліфікації. Важливою є програма «Soldaten auf Zeit» (SaZ), яка передбачає підготовку до цивільної професії під час проходження служби. Існує система державних пільгових кредитів на бізнес через німецький банк розвитку KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau).

Франція має спеціалізовану державну установу – Офіс національної служби ветеранів і жертв війни (Office national des anciens combattants et victimes de guerre, ONAC-VG), яка реалізує програми допомоги у підприємницькій діяльності через мікрофінансування та наставництво. Французькі ветерани мають пріоритетний доступ до державних тендерів та консультативні послуги з бізнес-планування. На законодавчому рівні це забезпечено Кодексом оборони Фран-

¹ Шевченко Р. П. Інноваційні підходи до організації соціального захисту ветеранів війни: міжнародний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 3. С. 184–188. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.3.184>.

² Шумаков Н. О. Ветеранське підприємництво: досвід України та зарубіжних країн. *Юридична Україна*. 2025. № 5. С. 20–24. [https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-5\(269\)-3](https://doi.org/10.37749/2308-9639-2025-5(269)-3).

ції, статті L.311–L.331. Успішною є програма «Entreprendre pour Apprendre» для ветеранів, які прагнуть відкрити соціально значущі підприємства.

Польща активно реформує політику підтримки ветеранів з 2017 року. Закон «Про ветеранів бойових дій за кордоном» (Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r.) передбачає щорічне фінансування проєктів ветеранських організацій, включаючи бізнес-ініціативи. Також працює Державний фонд реабілітації осіб з інвалідністю (PFRON), який надає фінансування на відкриття підприємств ветеранами з інвалідністю. Окремі програми реалізуються за підтримки Міністерства розвитку тавалідністю. Окремі програми реалізуються за підтримки Міністерства розвитку та технологій Польщі¹.

Для України надзвичайно важливо використати досвід підтримки економічної активності ветеранів, накопичений в світі, та впроваджувати спеціальні умови для бізнесу ветеранів, забезпечувати розробку ефективних правових механізмів його підтримки.

Втім, довгий час Україна у своїй ветеранській політиці спиралася виключно на радянське минуле. Державна політика щодо ветеранів та членів їх сімей, яка формувалася в мирний час, була спрямована не на задоволення реальних потреб людей, а на декларацію преференцій та підтримки. У такому ж контексті ветеранська політика продовжувала існувати і в перші десятиліття української незалежності, залишаючись фрагментарною і не маючи справжньої соціальної значущості, крім як символічного вшанування ветеранів радянських війн у зв'язку з пам'ятними датами.

Поступово стало формуватися розуміння, що державна політика щодо ветеранів війни та членів їх сімей, членів сімей загиблих (по-

¹ Загоруй І. С., Загоруй Л. М. Україна та інші країни Європейського Союзу щодо підтримки ветеранського підприємництва: порівняльний аналіз. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами II-го круглого столу (м. Харків, 30 черв. 2025 р.) / за ред. С. В. Глібка, В. П. Кохан. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. 127 с. С. 40–47. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/conf_30.06.2025.pdf.

мерлих) Захисників та Захисниць України повинна гарантувати гідний та безпечний життєвий рівень, надавати перевагу на всіх етапах соціальної підтримки, що сучасними пріоритетами державної політики має бути повернення ветеранів/ветеранок до активного цивільного життя, відновлення їх економічної та соціальної спроможності, фізичного та ментального здоров'я, залучення родин до всіх цих процесів¹, що підкреслено, зокрема, в роботах таких вчених, як Кохан В. П.², Подрез-Ряполова І. В.³, Шевердіна В. І.⁴

Оформлення сучасної ветеранської політики в Україні почалося лише в 2024 році зі схвалення урядом Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках (далі – Стратегія 2030⁵). В цьо-

¹ Людиноцентрична модель єдиної системи реабілітації, соціального захисту та повернення ветеранів і ветеранок до цивільного життя. URL: https://healthsolutions.ngo/library/liudynotsentrychna-model-iedynoi-systemy-reabilitatsii-sotsialnoho-zakhystu-ta-povernennia-veteraniv-i-veteranok-do-tsyvilnoho-zhyttia/?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAR0IsFPIaakBQnMPTGpp4eLDCQDRMLMqqOct9QT2H367MZfXvl86mv7j_c_aem_g-z2yTgqLMf6kV6jTZeO1g.

² Кохан В. П. Проблеми працевлаштування ветеранів війни: сучасний науковий дискурс. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами ІІ-го круглого столу (м. Харків, 30 черв. 2025 р.) / за ред. С. В. Глібка, В. П. Кохан. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. 127 с. С. 13–19. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/conf_30.06.2025.pdf.

³ Подрез-Ряполова І. В. До питань створення правового механізму державної підтримки підприємницької діяльності учасників бойових дій, осіб з інвалідністю та членів сімей загиблих внаслідок війни. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами ІІ-го круглого столу (м. Харків, 30 черв. 2025 р.) / за ред. С. В. Глібка, В. П. Кохан. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. 127 с. С. 98–102. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/conf_30.06.2025.pdf.

⁴ Шевердіна В. Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей за законодавством України: сучасний стан. *Право та інноваційне суспільство*. 2024. № 1 (22). С. 32–38.

⁵ Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 р. № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2024-%D1%80#Text>.

му урядовому документі фактично підтверджується, що державна ветеранська політика була відсутня і Стратегією 2030 вона запроваджується. Ця політика формується за безпрецедентних умов: під час війни, для аудиторії, яка щодня зазнає впливу війни, з обмеженими ресурсами.

Метою Стратегії 2030 визначено гідне визнання внеску ветеранів/ветеранок у захист Вітчизни, забезпечення комплексної державної підтримки для відновлення їх добробуту з урахуванням впливу бойового досвіду, добробуту членів їх сімей та кроссекторальної допомоги протягом усього життя відповідно до виявлених потреб кожного/кожної, а також сприяння зміцненню обороноздатності держави шляхом підвищення престижності військової служби (служби) та визнання ключової ролі ветеранів/ветеранок, зокрема під час проходження служби у військовому резерві, а також їх потенціалу для забезпечення економічного розвитку країни. Отже, Стратегія 2030 передбачає досягнення триєдиної мети, а саме: 1) відновлення військового капіталу та досягнення добробуту ветеранами; 2) повага та вшанування ветеранів; 3) зміцнення обороноздатності. Стратегічною ціллю № 1 Стратегія 2030 визначає відновлення людського капіталу та добробуту ветеранів/ветеранок, членів їх сімей, а очікуваним результатом її досягнення називає стан, коли ветерани/ветеранки та члени їх сімей мають високий рівень добробуту. При цьому добробут визначається як ступінь задоволення потреб та забезпечення умов життєдіяльності в економічній, соціальній та політичній сферах, що надають ветеранам/ветеранкам, членам сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України можливості для їх всебічного розвитку та відновлення, сприяють переходу з військової служби (служби) у цивільне життя та реінтеграції в територіальні громади за місцем проживання.

Отже, державна політика щодо ветеранів/ветеранок та їх сімей у частині збереження та посилення людського капіталу має бути орієнтована на ефективне та динамічне повернення цієї категорії до активного економічного та соціального життя в Україні. Це вперше за часів незалежної України, коли держава наголошує на необхіднос-

ті забезпечення добробуту ветеранів/ветеранок та значені їх потенціалу для забезпечення економічного розвитку країни.

Стратегія 2030 року визначає державну політику щодо ветеранів/ветеранок та членів їх сімей як задекларований та описаний підхід держави щодо їх підтримки, який визначає мету такої підтримки, її цільову аудиторію, засоби та механізми її реалізації, а також інструменти для оцінки її ефективності. Така політика характеризується наступними напрямками: 1) кроссекторальність, що означає – ветерани/ветеранки та члени їх сімей як громадяни повинні бути представлені в усіх сферах, мати доступ до всіх програм та послуг, які впроваджуються (надаються) державою, бізнесом, територіальними громадами. Жодна дія та рішення держави не повинні призводити до виключення або дискримінації ветеранів/ветеранок та членів їх сімей; 2) об'єктивність та обґрунтованість – держава повинна знати своїх ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, розуміти їх потреби. Вкрай важливим є проведення якісного та репрезентативного збору даних про різноманітні категорії ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, а також детальне вивчення їх потреб під час ухвалення рішень. Усі рішення, що стосуються поглибленого збору та обробки даних про ветеранів/ветеранок і членів їх сімей, повинні враховувати суттєві ризики для безпеки держави та бенефіціарів політики, а також забезпечувати належний рівень захисту даних на кожному етапі процесу; 3) людиноцентричність – державна політика повинна визначати пріоритетами життя добробут людини, забезпечення реалізації її прав і свобод, а не її статус. Кожна людина залежно від оточення та часу набуває свій унікальний життєвий досвід, який по-різному впливає на її життя та добробут; 4) превентивність – основою підходу під час розроблення інструментів підтримки є зосередження уваги на ранньому виявленні ризиків для добробуту ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, а також на запобіганні негативним тенденціям у їх житті. Саме аналітика, прогнозування та превенція повинні стати ключовим завданням державної політики щодо ветеранів/ветеранок та членів їх сімей; 5) довготривалість – державна політика щодо ветеранів/ветеранок та їх сімей повинна враховувати

та рівномірно пріоритизувати підтримку на всіх етапах їх життя, включно з підтримкою наприкінці життя. Державна система підтримки ветеранів/ветеранок та їх сімей повинна бути доступною та зручною для всіх бенефіціарів, враховувати їх особливості та потреби; 6) реалістичність – державна підтримка повинна бути спрямована на швидке відновлення цивільного добробуту ветеранів/ветеранок та членів їх сімей, забезпечуючи їм відповідні можливості та ресурси для успішної інтеграції в цивільне життя, спираючись на реальні ресурси держави; 7) повага – державна політика гарантує визнання бойового досвіду ветеранів/ветеранок. Подвиг ветеранів/ветеранок повинен стати частиною оновленої сучасної концепції української нації.

Реалізація Стратегії передбачена на період до 2030 року і здійснюватиметься шляхом виконання операційних планів заходів з її реалізації у 2024–2027, 2028–2030 роках, що розробляються Мінветеранів із залученням представників органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, міжнародних експертів. В операційному плані заходів на 2024–2027 роки сформульовано завдання, спрямовані на досягнення економічної незалежності ветеранів війни та членів їх сімей. Такими завданнями є: 1) забезпечення залучення ветеранів/ветеранок та членів їх сімей до програм розвитку підприємництва; 2) забезпечення працевлаштування ветеранів/ветеранок з урахуванням заходів із сприяння зайнятості населення, передбачених законодавством; 3) проведення аналізу грантових програм підтримки для започаткування ветеранського бізнесу ветеранами/ветеранками та членами їх сімей; 4) опрацювання програм супроводу для започаткування ветеранами/ветеранками та членами їх сімей власної справи. Відповідно до урядової візії про досягнення операційної цілі «Економічна незалежність» будуть свідчити такі опції, як: 1) здійснення заходів щодо працевлаштування ветеранів/ветеранок та членів їх сімей; 2) забезпечення реалізації грантових програм підтримки для започаткування ветеранського бізнесу; 3) впровадження програм супроводу для започаткування ветеранами/ветеранками та членами їх сімей власної справи.

На законодавчому рівні загальні засади ветеранської політики України сформовано лише на четвертий рік війни. У березні 2025 року Верховна Рада України доповнила Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»¹ нормами, направленними на формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері. Щодо підтримки економічної активності ветеранів війни такими засадами є: 1) впорядкування державної ветеранської політики шляхом визнання видатної ролі ветеранів війни, постраждалих учасників Революції Гідності в збереженні української державності, використання їх потенціалу, з урахуванням набутого військового досвіду, в економічній і соціальній сферах розвитку держави як елементу стратегії розвитку людського капіталу; 2) створення ефективної системи визначення індивідуальних потреб ветеранів війни та надання підтримки протягом їхнього життя після завершення військової служби; 3) створення та забезпечення належних умов для реалізації права на охорону здоров'я, освітніх, трудових, економічних, культурних, спортивних, соціальних прав ветеранів війни, членів їхніх сімей, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, членів сімей осіб, які захоплені в полон або які набули статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, постраждалих учасників Революції Гідності та членів сімей осіб, яким посмертно присвоєно звання Герой України за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння Українському народові, виявлені під час Революції Гідності, з врученням ордена «Золота Зірка»; 4) створення умов для формування програм щодо інтеграції ветеранів війни та постраждалих учасників Революції Гідності в територіальні громади; 5) сприяння ветеранам війни у здобутті економічної самостійності, залучення їх до ветеранського підприємництва, освітніх про-

¹ Про внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» щодо формування комплексного підходу до внутрішньої політики у ветеранській сфері : Закон України від 11.03.2025 р. № 4285-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4285-20>.

грам, зайнятості та працевлаштування; 6) сприяння ветеранам війни у реалізації їхніх творчих можливостей та ініціатив, залучення їх до активної участі в соціальному, економічному та гуманітарному розвитку держави. Отже, розвиток ветеранського підприємництва є важливою складовою такого напрямку державної ветеранської політики як відновлення людського капіталу та добробуту ветеранів/ветеранок, членів їх сімей.

Про подальший розвиток такого напрямку ветеранської політики, як відновлення військового капіталу та досягнення добробуту ветеранами свідчить визначення мети державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва. Вперше на законодавчому рівні це зроблено в Законі України «Про ветеранське підприємництво», який набирає чинності 26 лютого 2026 року. Такою метою є забезпечення економічної незалежності ветеранів війни шляхом створення можливостей для самореалізації, забезпечення економічних потреб та залучення ветеранської спільноти до сталого економічного розвитку держави¹. Основними завданнями державної політики у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва є: 1) створення системи економічних і соціальних стимулів для допомоги суб'єктам ветеранського підприємництва у здійсненні підприємницької діяльності, підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності, соціальної активності, досягнення фінансової стабільності; 2) стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів ветеранського підприємництва; 3) сприяння суб'єктам ветеранського підприємництва у провадженні діяльності щодо просування виробленої ними продукції (товарів, робіт, послуг) та результатів інтелектуальної діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках; 4) досягнення суб'єктами ветеранського підприємництва позитивних економічних та соціальних результатів; 5) розроблення та реалізація державних програм підтримки, державних цільових програм, регіональних та місцевих цільових

¹ Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text>. Ст. 8.

програм, програм розвитку, інвестиційних та інноваційних проєктів у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва.

Задекларований Україною підхід до підтримки ветеранського підприємництва близький до практики США. В цій країні основними напрямками політики та практики сприяння розвитку ветеранського бізнесу¹ визначено: 1) інформаційно-консультаційну діяльність – один з основних та найбільш масштабних напрямів, що окрім інформаційних кампаній, масштабних досліджень, створення довідників для ветеранів-власників бізнесу, включає також створення мережі бізнес-центрів для ветеранів та залучення громадського сектору задля забезпечення якісного менторства для підприємців – ветеранів-початківців; 2) фінансово-кредитну та податкову підтримку – першочерговий та можливо найбільш рушійний чинник для розвитку ветеранського бізнесу, що включає в себе позики та кредитування; фінансове сприяння концернам, 51% яких є у власності ветеранів; пільгове оподаткування та сприяння технічному забезпеченню підприємств ветеранів, а також залучення ветеранського бізнесу як підрядників та субпідрядників при виконанні державних замовлень; 3) програми підтримки ветеранського бізнесу – цей напрямок об'єднує в собі як інформаційно-консультаційну діяльність, так і субкультурну складову, адже об'єднує ветеранську спільноту вже довкола нових інтересів та викликів, так, організовуючи додаткове навчання, грантові конкурси та загальнонаціональні тижні ветеранського бізнесу, ці програми сприяють реінтеграції ветеранів та видозмінюють уявлення суспільства про ветеранів та їх внесок у розвиток власної держави².

¹ Сприяння розвитку бізнесу ветеранів: досвід США. Аналітична довідка. Відділ навчально-аналітичної роботи Українського ветеранського фонду Міністерства у справах ветеранів. URL: https://veteranfund.com.ua/analitics/facilitating_veteran_business_development/.

² Колісник А.С. Державна підтримка розвитку підприємницького потенціалу ветеранів: окремі правові аспекти застосування міжнародного досвіду. *Правове забезпечення професійної адаптації та права на підприємницьку діяльність ветеранів війни* : збірник наукових праць НДІ ПЗІР НАПрН України за матеріалами II-го круглого столу (м. Харків, 30 черв. 2025 р.) / за ред. С. В. Глібка, В. П. Кохан. Харків :

Очевидно, що швидкість і повнота досягнення задекларованої Україною мети забезпечення економічної незалежності та добробуту ветеранів /ветеранок залежить від стану правового забезпечення їх підприємницької діяльності та наявності державних програм підтримки ветеранського бізнесу.

2. Поточний механізм правового регулювання ветеранського підприємництва (діє до набрання чинності Законом України «Про ветеранське підприємництво» 26 лютого 2026 року)

Ефективним засобом повернення ветеранів до мирного життя є максимальне сприяння з боку держави розвитку їх підприємництва, адже ця діяльність забезпечує їх професійну самореалізацію, економічну активність та соціальну відповідальність. Отже, значення ветеранського підприємництва полягає не лише в економічній сфері, але й у гуманітарній площині: створення бізнесу ветеранами сприяє поверненню їх до активного громадського життя, формуванню відчуття гідності, розвитку внутрішнього потенціалу та зміцненню соціальних зв'язків. За даними Українського ветеранського фонду майже 77 % демобілізованих військових розглядають підприємництво як бажаний шлях самореалізації або вже мають власну справу, вони вважають підприємництво прийнятним способом забезпечення власної економічної незалежності¹. Досвід інших країн свідчить, що ветеранський бізнес – дуже ефективний інструмент підтримки як колишніх військовослужбовців, так і економіки держави в цілому. Так, ветеранський бізнес – одна з суттєвих і успішних складових економіки США. Зараз там функціонує понад 2 млн ветеранських підприємств, які дають близько 5 % від ВВП США².

НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. 127 с. С. 29–33. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2025/06/conf_30.06.2025.pdf.

¹ Потреби ветеранів та ветеранок. Розділ 2. Результати шостого опитування Українського ветеранського фонду (жовтень-листопад 2024 р.). URL: <https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/>.

² Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про ветеранське підприємництво». URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/abb9a80a-a1f6-46aa-9ab7-99d8668fc5a3](https://itd.rada.gov.ua/abb9a80a-a1f6-46aa-9ab7-99d8668fc5a3).

Можна стверджувати, що українське законодавство з питань ветеранського підприємництва лише формується. Так, наразі відсутні як саме поняття ветеранського підприємництва, так і спеціальні норми, які б визначали особливості його регулювання. Організаційні форми підприємництва, порядок його легалізації, застосування до нього державних засобів регулювання, оподаткування є загальними для всіх суб'єктів господарювання. Єдиною особливістю правового регулювання ветеранського підприємництва є його адресна державна підтримка. Наразі її законодавчим підґрунтям є не спеціальний закон з питань ветеранського підприємництва, а загальний Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні»¹. Це пояснюється тим, що, по-перше, спеціальний Закон України «Про ветеранське підприємництво» набирає чинності лише 26 лютого 2026 року. По-друге, суб'єктами малого та середнього підприємництва є фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи-підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 50 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України (ст. 2 Закону України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб»)². Виходячи з цих характеристик, очевидно, що ветерани війни в більшості своїй здійснюють підприємницьку діяльність як суб'єкти мікро, малого та середнього підприємництва.

Державна підтримка таких суб'єктів передбачає формування програм, в яких визначається механізм цієї підтримки. Програми

¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4618-17>.

² Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4196-20>.

державної підтримки розробляються та впроваджуються спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва (Мінекономіки) із залученням інших центральних органів виконавчої влади та громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва. Такі державні програми затверджуються Кабінетом Міністрів України в установленому законом порядку.

Державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва та об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва включає: 1) фінансову, 2) інформаційну, 3) консультаційну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого і середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність, 4) підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Найбільш ефективною є саме фінансова державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва, а отже і ветеранського підприємництва. Вона надається за рахунок державного та місцевих бюджетів та здійснюється різними органами та організаціями, а саме: спеціально уповноваженим органом у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, Українським фондом підтримки підприємництва та іншими загальнодержавними фондами, регіональними та місцевими фондами підтримки підприємництва.

Основними видами фінансової державної підтримки є: 1) часткова компенсація відсоткових ставок за кредитами, що надаються на реалізацію проектів суб'єктів малого і середнього підприємництва; 2) часткова компенсація лізингових, факторингових платежів та платежів за користування гарантіями; 3) надання гарантії та поруки за кредитами суб'єктів малого і середнього підприємництва; 4) надання кредитів, у тому числі мікрокредитів, для започаткування і ведення власної справи; 5) надання позик на придбання і впровадження нових технологій; 6) компенсація видатків на розвиток кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та

великими підприємствами; 7) фінансова підтримка впровадження енергозберігаючих та екологічно чистих технологій; 8) інші види не забороненої законодавством фінансової державної підтримки.

Для підтримки ветеранів, що хочуть розвивати свою підприємницьку діяльність, Кабінетом Міністрів України прийнято постанову¹, яким запущено проект «єРобота», спрямований на активізацію підприємницької діяльності та стимулювання створення робочих місць. Він передбачає надання українцям грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та навчання. Проект «єРобота» включає 6 грантових програм, зокрема, це мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям². З 10 квітня 2023 року Уряд розширив проект «єРобота» та запустив нові грантові програми саме для ветеранів на започаткування або розвиток власного бізнесу. Зокрема, це: 250 тис грн – для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення одного робочого місця; 500 тис грн – для члена сім'ї учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни за умови створення двох робочих місць; 1 млн грн – для учасника бойових дій та/або особи з інвалідністю внаслідок війни, які зареєстровані як ФОП не менше ніж 3 роки, за умови створення чотирьох робочих місць, мінімум 2 з яких займуть ветерани або особи з інвалідністю внаслідок війни. Гранти на 500 тис грн та 1 млн грн надаються за умови співфінансування з отримувачем у співвідношенні 70/30, тобто отримувач гранту має вкласти в свою справу 30% власних коштів, 70% коштів надасть держава у вигляді гранту. Підприємець може використати

¹ Деякі питання надання грантів бізнесу : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2022 р. № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>.

² Єробота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=cdf9cf60-74dc-4998-ad7d-00533abf68bb&title=UriadZapuskaGrantovi>.

грантові кошти на придбання обладнання, сировини, матеріалів, оренду приміщення та транспортних засобів, необхідних для реалізації свого бізнес-проекту, закупівлю ліцензійного програмного забезпечення, оплату послуг з маркетингу та реклами. Окрім того, отримувачі грантів зможуть безоплатно пройти навчання з питань підприємництва та отримати консультації у регіональних центрах зайнятості.

У 2023 році Мінекономіки виділило 540 млн грн на гранти для ветеранів, що дало змогу близько 1100 особам отримати фінансову підтримку від державних центрів зайнятості. У 2024 році ця сума збільшилась до 840 млн грн¹. За даними Міністерства економіки України від початку дії ветеранського компонента програми «Власна Справа» вже 1178 ветеранів та членів їхніх родин стали переможцями. Вони отримують гранти на старт або розвиток свого бізнесу загалом на 553 млн грн. Найчастіше підприємці брали грант до 500 тисяч гривень. 57% отримувачів грантів – учасники бойових дій, 43% – їхні чоловіки чи дружини. Реалізуючи свої бізнес-проекти підприємці мають створити понад 2 тисячі робочих місць в усіх регіонах країни. Серед 19 переможців першої у 2025 році хвилі подачі заяв на гранти 15 – учасники бойових дій, ще 4 – члени родин ветеранів. 14 переможців отримують грант розміром до 500 тис. грн, 3 – до 250 тис. грн, 2 – до 1 млн грн.

Найпопулярніші сфери, в яких планують розвивати бізнес отримувачі грантів – переробна промисловість, тимчасове розмішування й організація харчування².

¹ Ветеранський бізнес: як підприємництво може стати ключем до психологічного відновлення та соціальної адаптації. Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів. 17 лютого 2025. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258700.html.

² Понад 1000 ветеранів та їхні родини отримають 553 млн грн на розвиток бізнесу. АрміяINFORM. 19 лютого 2025. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/02/19/bilshe-tysyachi-veteraniv-ta-yihni-rodyny-otrymayut-553-mln-grn-na-rozvytok-biznesu/>

3. Перспективний механізм правового регулювання ветеранського підприємництва (починає діяти після набрання чинності Законом України «Про ветеранське підприємництво» 26 лютого 2026 року)

Ветеранське підприємництво має особливу правову природу і тому знаходиться у фокусі уваги науковців. Так, достатньо обґрунтована, на наш погляд, є точка зору, що ветеранське підприємництво є різновидом соціального підприємництва. В науковій літературі соціальне підприємництво визначається як механізм створення соціальних змін через підприємницьку діяльність, для нього соціальний ефект є прямим цілеспрямованим результатом, а не побічним продуктом діяльності. Генеруючи прибуток, соціальне підприємство, спрямовує його, перш за все, на вирішення соціальних проблем, а не на збагачення його власників¹. Ачкасова О. В., розвиваючи цю тезу, визначає соціальне підприємництво як діяльність підприємств чи організацій, які функціонують з метою отримання прибутку і його спрямування на виконання соціальної місії в контексті вирішення суспільних проблем, або ж працюють у сфері неприбуткової діяльності, спрямованої на досягнення соціального ефекту. Соціальному підприємництву притаманні ті ж критерії, що й і традиційному підприємництву, зокрема фінансова самостійність, ініціативність, інноваційність, масштабність, ризиковий характер. Поряд з тим йому притаманні і специфічні риси: пріоритетність соціальної мети, реінвестування прибутку у соціальний розвиток, відкритість і прозорість діяльності та публічна звітність. Основними напрямками діяльності в секторі соціального підприємництва є соціальна та економічна інтеграція у суспільне життя соціально незахищених верств населення, подолання безробіття та зубожіння, реалізація соціальних заходів тощо. На відміну від традиційного бізнесу, соціальне підприємництво молоде, тому під час свого розвитку стикається з великою кількістю проблем таких, як відсутність правового визначення та диференціації, бюрократичні перепони

¹ Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін : посібник / А. А. Свинчук та ін. Київ : ТОВ «Підприємство «Вісней», 2017. 188 с.

ни, суспільна недовіра та необізнаність, негативний вплив як об'єктивних, так і суб'єктивних економічних факторів (несприятлива економічна ситуація, інфляція, зростання цін, падіння купівельної спроможності населення, конкуренція з боку традиційного бізнесу, відтік потенційних інвесторів тощо)¹.

З віднесенням ветеранського підприємництва до різновиду соціального підприємництва треба повністю погодитись, адже перше характеризується всіма ознаками соціального підприємництва, це не лише економічне явище, а, перш за все, гуманітарний феномен.

В законотворчій роботі Верховної ради України була спроба визначити поняття соціального підприємництва. Законопроектом 10258 передбачалося доповнити Господарський кодекс України поняттям соціального підприємництва, яке визначалося як підприємство з метою досягнення конкретних суспільно корисних матеріальних або нематеріальних результатів, спрямованих на вирішення соціальних та/або екологічних проблем окремих категорій осіб чи груп населення². Втім, у зв'язку з втратою чинності Господарським кодексом України ця спроба не завершилась успіхом і наразі чинне законодавство такого поняття не містить.

В останні роки українська держава значно посилила увагу до питання підтримки економічної активності ветеранів війни. Про це свідчить прийняття Верховною радою України спеціального закону з питань ветеранського підприємництва, і це означає підвищення рівня правового регулювання цих відносин з урядового на законодавчий. Тому механізм правового регулювання ветеранського підприємництва загалом, і, зокрема, поняття ветеранського підприємництва³ мають бути досконалими. Після набрання чинності Законом

¹ Ачкасова О. В. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-40>.

² п. 2 розділу Прикінцеві та перехідні положення Проект Закону України № 10258 від 13.11.2023 р. «Про ветеранське підприємництво». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43186>.

³ Селіванова І. А. Легальне поняття ветеранського підприємництва в Україні : проблеми та шляхи їх вирішення / Збірник наукових праць за матеріалами круглого

України «Про ветеранське підприємництво» українське законодавство отримує ряд норм, що встановлюють особливості правового регулювання цього різновиду економічної активності ветеранів.

Так, цим законом вперше дається легальне визначення поняття ветеранського підприємництва. Це – самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність або незалежна професійна діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва, які відповідають критеріям, визначеним статтею 2 цього Закону, з метою досягнення економічних і соціальних результатів, у тому числі одержання прибутку¹. В свою чергу, ст. 2 Закону до суб'єктів ветеранського підприємництва відносить три категорії осіб: 1) ветеран війни, зареєстрований у встановленому законом порядку як фізична особа-підприємець; 2) ветеран війни, який провадить незалежну професійну діяльність у значенні, наведеному в Податковому кодексі України, і якого взято на податковий облік як самозайняту особу; 3) юридична особа приватного права незалежно від організаційно-правової форми, зареєстрована на території України у встановленому законодавством України порядку, в якій ветеран війни самостійно та/або з іншими ветеранами війни є кінцевим бенефіціарним власником (вигодоодержувачем) такої юридичної особи, яка відповідає будь-якому одному з таких критеріїв: ветеран війни особисто та/або з іншими ветеранами війни володіє корпоративними правами такої юридичної особи у розмірі не менше 100 відсотків сформованого статутного капіталу такої юридичної особи або 100 відсотків членів такої юридичної особи є ветеранами війни.

З наведених норм видно, що Закон «Про ветеранське підприємництво» прямо відносить до суб'єктів ветеранського підприємництва

столу «Актуальні проблеми економіко-правового регулювання екологічних відносин в сучасних умовах» НДІ ПЗІР НАПрН України (м. Харків, 18 верес. 2025 р.) та панельної дискусії «Інновації та сталий розвиток у економіко-правових дослідженнях та стратегія їх реалізації» (м. Харків, 23 верес. 2025 р.) в рамках IX Харківського міжнародного юридичного форуму / за ред. С.В. Глібка, В.Л. Бредіхіної. Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2025. 224 с. С. 155–161.

¹ Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4563-20#Text>.

суб'єктів незалежної професійної діяльності. Такий підхід не відповідає чинному законодавству та породжує правову невизначеність. Адже Податковий кодекс України, який саме й визначає поняття незалежної професійної діяльності, чітко відділяє його від поняття підприємницької діяльності. Так, відповідно до ст. 14.1.226 ПКУ¹ самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою-підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, приватних виконавців, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою-підприємцем (за виключенням випадку, передбаченого пунктом 65.9 статті 65 цього Кодексу) та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб. В ст. 14.1.54. при визначенні поняття доходу з джерелом походження з України Податковий кодекс України виходить з того, що це будь-який дохід, отриманий резидентами або нерезидентами, у тому числі від будь-яких видів їх діяльності на території України (включаючи виплату (нарахування) винагороди іноземними роботодавцями), її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, у тому числі, але не виключно, доходи у вигляді: ж) доходів від зайняття підприємницькою та незалежною професійною діяльністю. Відповідно до ст. 42.6. ПКУ електронний документообіг між платником податків та контролюючим органом припиняється виключно у випадках, зокрема: наявності в Державному реєстрі фізичних осіб-платників податків інформації про припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця чи незалежної професійної діяльності фізичної особи².

¹ Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2755-17>.

² Там само.

Наведені норми Податкового кодексу України свідчать, що поглинання поняттям «суб'єкти ветеранського підприємництва» поняття «суб'єкти незалежної професійної діяльності», яке здійснено в Законі України «Про ветеранське підприємництво» при визначенні поняття ветеранського підприємництва, не можна визнати вдалим та таким, що відповідає вимогам чинного законодавства. Для вдосконалення визначення цього поняття вважаємо за необхідне внести зміни до ст. 1 Закону України «Про ветеранське підприємництво», виклавши її в наступній редакції: «ветеранське підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами ветеранського підприємництва, які відповідають критеріям, визначеним статтею 2 цього Закону, з метою досягнення економічних і соціальних результатів, у тому числі одержання прибутку. Для цілей цього Закону суб'єкти незалежної професійної діяльності прирівнюються до суб'єктів ветеранського підприємництва».

Також треба констатувати, що існуюче визначення поняття ветеранського підприємництва ґрунтується на загальному понятті підприємницької діяльності, яке містилося в Господарському кодексі України. Кодекс визначав підприємництво як самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик господарську діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку¹. Таке поняття підприємництва застосовувалось більше двадцяти п'яти років з моменту його прийняття Верховною радою України 16.01.2003 року. Відповідно, його зміст, характерні ознаки та проблемні питання, що виникають при його застосуванні, ґрунтовно досліджені науковцями² та судовою

¹ Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

² Подцерковний О. Від торгового права до господарського: періодизація галузевого розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 48. С. 295–303; Ісаков М. Г. Поняття та ознаки підприємництва як об'єкта державного контролю. *Форум права*. 2011. №4. С. 332–339. URL: <https://globus.ua/press/publ/item-37>; Спаси-

практикою¹. В зв'язку з набранням чинності Законом України «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб», з введенням в дію якого 28.08.25 року скасовано Господарський кодекс України, поняття підприємництва кардинально змінюється. Тепер воно надзвичайно лаконічне, ним визнається господарська діяльність, що здійснюється з метою одержання прибутку². З цього визначення зникли такі кваліфікуючі ознаки цієї діяльності, як самостійність, ініціативність, систематичність, на власний ризик, і що саме головне, зникла можлива мета такої діяльності – досягнення економічних і соціальних результатів. Законодавець тепер вважає, що метою підприємництва може бути лише одержання прибутку. Звичайно, що при такому розумінні підприємницької діяльності не може існувати ні соціального підприємництва, ні такого його різновиду як ветеранське підприємництво. Втім, законодавець діє непослідовно, бо, визначаючи поняття ветеранського підприємництва, він залишає такі кваліфікуючі ознаки як самостійність, ініціативність, систематичність, на власний ризик та можливість здійснювати його не тільки з метою отримання прибутку, але й для досягнення економічних і соціальних результатів. Важко погодитись з таким підходом, коли в різних законах наскільки по різному визначається одне поняття.

На наш погляд, законодавцю необхідно повернутися до визначення підприємництва, яке містилося в Господарському кодексі України, і внести відповідні зміни до ст.2 Закону України «Про осо-

бо–Фатеева І. Юридичні особи за цивільним кодексом України. *Право України*. 2014. № 2. С. 70–79.

¹ Постанова Верховного Суду від 23 травня 2022 року у справі № 810/3116/18 (адміністративне провадження № К/9901/10847/19). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat/2022_07_12_810_3116_18; Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 20.03.2024 по справі 912/1377/23. URL: <https://clarity-project.info/court/decision/118032670>.

² Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 р. № 4196-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4196-20>.

бливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб». Також необхідно легалізувати на рівні закону поняття соціального підприємництва.

Новелою Закону України «Про ветеранське підприємництво» також є визначення особливого порядку набуття статусу суб'єкта ветеранського підприємництва. Це добровільна процедура. Втім, отримувати преференції, передбачені законом для суб'єктів ветеранського підприємництва, без такої реєстрації буде неможливо. Відомості щодо осіб із статусом суб'єкта ветеранського підприємництва обліковуються в Єдиному державному реєстрі ветеранів війни (ЄДРВВ), відповідальним за забезпечення формування і ведення якого наразі є Міністерство у справах ветеранів.

Набуття статусу суб'єкта ветеранського підприємництва відбувається фактично в два етапи. На першому етапі відповідно до загального для всіх суб'єктів господарювання порядку¹ реєструється фізична особа-підприємець або юридична особа відповідної організаційно правової форми. На другому етапі ФОП або юридична особа набувають статусу суб'єкта ветеранського підприємництва. Він виникає з дня внесення відомостей про облік такої особи у статусі суб'єкта ветеранського підприємництва до ЄДРВВ та формування витягу разом з унікальним електронним ідентифікатором із застосуванням засобів ЄДРВВ². Порядок набуття, позбавлення або припинення статусу суб'єкта ветеранського підприємництва, строки та порядок розгляду відповідних заяв та ведення їх обліку ще має розробити Кабінет Міністрів України³.

З метою забезпечення гарантованих економічних стимулів для ветеранського підприємництва Закон України «Про ветеранське

¹ Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/755-15>.

² Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4563-20>.

³ Там само. Ст. 1, 2, 5, 8.

підприємництво» встановлює спеціальний режим його економічної підтримки. Він передбачає надання суб'єктам ветеранського підприємництва преференційних заходів, зокрема щодо участі в державних та муніципальних програмах підтримки, отримання субсидій, грантів, доступу до пільгових умов кредитування або участі у спеціалізованих тендерних процедурах. Органи місцевого самоврядування, дотримуючись загальнодержавної політики у сфері ветеранського підприємництва, отримують право впроваджувати такий режим на рівні своїх територіальних громад на підставі прийнятих рішень, що відповідають специфіці місцевих потреб.

Втім, реально ефективні преференції (механізми підтримки) для ветеранського підприємництва, які застосовуються в інших країнах, Законом України «Про ветеранське підприємництво» практично не визначено. Вони відносяться цим законом до основних напрямів державної політики щодо формування конкурентної переваги у сфері розвитку та функціонування ветеранського підприємництва. Тобто законодавець розглядає їх як стратегічні напрямки розвитку українського законодавства і до них закон відносить: 1) пріоритетне залучення суб'єктів ветеранського підприємництва до вироблення продукції (товарів, робіт, послуг) для державних та регіональних потреб шляхом впровадження зарезервованих контрактів на рівні до 5 відсотків відповідних бюджетних програм; 2) надання права суб'єктам ветеранського підприємництва на отримання без проведення аукціону в оренду державного та комунального майна, що не міститься в Переліку першого типу, для здійснення підприємницької діяльності; 3) забезпечення створення умов для розвитку підприємницької діяльності суб'єктів ветеранського підприємництва в межах індустріальних парків та технопарків, а саме: встановлення квот на розміщення суб'єктів ветеранського підприємництва на територіях індустріальних парків та технопарків; 4) надання субсидій, грантів або компенсацій з державного та/або місцевого бюджетів на оплату оренди приміщень, комунальних послуг та інших витрат, пов'язаних із підприємницькою діяльністю суб'єктів ветеранського підприємництва в межах індустріальних парків та технопарків; запроваджен-

ня грантових програм для суб'єктів ветеранського підприємництва з метою підтримки інноваційних проєктів, у тому числі на придбання обладнання, впровадження новітніх технологій, проведення наукових досліджень та розробок; надання консультативної підтримки суб'єктам ветеранського підприємництва щодо умов вступу до індустріальних парків та технопарків (ст. 9)¹.

Віднесенням цих механізмів до напрямів державної політики очевидно пояснюється той факт, що відповідних змін та доповнень до Законів України «Про публічні закупівлі», «Про оренду державного та комунального майна», «Про індустріальні парки», які б впроваджували механізм реалізації цих преференцій ветеранського підприємництва, профільний закон не вносить.

Прикладом ефективного підходу до підтримки ветеранів є Сполучені Штати Америки. У США діє комплексна система, що поєднує державні програми, податкові стимули та бізнес-ініціативи. Щорічно федеральний уряд США встановлює цілі щодо обсягу контрактів, які повинні отримати підприємства, засновані ветеранами. Не менше 3% усіх державних контрактів мають належати таким компаніям. Крім того, законодавча ініціатива «Service-Disabled Veteran-Owned Small Business Program» гарантує особливі умови участі у державних закупівлях для підприємств, власниками яких є ветерани з інвалідністю. Для захисту інтересів ветеранів-підприємців створено Офіс адвокації ветеранського бізнесу при Адміністрації малого бізнесу США (SBA). Ця установа допомагає ветеранам орієнтуватися в регуляторних процесах, отримувати гранти та вигідні кредити, а також відстоює їхні права перед державними органами. Закон «Military Reservist and Veteran Small Business Reauthorization Act of 2008» дозволяє ветеранам отримувати доступ до надлишкового державного майна. Це суттєво знижує витрати на старт бізнесу та забезпечує ветеранів необхідними ресурсами. Уряд США також активно мотивують приватний бізнес працевлаштовувати ветеранів. Програма

¹ Про ветеранське підприємництво : Закон України від 31.07.2025 р. № 4563-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4563-20>.

«Work Opportunity Tax Credit (WOTC)» передбачає податкові пільги для роботодавців, які наймають ветеранів. Компанії можуть отримати податковий кредит до 9 600 доларів за кожного ветерана. Сума залежить від тривалості його безробіття та наявності інвалідності¹. Досвід США демонструє, що правильно організована система підтримки дозволяє не лише забезпечити ветеранів роботою, а й зробити їх важливою частиною економіки.

Другим перспективним законодавчим актом, який піднімає регулювання державної підтримки підприємницької діяльності ветеранів війни з урядового на законодавчий рівень є проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України при веденні особистого селянського чи фермерського господарства та здійсненні підприємницької діяльності» (реєстр. № 13376 від 17.06.2025 р.)². Наразі він знаходиться на розгляді Комітету Верховної ради України.

Його норми формують два різновиди державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також членів сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України, в залежності від вибраного ними виду господарської діяльності.

Перший різновид містить механізм державної підтримки тих з них, які виявили намір провадити господарську діяльність у сільській місцевості. Він реалізується шляхом забезпечення доступу

¹ Мурашко Д. Ветерани без роботи, економіка без шансів: Україні критично потрібен закон про ветеранський бізнес. Uapolicy. Політичні новини України та світу. URL: <https://uapolicy.org/content/veterani-bez-roboti-ekonomika-bez-shansiv-ukrayini-kritichno-potriben-zakon-pro-veteranskiy-biznes/>.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної підтримки учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України при веденні особистого селянського чи фермерського господарства та здійсненні підприємницької діяльності : проект Закону України реєстр. № 13376 від 17.06.2025 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56596>.

таких осіб до земельних ресурсів, сприяння їм у започаткуванні та веденні особистого селянського, фермерського господарства. Другий різновид визначає особливості державної підтримки всіх суб'єктів малого підприємництва, засновниками яких є учасники бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члени сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України, незалежно від обраного ними виду підприємницької діяльності. Цей напрямок реалізується шляхом надання пільгових кредитів та фінансових гарантій за кредитами, з повною компенсацією процентних ставок за такими кредитами. Кредити надаються на строк до завершення реалізації обраного бізнес-проєкту, але не більше як на 5 років; 2) консалтингової, інформаційної та освітньої підтримки; 3) сприяння у доступі до державних та регіональних програм розвитку бізнес активності; 4) забезпечення страхування підприємницької діяльності учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни та членів сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України від ризиків, пов'язаних із здійсненням такої діяльності.

Для успішної реалізації такого напрямку державної ветеранської політики як «сприяння ветеранам війни у здобутті економічної самостійності, залучення їх до ветеранського підприємництва, освітніх програм, зайнятості та працевлаштування» український законодавець має комплексно врегульовувати правовий механізм державної підтримки підприємницької діяльності учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, а також членів сімей загиблих (безвісно відсутніх, померлих) Захисників і Захисниць України. Зокрема, шляхом внесення змін до Закону України «Про ветеранське підприємництво» щодо визначення поняття ветеранського підприємництва, а також перетворення ефективних преференцій для ветеранського підприємництва з напрямів державної політики у конкретні зобов'язальні законодавчі норми.

РОЗДІЛ 5

БІЗНЕС-ПЛАНУВАННЯ В ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ ПРАКТИЦІ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Бізнес-планування є потребою кожного суб'єкта господарювання у формуванні бачення своєї діяльності в майбутньому, визначенні цілей та розробці стратегії їх реалізації. Під час започаткування нових видів діяльності чи проектів планування спрямовується на аналіз їх доцільності та прогноз перспектив підприємницької ідеї. Для діючого бізнесу планування допомагає обґрунтувати заходи, сконцентрувати зусилля і ресурси на досягненні результатів і підвищенні їх ефективності. В умовах швидких змін і високих ризиків бізнес-планування набуває особливого значення. Воно має внутрішні та психологічні ефекти для покращення процесу прийняття управлінських рішень. Наявність оформленого плану позитивно впливає на зміцнення довіри до бізнесу зі сторони зацікавлених сторін, включаючи надання фінансування. Обґрунтовані бізнес-плани в кризових ситуаціях дозволяють підприємству зберігати конкурентоспроможність і стійкість¹. Тому обізнаність з теоретичних основ планування, здатність глибоко аналізувати ринкові умови, потенційні ризики, можливості, складати та корегувати бізнес-плани є ключовими компетентностями, якими мають володіти приватні підприємці, власники та менеджери підприємств.

¹ Nakajima H., Sekiguchi T. Is business planning useful for entrepreneurs? A review and recommendations. *Businesses*. 2025. Vol. 5, No 1. 10. <https://doi.org/10.3390/businesses5010010>.

Для ветеранів війни, які розпочинають підприємницьку діяльність, оволодіння навичками бізнес-планування є критично важливим пріоритетом. Хоча військова служба наділяє унікальними перевагами – дисципліною, лідерством та стійкістю, – комерційний успіх в конкурентному середовищі вимагає додаткових цивільних знань з основ бізнес-планування, а також вмінь робити фінансові прогнози та будувати ефективні бізнес-стратегії.

Планування в широкому значенні є процесом формування цілей майбутньої діяльності, визначення завдань, ресурсів і заходів, необхідних для їх досягнення¹. Планування базується на передбаченні, тобто здатності мислити наперед. Науково обґрунтоване передбачення (прогнозування) підвищує ефективність планування, особливо в умовах невизначеності². Якщо прогнозування спрямоване на оцінювання перспектив, то планування використовує аналіз і логіку, щоб визначити конкретні дії, необхідні для досягнення бажаного результату. Саме тому планування вважається фундаментальною властивістю розумної поведінки³.

Роль бізнес-планування в підприємницькій практиці полягає у формуванні реалістичного образу майбутнього бізнесу, деталізації плану заходів суб'єкта підприємництва на середньострокову та довгострокову перспективу з метою досягнення цілей, зниження рівня невизначеності підприємницької діяльності.

Цілі бізнес-планування відносно суб'єкта підприємництва поділяються на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх цілей належить подальше формування стратегії розвитку підприємства, ініціювання нових напрямів розвитку, освоєння випуску нової продукції, планування проєктів (інвестиційних, інноваційних тощо), аналіз і кон-

¹ Бізнес-планування підприємницької діяльності : навч. посіб. / З. С. Варналій, Т. Г. Васильців, Р. Л. Лупак, Р. Р. Білик. Чернівці : Технодрук, 2019. 264 с.

² Sutriana R. A. W., Sudirman I. M. S. N. The Strategic Role of Forecasting in Managerial Planning: A Scientific Literature Review. *The Journal of Financial, Accounting, and Economics*. 2024. Vol. 1, No 2. P. 103–115. <https://doi.org/10.58857/JFAE.2024.v01.i02.p05>.

³ Mattar M. G., Lengyel M. Planning in the brain. *Neuron*. 2022. Vol. 110, No 6. P. 914–934. <https://doi.org/10.1016/j.neuron.2021.12.018>.

троль діяльності на відповідність бізнес-планам. Зовнішні цілі переважно пов'язані з отриманням дозволів і ліцензій, залученням інвестицій і фінансування, а також налагодженням партнерських зв'язків та передбачають ознайомлення стейкхолдерів (органів державної влади, фінансово-кредитних установ, інвесторів, співзасновників, бізнес-партнерів) з документально оформленими результатами планування.

Для розроблення бізнес-плану виконавці збирають аналітичну інформацію, яка дає змогу всебічно обґрунтувати доцільність і ефективність майбутньої діяльності. Основні групи даних, що необхідні у плануванні, включають інформацію про суб'єкта господарювання, його продукцію, ринкове середовище, а також інформацію про виробничо-технічні, організаційні, фінансово-економічні аспекти бізнесу. Збір, аналіз і обробка цих даних дозволяє розробникам визначити ресурсне забезпечення реалізації ідеї, обґрунтувати й оптимізувати витрати, конкретизувати перелік основних заходів і систему показників для контролю, а також обчислити потребу в капіталі та очікувану ефективність його використання. Крім того, коли створюється новий бізнес або опрацьовуються нові напрями розвитку, планування дозволяє уточнити місію та стратегічні цілі нової ідеї.

В процесі складання бізнес-плану його розробники мають обов'язково проаналізувати ризики діяльності та обґрунтувати заходи з їх управління¹. Таким чином планування не лише допомагає вивчити перспективи бізнесу, але і готує його до можливих змін.

Після складання бізнес-плану цей документ виконує важливу роль як інструмент контролю й оцінки отриманих результатів порівняно із запланованими показниками. Він допомагає оперативно реагувати на умови зовнішнього та внутрішнього середовища, підвищувати адаптацію стратегії і тактики підприємства, дозволяє здійснювати координацію зусиль, спрямованих на досягнення мети.

¹ Маматова Л. Ш. Роль бізнес-планування в управлінні підприємством. *Підприємництво і торгівля*. 2021. № 30. С. 44–47. <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2021-30-07>.

Результатом процесу планування є бізнес-план – документ, що докладно відображає техніко-економічне обґрунтування майбутньої діяльності підприємства на визначений період з аналізом ринку, наявного потенціалу, оцінкою обсягу необхідних ресурсів, можливих ризиків, економічних, соціальних та інших результатів.

До структури та змісту бізнес-плану можуть висуватися вимоги законодавства, інвесторів й інших зацікавлених осіб. На міжнародних ринках існують стандарти і методики підготовки бізнес-планів і техніко-економічних обґрунтувань. Найбільш відомі – це стандарти міжнародної консалтингової корпорації KPMG, Європейського банку реконструкції і розвитку (ЄБРР), Організації з промислового розвитку при ООН UNIDO, міжнародної аудиторської корпорації Ernst&Young.

В Україні з 2006 року існують Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств¹, з 2012 року – Форма інвестиційного проекту, для реалізації якого може надаватися державна підтримка², яка фактично є національним стандартом з структури бізнес-плану для інвестиційних проектів, з 2013 року – Примірна структура бізнес-плану інноваційного проекту³, з 2023 року – Форма бізнес-плану на отримання мікрогранту/гранту на створення або розвиток власного бізнесу, гранту на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей⁴.

¹ Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств : затверджено наказом Міністерства економіки України від 06 вересня 2006 р. № 290. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0290665-06#Text>.

² Форма інвестиційного проекту, для реалізації якого може надаватися державна підтримка : затверджено наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19 червня 2012 р. № 724. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1310-12#n4>.

³ Примірна структура бізнес-плану інноваційного проекту : затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 13 грудня 2013 р. № 1764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1764729-13#Text>.

⁴ Про затвердження Порядку проведення оцінювання заяв, критеріїв оцінювання та необхідної кількості балів (оцінки) для прийняття Державним центром зайнятості рішень про надання мікрогрантів/грантів на створення або розвиток

Таким чином, *структура бізнес-плану* може відрізнятися залежно від особливостей і масштабів бізнесу, галузі та сфери діяльності, нормативних вимог, вимог зацікавлених осіб тощо. Однак є найважливіші частини, які традиційно включаються у бізнес-план:

- резюме (пишеться після того, як бізнес-план вже складений) – розділ, в якому надається стисла інформація щодо характеристики бізнесу, продукції, ринків, планів збуту та виробництва, фінансових показників, ризиків й інших аспектів, зазначених у тексті документу;

- продукція – розділ з описом характеристик товарів і послуг, які виробляються (надаються) або будуть вироблятися (надаватися);

- аналіз галузі, ринку, потенціалу підприємства – аналітичний розділ, в якому представлені методи та результати маркетингових досліджень, зокрема аналіз ємності ринку, споживчих потреб, попиту, конкурентного середовища, прогнозних цін на продукцію, слабких сторін і можливостей бізнесу;

- план маркетингу – розділ, де визначені цільові ринки, підходи до ціноутворення, планові показники реалізації продукції, методи її просування;

- план виробництва – розділ, в якому наведені відомості щодо виробничих технологій, процесів, техніки, обладнання, обсягів випуску в натуральних одиницях, потреби у виробничих фондах, запасах, матеріальних і трудових ресурсах;

- організаційний план – розділ, присвячений інформації про організаційну структуру підприємства, функції підрозділів, організацію взаємодії, вимоги до кваліфікації персоналу, систему заробітної плати та преміювання, політику управління персоналом тощо;

- фінансовий план – розділ, який складається на базі планів маркетингу, виробництва й організаційного плану і де обчислені прогнози фінансового стану та фінансових результатів у грошовому вимірі, наведені обґрунтування потреб у залученні капіталу й інвес-

власного бізнесу, форми бізнес-плану, форми договору про надання мікрогранту, форми договору про надання гранту, а також кінцевих строків подання заяв на отримання мікрогрантів/грантів : наказ Міністерства економіки України від 06 липня 2022 р. № 1969. (із змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-22#Text>.

тицій, розраховані фінансові показники, зокрема коефіцієнти ліквідності, фінансової стійкості, прибутковості.

– оцінка ризиків та ефективності – розділ, що містить ідентифіковані та оцінені ризики діяльності підприємства, обґрунтування методів управління ними, оцінену економічну, соціальну й іншу ефективність проекту з урахуванням ризиків.

Отже, бізнес-план є комплексним документом, в якому представлено описову, аналітичну й розрахункову інформацію стосовно цілей підприємства, можливостей їх реалізації, системи заходів і планових показників для їх втілення у реальність.

Процес розробки бізнес-плану – трудомісткий. Він починається з формування концепції діяльності на визначений період бізнес-планування. На цьому етапі формується або уточняється підприємницька ідея та мета бізнес-планування (наприклад, відкриття власної справи, розширення бізнесу, залучення інвестицій), виявляються сильні та слабкі сторони майбутньої діяльності, аналізуються стратегічні альтернативи, розробляються або корегуються місія, стратегічні цілі та завдання бізнесу. Важливо, щоб цілі і завдання були визначені якісно та оцінені за критеріями SMART¹, тобто перевірені, чи є вони конкретними (specific), вимірюваними (measurable), досяжними (achievable), реалістичними (realistic) й обмеженими у часі (time-bound).

Успішна реалізація початкового та подальших етапів бізнес-планування ґрунтується на знаннях і практичному досвіді розробників бізнес-плану, а також на інформації, одержаної від клієнтів, конкурентів, бізнес-партнерів, офіційної та іншої публічної інформації, зокрема оприлюднених аналітичних оглядів і фінансової звітності, нормативно-правовій базі, стандартах, результатах наукових досліджень.

Наступний етап бізнес-планування – це аналіз ринку. На ньому проводяться дослідження цільових споживачів (потреб, поведінки,

¹ Doran G. T. There's a S.M.A.R.T. way to write management's goals and objectives. *Management Review*. 1981. Vol. 70. P. 35–36.

платоспроможності та попиту), конкурентів (стратегій, ринкових позицій, переваг, слабких сторін), ринкових тенденцій та зовнішніх факторів (економічних, соціальних, політичних, технологічних тощо), конкурентного статусу підприємства на ринку, зокрема його сильних і слабких сторін, можливостей і загроз (SWOT-аналіз).

Третім етапом є визначення ключових характеристик продукції (товарів або послуг), які будуть задовольняти споживчі потреби. На цьому етапі формується унікальність торгової пропозиції, яка відрізняє продукцію підприємства від товарів-аналогів і товарів-замінників (субститутів) конкурентів.

Далі розробляється маркетингова стратегія або маркетинговий план, де визначаються цільові сегменти ринку, канали збуту, методи просування продукції, розробляється цінова стратегія й обчислюється потенційний обсяг продажів.

Етап планування виробництва зосереджений на деталізації аспектів, пов'язаних з процесом виготовлення товарів і надання послуг (стадій, технологій, контролі якості, виробничих площ, обладнання, сировини та матеріалів, постачальників, логістики, потреби в працівниках, можливих ризиків виробництва). Розрахунковим результатом цього етапу має стати обчислена собівартість одиниці продукції, складових змінних і фіксованих витрат та складений план виробництва.

На шостому етапі здійснюється організаційне планування, на якому визначаються організаційна структура, функції підрозділів, обов'язки співробітників, кадрова політика, система оплати праці.

Отримані дані з маркетингової, виробничої та організаційної стратегії на етапі фінансового планування зводяться в план доходів і витрат, що дає можливість оцінити потреби у ресурсах, зовнішньому фінансуванні, власному капіталі та спрогнозувати фінансові результати.

Підсумовуючи попередні етапи бізнес-планування здійснюється оцінювання ризиків і ефективності діяльності, визначаються можливі сценарії реалізації бізнес-плану. Всі дані, отримані на попередніх етапах інтегруються і оформлюються у проект бізнес-плану (без резюме).

Складений проєкт перевіряється на реалістичність, узгодженість і збалансованість. Це означає, що зміст всіх розділів бізнес-плану має відповідати ринковим реаліям, доповнювати один одного, а всі основні елементи повинні бути узгоджені в часі й просторі та спрямовані на досягнення цілей. В процесі перевірки показники бізнес-плану оцінюються на оптимальне співвідношення очікуваних результатів, витрат і ризиків діяльності. Виявлені недоліки проєкту підлягають перегляду. Таке корегування бізнес-плану є ітераційним процесом, що здійснюється декілька разів з урахуванням взаємозв'язку між основними елементами (рис. 1).

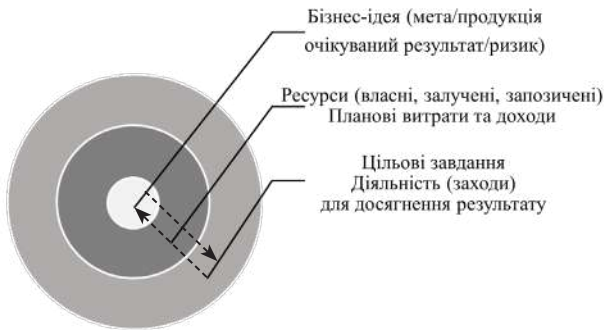

Рис. 1. Зв'язок між основними елементами бізнес-плану

Наведений на рис. 1 схематичний зв'язок між елементами бізнес-плану полягає у наступному: для реалізації бізнес-ідеї підприємство повинно визначити необхідні ресурси та цільові завдання (пунктирна стрілка, що виходить із центру). Більш детальне планування діяльності з виконання цільових завдань дає змогу змістовніше оцінити витрати, доходи, економічні, соціальні й інші результати з певним рівнем ризику (пунктирна стрілка, спрямована до центру). Якщо в процесі корегування бізнес-плану змінювати початкові елементи бізнес-ідеї, ресурсів і завдань, то, відповідно будуть змінюватися результати проєкту та рівень ризику.

Кожна ітерація корегувань має пройти один цикл узгодження елементів бізнес-плану (рис. 1). Приведення до єдності цілей, завдань і показників в часі та просторі доцільно здійснювати за змістовними блоками елементів, візуальне структурування яких подано на рис. 2.

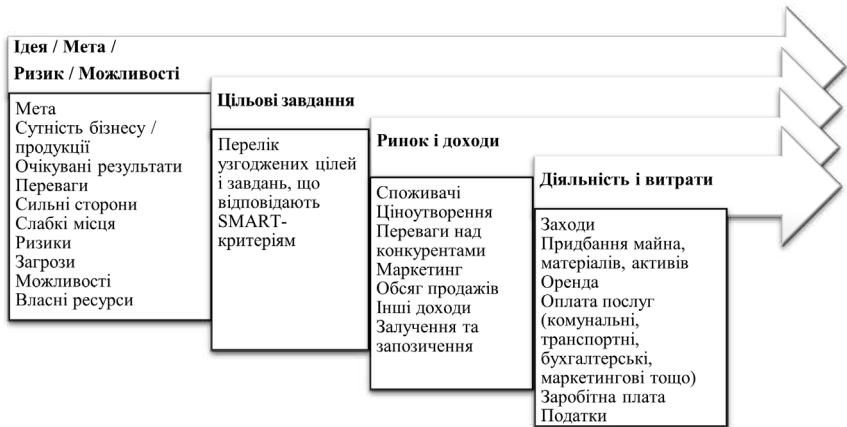

Рис. 2. Структурування елементів бізнес-плану

Елементи бізнес-плану варто узгодити спочатку окремо за кожним змістовним блоком, а потім – між ними (рис. 2), здійснюючи декілька ітерацій. Такі корегування елементів слід повторювати до отримання оптимізованих витрат, максимально очікуваних результатів з прийнятним рівнем ризиків, при умові досягнення збалансованості показників та достатньої конкретизації цілей і завдань згідно з бізнес-ідеєю, можливостями підприємства, потребами та специфікою ринку. Збалансованість елементів передбачає, що вони всі будуть злагоджено працювати та забезпечувати синергетичну ефективність реалізації бізнес-ідеї і досягнення поставленої мети.

По завершенню коригування проекту бізнес-плану складається резюме. Закінчений документ є результатом планування, зафіксованим у стислій і зрозумілій формі з представленням цифрової інфор-

мації у таблицях, діаграмах і графіках. У разі необхідності він подається зацікавленим особам для інформування, узгодження або внесення необхідних коректив.

Для отримання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасниками бойових дій, особами з інвалідністю внаслідок війни та членами їх сімей (далі – отримувачі) також складається бізнес-план. Бізнес-план є невід’ємним додатком до заяви на отримання гранту (абз. 4 п. 9 Порядку надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей¹ – далі Порядок). Він складається отримувачем за формою, визначеною Міністерством економіки України в наказі № 1969 від 06 липня 2022 року² (Додаток А).

Оформлення бізнес-плану варто робити за шаблоном у вигляді файлу з розширенням .xls або .xlsx. Для зручності заповнення шаблону в ньому існують пояснення та поради. Приклад заповненого бізнес-плану і шаблон в форматі електронної таблиці можна скачати на сторінці «Грант для ветеранів та членів їхніх сімей» сайту Дія у розділі «Як отримати послугу»³.

Бізнес-план для отримання гранту на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей є спрощеним, порівняно з міжнародними стандартами. Файл шаблону електронної таблиці містить лише два аркуші для заповнення: текстову описову частину (резюме) та

¹ Порядок надання грантів на створення або розвиток власного бізнесу учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та членам їх сімей : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. № 738 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-п#n902>.

² Про затвердження Порядку проведення оцінювання заяв, критеріїв оцінювання та необхідної кількості балів (оцінки) для прийняття Державним центром зайнятості рішень про надання мікрогрантів/грантів на створення або розвиток власного бізнесу, форми бізнес-плану, форми договору про надання мікрогранту, форми договору про надання гранту, а також кінцевих строків подання заяв на отримання мікрогрантів/грантів : наказ Міністерства економіки України від 06 липня 2022 р. № 1969 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-22#Text>.

³ Грант для ветеранів та членів їхніх сімей. Дія. URL: <https://diia.gov.ua/services/grant-dlya-veteraniv-ta-chleniv-yihnih-simej>.

розрахункову частину, яка обмежується планом надходжень та витрат.

В описовій частині бізнес-плану отримувачем наводиться інформація стосовно бізнес-ідеї (сутність бізнесу, його переваги, інформація щодо організації бізнесу, досвід роботи отримувача за даним напрямом), відомості щодо цілей у поточному році, середньострокових (1–3 роки) і довгострокових (3–7 років) цілей у форматі SMART¹.

Далі в описі проекту надається деталізована інформація щодо:

- використання гранту для покриття витрат на меблі, обладнання, транспортні засоби, програмне забезпечення, тварини, птицю, аквакультуру, саджанці, посівний матеріал, сировину, матеріали, товари, послуги, пов'язані з реалізацією бізнес-плану, маркетинг і рекламу, орендну плату (за нежитлове приміщення, земельну ділянку, рибогосподарський водний об'єкт, обладнання), лізинг обладнання, крім транспортних засобів, та комерційну концесію;

- джерел власних коштів за статтями доходів;

- використання власних коштів за статтями витрат.

Суми доходів і витрат зазначаються в гривнях з урахуванням ПДВ. Вони мають бути узгоджені з планом надходжень і витрат (другий аркуш шаблону бізнес-плану в форматі електронної таблиці). Отримувачу слід уважно підходити до визначення витрат, щоб вони відповідали цілям бізнесу, та дотримуватися нормативних обмежень витрат згідно з п. 5 Порядку, встановлених у відсотках від суми гранту. Використання грантових коштів на витрати, не передбачені бізнес-планом, не дозволяється.

Наступний розділ описової частини – цільові клієнти та ціноутворення продукції (товарів і послуг). В ньому наводиться характеристика споживачів і їх купівельна спроможність, пояснюються

¹ Приклади якісних формулювань цілей бізнес-плану у форматі SMART: закупити необхідне обладнання протягом першого місяця; влаштувати на роботу двох людей протягом першого кварталу; зробити сайт протягом двох місяців; вийти на рівень беззбитковості у другому кварталі; за перший рік отримати мінімум 10 тис. підписників у соціальних мережах; до кінця року вийти на рівень доходів 150 тис. грн на місяць.

причини купівлі клієнтами продукції отримувача, вказуються підходи до ціноутворення продукції, яких може бути три основні різновиди: формування ціни на базі витрат (собівартість і націнка); встановлення ціни з урахуванням конкурентного середовища (ціна дещо менше ніж у конкурентів, але не нижче собівартості); зміна ціни залежно від купівельного попиту (не нижче ціни на базі витрат). У сучасному мінливому економічному середовищі, пов'язаному з цифровими ринками, ціноутворення доцільно будувати на базі гнучких моделей, керованих даними, що враховують економічні, поведінкові та технологічні чинники¹.

Наступний блок описової частини бізнес-плану – ринок та конкуренція, де наводиться стислі характеристики ринку (його потенційний розмір і можливості), характеристики ключових конкурентів (їх сильні та слабкі сторони), унікальні особливості власної продукції в конкурентних умовах, результати SWOT-аналізу бізнесу (переваги, недоліки, поточні й майбутні можливості та загрози).

Останній блок описового резюме пов'язаний з планами продажів і маркетингу. У ньому вказуються заплановані методи та інструменти просування товарів: традиційна реклама (друковані брошури та візитки, реклама у ЗМІ, зовнішня реклама на біл-бордах і транспорті); цифрова реклама (банери на вебсайтах, Google Ads, відеореклама

¹ Ковальчук А. М., Сафонік Н. П., Гейдор В. О. Особливості ціноутворення як інструменту підвищення ефективності діяльності підприємств у контексті використання превентивних підходів адаптації до викликів безпекового середовища. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-200>; Yang M., Xia E. A systematic literature review on pricing strategies in the sharing economy. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, No 17. 9762. <https://doi.org/10.3390/su13179762>; Gerpott T. J., Berends J. Competitive pricing on online markets: a literature review. *Journal of Revenue and Pricing Management*. 2022. Vol. 21, No 6. P. 596–622. <https://doi.org/10.1057/s41272-022-00390-x>; Boccali F., Mariani M. M., Visani F., Mora-Cruz A. Innovative value-based price assessment in data-rich environments: Leveraging online review analytics through Data Envelopment Analysis to empower managers and entrepreneurs. *Technological Forecasting and Social Change*. 2022. Vol. 182. 121807. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2022.121807>; Zhang T., Choi T.-M., Cheng T.-C. Competitive pricing and product strategies in the presence of consumers' social comparisons. *European Journal of Operational Research*. 2024. Vol. 312, No 2. P. 573–586. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2023.06.023>.

та реклама в соцмережах); стимулювання збуту через знижки, акції, подарунки за покупку, бонуси та інші програми лояльності; персональні продажі через торгових представників, шляхом презентацій продукції, зустрічі з клієнтами; інтернет-маркетинг тощо.

Розрахункова частина бізнес-плану містить прогноз грошових потоків у гривнях поквартально. Статті надходжень і витрат є стандартними та визначені у формі бізнес-плану, затвердженій наказом Міністерства економіки України № 1969 від 06 липня 2022 року¹ (Додаток А). Основою заповнення плану доходів і витрат є відомості з описової частини. Отримувачу доцільно у прогнозуванні сум грошових потоків враховувати рівень інфляції та сезонні коливання цін. У разі необхідності до кожної фінансової статті можна додати опис-пояснення. В нижній частині аркуша електронної таблиці існує додаткова комірка для нотатків і пояснень необхідної інформації.

В практиці у статтях надходжень найчастіше заповнюються три рядки: розмір гранту (відповідно до графіку надходжень коштів гранту в описовій частині бізнес-плану), надходження від реалізації товарів/послуг (мають бути реалістичним і враховувати можливий обсяг випуску і збуту продукції та ціну за одиницю), а також власні кошти. Однак можна запланувати й додаткові доходи від реалізації товарів, послуг, майна та інші джерела надходжень.

Витрати, пов'язані з реалізацією проекту, в перші квартали не повинні суперечити опису витрат, що здійснюються за кошти гранту та власні кошти, які вказані в описовій частині бізнес-плану. Щоб під час контролю бізнес-плану не виникало питань, отримувач має надати пояснення за кожною статтею витрат. Перші декілька кварталів можуть бути збитковими, але інша частина строку реалізації

¹ Про затвердження Порядку проведення оцінювання заяв, критеріїв оцінювання та необхідної кількості балів (оцінки) для прийняття Державним центром зайнятості рішень про надання мікрогрантів/грантів на створення або розвиток власного бізнесу, форми бізнес-плану, форми договору про надання мікрогранту, форми договору про надання гранту, а також кінцевих строків подання заяв на отримання мікрогрантів/грантів : наказ Міністерства економіки України від 06 липня 2022 р. № 1969 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-22#Text>.

проєкту має приносити прибуток. Отримувачу необхідно відстежувати, щоб загальні витрати не перевищували доходи.

В шаблоні електронної таблиці підсумкові суми надходжень, витрат і чистого доходу за кожний квартал, а також залишки коштів на кінець кварталу розраховуються автоматично. Під час бізнес-планування важливо враховувати, що за умовами надання гранту отримувач зобов'язаний протягом періоду реалізації проєкту сплатити в бюджет України суму податків і зборів не менше ніж сума гранту. Для контролю цієї умови в електронній таблиці обчислюється залишок неповерненого гранту на кінець кожного кварталу, як різниця між сумою гранту та загальною сумою сплачених податків, зборів і єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за найманих працівників.

Після завершення бізнес-планування окремі відомості, розраховані на базі бізнес-плану, включаються отримувачем у заяву (п. 10 Порядку). До них відносяться: щомісячна планова виручка від реалізації товарів і послуг; запланована кількість новостворених робочих місць; очікувана рентабельність бізнесу (середнє відношення чистого доходу до витрат у розрахунку на один рік – вимірюється у відсотках); сума власних коштів, вкладена в бізнес-проєкт; загальна вартість проєкту з урахуванням коштів гранту; період окупності проєкту (період часу, необхідний для того, щоб сума прибутку від реалізації бізнес-проєкту, відшкодувала витрати в сумі загальної вартості проєкту, – вимірюється у роках); потенційна кількість споживачів; заплановані ефекти або впливи від отриманого гранту на господарську діяльність, місцеву економіку, громаду в регіоні, в якому буде провадитись господарська діяльність від гранту.

Заява та складений бізнес-план для отримання гранту подається отримувачем до уповноваженого банку засобами Порталу Дія. Рішення відносно надання безповоротної державної допомоги приймає Державний центр зайнятості, який може відмовити отримувачу в наданні гранту в разі:

– непрозорих чи сумнівних очікуваних результатів реалізації бізнес-плану;

- невідповідності витрат бізнес-плану напрямам і обмеженням, передбаченим п. 5 Порядку;

- якщо загальна сума податків і зборів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за працевлаштованих працівників менша ніж сума отриманого гранту.

Для позитивного рішення в наданні гранту отримувач має ретельно перевіряти бізнес-план на його відповідність вимогам Порядку.

Відомо, що протягом ведення діяльності майже завжди виникають позитивні або негативні відхилення від планових показників бізнес-плану. Це пов'язано в першу чергу із зовнішніми факторами, коли отримувач гранту не зміг точно передбачити всі обставини. Від'ємні розриви з бізнес-планом іноді відбуваються через помилки планування або управлінські недоліки. Причинами можуть бути нереалістичні прогнози, недооцінка конкурентів, недостатній аналіз ринку, завищені очікування в реалізації цілей, недооцінка ризиків діяльності, форс-мажорні обставини, технологічні проблеми, некомпетентність співробітників, відсутність контролю, недоліки комунікації та взаємодії, затримки у виконанні завдань, неврахування в бізнес-планів важливих аспектів, зокрема додаткових витрат чи затримок в надходженнях, зміни економічних умов (інфляції, дефіциту, податкових навантажень, зниження попиту, девальвації валюти тощо).

Відхилення між бізнес-планом і фактичними показниками під час реалізації бізнес-проекту є природними для підприємництва. Негативні розриви можна мінімізувати якщо більш ретельно вивчати ринок, споживачів і конкурентів, ідентифікувати й оцінювати ризики, створювати резервні сценарії на випадок форс-мажору та негативних змін, встановлювати реалістичні цілі та реальні строки виконання завдань, здійснювати постійний контроль і регулярну перевірку стану діяльності, організовувати ефективну комунікацію та обмін інформацією на підприємстві.

У разі об'єктивного збільшення вартості витрат чи зміни їх цільового призначення отримувач гранту має право відкоригувати

бізнес-план та укласти додаткову угоду до договору про надання гранту. Якщо отримувач не виконав обов'язкову умову гранту стосовно створення робочих місць протягом шести місяців з дня отримання коштів, сума гранту повертається повністю. Якщо створення робочих місць було менше ніж 24 місяці протягом 36-місячного періоду, або 48 місяців протягом 60-місячного періоду, або 72 місяці протягом 84-місячного періоду залежно від строку реалізації проекту, отримувач зобов'язаний повернути різницю між сумою отриманого гранту та фактично сплаченими податками і зборами. У разі нецільового використання коштів гранту отримувач зобов'язаний повернути до уповноваженого банку суму коштів, використану не за цільовим призначенням. Таким чином слід усвідомлювати, що отримувач несе повну відповідальність за всі ризики, пов'язані з використанням коштів гранту та реалізацією бізнес-плану.

Отже, хоча планування може приносити бізнесу значні переваги, його ефективність не гарантована за будь-яких обставин. Бізнес-планування може бути менш ефективним або навіть контрпродуктивним у ситуаціях, коли ринок дуже змінний, конкурентне оточення нестабільне, технологічні зміни швидкі, при цьому суб'єкт господарювання не враховує інформацію від зовнішнього та внутрішнього середовища і не коригує адекватно свої дії¹. Ефективність реалізації плану також залежить від якості самого планування і документального оформлення бізнес-плану. Щоб зробити цей процес дійсно результативним підприємству доцільно для розробки планів залучати досвідчених фахівців, робити бізнес-план гнучким та адаптивним, регулярно його переглядати під час ведення діяльності, а також оновлювати у разі потреби.

¹ Nakajima H., Sekiguchi T. Is business planning useful for entrepreneurs? A review and recommendations. *Businesses*. 2025. Vol. 5, No 1. 10. <https://doi.org/10.3390/businesses5010010>.

Додаток А

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Міністерства економіки України
06 липня 2022 року № 1969 (у редакції
наказу Міністерства економіки Украї-
ни 24 травня 2023 року № 4021 із змі-
нами, внесеними згідно з наказами
Міністерства економіки № 17803 від
23.11.2023, № 26810 від 28.11.2024)

ФОРМА БІЗНЕС-ПЛАНУ

I. Опис проекту

Прізвище, ім'я по батькові (за наявності для фізичних осіб), найменування (для юридичних осіб): _____

Місце проживання (для фізичних осіб), місцезнаходження (для юридичних осіб): _____

1. Бізнес та бізнес-ідея		Пояснення до заповнення
Опис бізнес-ідеї		
Описується організація бізнесу; вказуються основні переваги бізнес-ідеї; при необхідності зазначаються додаткова інформація щодо організації бізнесу; вказується, чи є досвід роботи за даним напрямком.		
Цілі в поточному році		
Цілі мають бути вказані у форматі SMART: конкретними, вимірними, досяжними, реалістичними та обмеженими в часі		
Середньострокові цілі (1–3 роки) для мікрогрантів/грантів, довгострокові цілі (3–7 років) для грантів		
Цілі мають бути вказані у форматі SMART: конкретними, вимірними, досяжними, реалістичними та обмеженими в часі		
Сума мікрогранту/гранту		
Опис використання мікрогранту/гранту та того, як це допоможе досягнути цілей бізнес-плану		
Стаття витрат	Сума (грн)	Детально описується використання грантових коштів (всі витрати суми мікрогранту/гранту) за статтями витрат та обґрунтування того, як це допоможе в досягненні поставлених цілей.

2. Навички та компетенції	Пояснення до заповнення
Попередній досвід	Зазначтеся інформація про попередній досвід отримувача мікро-гранту/гранту (далі — отримувач), який стосується сфери реалізації бізнес-плану.
Освіта та кваліфікація, яка допоможе реалізувати бізнес-план	
3. Цільова аудиторія	Зазначтеся інформація про всі напрями навчання враховуючи курси, тренінги тощо, які на думку отримувача допоможуть у реалізації цього бізнес-плану.
Опис цільових клієнтів:	Пояснення до заповнення
Які потреби або проблеми клієнта вирішують ваші продукти та/або послуги:	Описується цільова аудиторія споживачів товарів/послуг. За можливості наводиться аналіз цільової аудиторії та їх купівельної спроможності.
Підхід до ціноутворення товарів та/або послуг	Обґрунтування того, чому клієнти мають купувати саме товари/послуги отримувача.

4. Ринок та конкуренція	Пояснення до заповнення	
Аналіз ринку		
Необхідно охарактеризувати наступні моменти: охарактеризувати, де отримувач збирається реалізовувати товар/послугу, потенційний розмір/можливість ринку; охарактеризувати ключових конкурентів, підкреслити їхні сильні та слабкі сторони, визначте унікальні переваги власної пропозиції; описати свою цільову групу покупців, їх мотивацію для купівлі товарів/послуг у отримувача; будь-які інші ключові моменти, які можуть допомогти отримувачу збільшити чисельність своїх клієнтів.		
Переваги бізнесу отримувача відносно бізнесу конкурентів		
Переваги:	Недоліки:	
Поточні або майбутні можливості:	Поточні або майбутні загрози:	
5. Плани продажів і маркетингу		
Пояснення до заповнення		
Інструменти просування свого бізнесу		
	Вебсайт Вебсайт (для електронної торгівлі) Реклама (онлайн) Реклама (друк, інше) Маркетинг у пошукових системах Соц.медіа Торгові точки Події та виставки Інший	

II. План надходжень та витрат

Сума мікрогранту/гранту, грн _____.

Власний внесок для грантів у сумі від 500 тис. грн до 1 млн грн (30 % від розміру гранту), грн _____.

Бажаний графік надходжень коштів гранту:

Розмір частини гранту, тис. грн	Дата надходження

Період надання гранту, місяців _____.

Пояснення до заповнення:

Прогноз грошових потоків – це оцінка грошей, які отримувач очікує залучити та виплатити протягом наступних строку реалізації бізнес-плану. Він повинен відображати всю діяльність, яку отримувач описав у своєму бізнес-плані. Аналіз і прогнозування грошових потоків дозволяє прораховувати прогнозні результати підприємницької діяльності. Необхідно враховувати, що дані вказуються за кожний квартал окремо (наростаючим підсумком в межах окремого періоду-кварталу). Дані за 4 квартали не підсумовуються.

Статті надходжень	Опис (в разі необ- хідності)	Залишок коштів/пере- плат на дату початку	Квартали періоду реалізації бізнес-плану												Всього
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Розмір гранту															
Власний внесок для гран- тів у сумі від 500 тис. грн до 1 млн грн (30 % від суми гранту)															
Надходження від реаліза- ції товарів/послуг															
Додаткові доходи від реа- лізації товарів/послуг															
Доходи від реалізації майна															
Інші джерела надходжень грошових коштів															
Всього надходжень															
Статі витрат пов'язані з реалізацією Проекту	Опис (в разі необ- хідності)	Залишок коштів/ переплат на дату по- чатку	Квартали періоду реалізації бізнес-плану												Всього
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Витрати, пов'язані з реалі- зацію продукції/надання послуг															
Придбання майна для здійснення діяльності															

[illegible]

3. У шаблонах перераховано ряд поширених параметрів, але вони можуть не в повному обсязі бути застосовані до бізнесу отримувача. Отримувач може додати необхідні елементи, які необхідні для розкриття інформації про його господарську діяльність, а також використати передбачене формою бізнес-плану поле для коментарів, щоб пояснити будь-які зроблені припущення, примітки або додаткові відомості, на які він хотів звернути увагу.
4. Усі вартісні показники бізнес-плану мають бути зазначені в гривнях з врахуванням податку на додану вартість.
5. Ця форма під час підготовки бізнес-плану є обов'язковою. Для оформлення бізнес-плану використовується шаблон форми бізнес-плану, наданий Державним центром зайнятості, у вигляді файлу з розширенням.xlsx (.xls), який може містити деталізацію відомостей, що зазначаються отримувачем у бізнес-плані. Отримувач зобов'язується дотримуватися інструкцій, зазначених у самому файлі, та заповнює відповідні поля, що містять файл, відповідно до даних свого проекту.
6. Отримувач має право отримати консультацію щодо заповнення бізнес-плану звернувшись до онлайн-підтримки через чат-бот Державної служби зайнятості.

**Директор департаменту регуляторної політики
та підприємництва Мінекономіки**

Олександр ПАЛАЗОВ

Електронне наукове видання

ПРАЦЯ І БІЗНЕС ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ: ЮРИДИЧНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Колективна монографія
за редакцією В. П. Кохан

Комп'ютерне макетування *А. Г. Якиної*

Формат 60×84¹ /₁₆, Гарнітура Minion.

Обл.-вид. арк. 7,05.

Підписано до друку 22.12.2025

Суб'єкт у сфері друкованих медіа

Ідентифікатор медіа R30-01399

Видавець – Науково-дослідний інститут правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України,

61002, м. Харків, вул. Чернишевська, 80

Тел. +38 (057) 700-06-64

Сайт: ndipzir.org.ua

E-mail: ndipzir@gmail.com